

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULUŞ AMACI,
ÇALIŞMALARI VE TÜRK DEMOKRASİ TARİHİNDEKİ
YERİ**

Asya KALKAN

Danışman
Prof. Dr. Hakkı UYAR

İZMİR - 2020

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ASYA KALKAN
Öğrenci No : 2017801207
Tez Başlığı : Tahkikat Komisyonu'nun Kuruluş Amacı, Çalışmaları ve Türk Demokrası
Tarihindeki Yeri

Savunma Tarihi : 27.08.2020
Danışmanı : Prof. Dr. Hakkı UYAR

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Gulsüm TÖTÖNCÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	

ASYA KALKAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tahkikat Komisyonu’nun Kuruluş Amacı, Çalışmaları ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri” adlı çalışmamın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ / 2020

Asya KALKAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Tahkikat Komisyonu'nun Kuruluş Amacı, Çalışmaları ve Türk Demokrasi
Tarihindeki Yeri**

Asya KALKAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

27 yıl süren tek parti dönemi sonrasında 1950 yılında yapılan seçimle Demokrat Parti'nin iktidara gelişi, Türkiye'nin demokrasi devrimini tamamlamasını sağladı. Ancak Demokrat Parti, iktidarının ilerleyen yılları boyunca demokrasiye zıt bir biçimde giderek otoriterleşmeye başladı. İktidarın otoriterleşmesi beraberinde ona karşı yapılan muhalefetin de sertleşmesini getirdi. Bu durumda siyasi hayattaki gerginlik, 1960 yılında yapılan darbeye dek artarak devam etti. Bu otoriterleşmenin ve gerginliğin ulaştığı son nokta ana muhalefet partisi ve muhalif basının faaliyetlerini araştırmak üzere Tahkikat Komisyonu'nun kurulması oldu.

Tahkikat Komisyonu, Demokrat Parti'nin iktidar erkini kullanarak muhalefet üzerinde uyguladığı baskı politikasının son hamlesidir. Komisyonun kurulması ve yürüttüğü faaliyetler gerek siyaset gerekse hukuk camiasında çeşitli tartışmalara neden oldu. Daha sonra, komisyona ek yetkiler veren kanunun kabul edilmesiyle bu tartışmalar daha da şiddetlendi.

Çalışmamızda komisyonun kuruluşuna dek ilerleyen süreç, komisyonun kurulmasının etkileri, komisyonun faaliyetleri, komisyonun meşruluğu ve anayasaya uygunluğu, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yapılan Yassıada Yargulamaları'nda komisyonun yeri; arşiv belgeleri, resmi yayınlar, dönemin basını ve araştırma eserlerin kullanımıyla incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tahkikat Komisyonu, Demokrat Parti, Yassıada.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Establishment Purpose of the Commission of Inquest, Its Works and Its Place in the History of Turkish Democracy

Asya KALKAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

History of The Turkish Republic Program

Democracy revolution of Turkey was completed when Democratic Party came to power with the election held in 1950 after 27 years of single-party period. However, the Democratic Party began to become increasingly authoritarian, contrary to democracy, in the subsequent years of its rulership. The more authoritarian the government became, the stronger the opposition became against it. Under these circumstances, the tension in political life increasingly continued until the 1960 Turkish coup d'état. This authoritarianism and political tension ultimately led to the establishment of the Commission of Inquest to investigate the activities of the main opposition party and the opposition press.

The Commission of Inquest was the final move of the repressive policy imposed by the Democratic Party upon the opposition using the power. Establishment of the Commission and its activities caused various debates both in politics and the legal community. Then, with the adoption of the law giving additional powers to the Commission, the debates became even more severe.

Our study examines the process until the establishment of the commission, the effects of the establishment of the commission, the activities of the commission, its legitimacy and constitutionality, the role of the commission in Yassıada Trials after the 27 May 1960 Coup using archive documents, official publications, the press of the period and research works.

Keywords: Commission of Inquest, Democratic Party, Yassıada.

TAHKİKAT KOMİSYONU’NUN KURULUŞ AMACI, ÇALIŞMALARI VE TÜRK DEMOKRASİ TARİHİNDEKİ YERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

1.1. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA GENEL BİR BAKIŞ	7
1.2. 1957-1960 YILLARINDA DP İKTİDARI	9
1.2.1. İktidar - Muhalefet İlişkisi	9
1.2.1.1. Vatan Cephesi’nin Kurulması	11
1.2.1.2. CHP’nin Bahar Taarruzu	13
1.2.1.3. Uşak Olayları	14
1.2.1.4. Topkapı Olayları	15
1.2.1.5. Kayseri Olayları	15
1.2.2. İktidar - Basın İlişkisi	16

İKİNCİ BÖLÜM

TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULUŞU VE YETKİLERİ

2.1. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULUŞU	19
2.1.1. Tahkikat Komisyonu Önergesi ve Meclis Görüşmeleri	29
2.1.2. Tahkikat Komisyonu'nun Basında Yansımaları	35
2.2. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN YETKİLERİ	37
2.2.1. Salahiyet Kanunu	38
2.2.2. Salahiyet Kanunu'nun Kabulüne Tepkiler	49
2.2.2.1. 28-29 Nisan Öğrenci Olayları	50
2.3. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN MEŞRULUĞU VE YETKİLERİNİN ANAYASAYA UYGUNLUĞU	52
2.3.1. Üyelerin Partisel Dağılımı	52
2.3.2. Komisyonun Meşruluğu ve Yetkilerinin Anayasaya Uygunluğu	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN FAALİYETLERİ

3.1. TAHKİKAT KOMİSYONU'NA AİT TEBLİĞLER VE KARARLAR	60
3.2. TAHKİKAT KOMİSYONU TARAFINDAN YAPILAN BAZI SORGULAMALAR	68
3.3. 1 NO'LU TALİ ENCÜMEN'İN CHP FAALİYETLERİ HAKKINDAKİ RAPORU	72
3.3.1. Raporun İçeriği ve İncelemesi	73
3.3.1.1. CHP Liderlerine Düşen Vazife	85
3.3.1.2. Tedbirler	87
3.3.1.2.1. İcrai Tedbirler	87
3.3.1.2.2. Teşrii Tedbirler	87
3.3.1.2.3. Kazai Tedbirler	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YÜKSEK ADALET DİVANI YARGILAMALARINDA TAHKİKAT
KOMİSYONU

4.1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ	89
4.2. YÜKSEK ADALET DİVANI	93
4.2.1. Yargılamalarda Tahkikat Komisyonu	95
4.2.1.1. İddianamede Tahkikat Komisyonu	96
4.2.1.2. Müsterek Müdafaa Metninde Tahkikat Komisyonu	101
4.2.1.3. Yüksek Adalet Divanı Kararlarında Tahkikat Komisyonu	105
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	117
EKLER	

KISALTMALAR

BCA	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
D.P.MGMZ	Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları
Hür. P.	Hürriyet Partisi
MBK	Milli Birlik Komitesi
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
YAD	Yüksek Adalet Divanı
YADK	Yüksek Adalet Divanı Kararları
YYADTAİD	Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları Anayasayı İhlal Davası

EKLER LİSTESİ

EK 1: Tahkikat Komisyonu Üyeleri	ek s.1
EK 2: Tahkikat Komisyonu Üyeleri ve Başbakan Adnan Menderes	ek s.2
EK 3: Tahkikat Komisyonu Üyeleri ve Meclis Başkanı Refik Koraltan	ek s.3

GİRİŞ

1950 senesi Türk demokrasi tarihi için bir milat teşkil etmektedir. Bu sene içerisinde yapılan seçimlerle tek parti dönemi sona erdi ve hedeflenen demokrasi devrimi tamamlandı. Seçimi kazanıp iktidar değişimini sağlayan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan isimler tarafından kurulan genç bir partiydi. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ülkede, demokrasiye olan inancı güçlendirdi. Ancak partinin, iktidarı süresince giderek demokrasi söyleminden uzaklaştığı görülmektedir. Demokrat Parti'nin süregelen bu söylem değişimi hem siyasi hem de toplumsal bölünmüşlüğü beraberinde getirdi. Aynı süreçte Cumhuriyet Halk Partisi ve mecliste bulunan diğer partilerin yürüttüğü muhalefet politikası da giderek sertleşti.

İktidarının ilk yıllarında iç politikasını görece ılımlı olarak yorumlayabileceğimiz bir düzeyde sürdüren Demokrat Parti, ilerleyen senelerde muhalefete karşı tavrını giderek sertleştirdi. Aslında içerisinde koparak oluştuğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı tavrı, gerek muhalefet gerekse iktidar dönemi boyunca hep sertti. Belirli dönemlerde iktidar-muhalefet ilişkilerinde “bahar havası” hakim olsa da, ülke siyasetine yön veren iki önemli güç arasındaki ilişkinin sürekli bir gerginlik içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Demokrat Parti'nin iktidar gücünü bir baskı aracı olarak kullanmaya başlaması ve bu gücü kaybetmek istemeyişi yanlış adımlar atmasına sebep oldu. İktidarının son döneminde tamamen otoriter bir hal alan Demokrat Parti yönetiminin attığı son yanlış adım Tahkikat Komisyonu'nun kurulması oldu.

Demokrat Parti dönemi üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazla olmasına rağmen, Türk demokrasi tarihinde önemli bir yere sahip olan Tahkikat Komisyonu özelinde sayılı çalışmalar olduğu görülmektedir. Çalışmamızda yürüttüğümüz amaç ise; önemli bir yere sahip olan bu komisyon hakkında resmi belgelere dayanan bilgiler vermek ve konuya dair çıkarımlarda bulunmaktır. Çalışmamıza başladığımız dönemde bu konu üzerine hazırlanmış iki adet tez bulunmaktaydı. Bu tezlerden birincisi “27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP - CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 – Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması

ve Faaliyetleri” isimli çalışmadır.¹ Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada öncelikle Demokrat Parti’nin iç ve dış politikaları üzerinde durulmakta; daha sonra iktidar partisine yönelik sertleşen muhalefet tarzını ele almaktadır. Çalışma üçüncü bölümde komisyonun kurulduğu ortamı ve kurulmasının yarattığı etkileri, komisyona ek yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu’nun kabulünü ve etkilerini incelemekte; son bölümde ise komisyonun yürüttüğü faaliyetleri ve komisyon raporunu, 27 Mayıs sürecini konu edinmektedir. Ağırlıklı olarak dönem basınının kaynak olarak kullanıldığı çalışmada arşiv belgelerine yer verilmemektedir. Tahkikat Komisyonu’nu konu edinen ikinci tez “27 Mayıs İhtilâli’ni Hazırlayan Sebepler ve Tahkikat Komisyonu” başlıklı çalışmadır.² Bir yüksek lisans tezi olan bu çalışma Demokrat Parti iktidarının ilk faaliyetlerini ve iktidar-muhalefet ilişkisini ele alarak metine başlamaktadır. Daha sonra 27 Mayıs Darbesi’ni³ hazırlayan sebepler siyasi ve iktisadi sebepler başlıkları altında incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümü Tahkikat Komisyonu’na ayrılmakla beraber bu bölümde komisyonun kuruluşu ve aldığı tepkiler, faaliyetleri, anayasaya uygunluğuna dair yürütülen tartışmalar ele alınmaktadır. Ordu içindeki darbe hazırlıkları ise çalışmanın son bölümüne konu olmaktadır. Arşiv belgelerinin kullanılmadığı bu çalışmada Yüksek Adalet Divanı Kararları’ndan yararlanılmaktadır. Çalışmamızın yazım süreci devam ederken Tahkikat Komisyonu’nu konu alan yeni bir tez çalışması yapıldı. “Türk Siyasal Hayatında Meclis Tahkikatı ve Demokrat Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Hakkındaki Meclis Tahkikatı” başlığını taşıyan bu tez doktora tezi olarak hazırlanmıştır.⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan Tahkikat Komisyonu’na dair belgelerin kullanılarak hazırlandığı bu çalışma meclis tahkikatı kavramını odak alarak Tahkikat Komisyonu’nu incelemektedir. Dört bölümden oluşan çalışmada, komisyonun kuruluşuna ve etkilerine, komisyon tarafından

¹ Önder Gün, **27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP - CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 – Tahkikat Komisyonu’nun Kurulması ve Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

² Deniz Bayburt, **27 Mayıs İhtilâlini Hazırlayan Sebepler ve Tahkikât Komisyonu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

³ Çalışmamız içerisinde darbe olarak kullanmayı seçtiğimiz bu kelime, işlediğimiz dönem boyunca, gerek konuşmalarda gerekse komisyon tarafından hazırlanan raporda “ihtilal” şeklinde kullanılmaktadır.

⁴ Mehmet Şah Özcan, **Türk Siyasal Hayatında Meclis Tahkikatı ve Demokrat Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Hakkındaki Meclis Tahkikatı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çankırı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 2018.

edinilen bilgilere ve hazırlanan rapora ait bilgilere yer verilmektedir. Ancak çalışma komisyonun anayasal boyutuna dair tartışmalara ve Yassıada Yargılamaları'nda komisyonun yerine yer vermemektedir.

Demokrat Parti dönemi üzerine hazırlanan kitapların sayısı fazla olmasına rağmen sadece Tahkikat Komisyonu'nu odak alan kitap sayısı sınırlıdır. Bu kitaplardan ilki “Askeri Darbeye Doğru, Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonu Girişimi” isimli çalışmadır.⁵ Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü öğretim üyesi tarafından hazırlanan bu çalışma, temel olarak Yassıada Yüksek Adalet Divanı Anayasayı İhlal Davası Tutanakları kullanılarak hazırlanmıştır. İktidar-muhalefet ilişkileri, komisyonun kuruluşu ve faaliyetleri, Salahiyet Kanunu; dava tutanakları, Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları, dönemin gazeteleri ve araştırma eserlerin kullanımıyla aktarılmaktadır. Komisyonu konu alan bir diğer kitap Tahkikat Komisyonu Mazbata Muharriri Nusret Kirişçioğlu tarafından hazırlanan “12 Mart (İnönü-Ecevit) ve 1960 Tahkikat Encümeni Raporum” isimli çalışmadır.⁶ İki bölümden oluşan kitabın ikinci bölümünde Kirişçioğlu tarafından komisyon adına hazırlanan rapora yer verilmektedir. Raporu nasıl kaleme aldığına dair bilgiler de veren Kirişçioğlu, metnin akışı arasında dipnotlarla konuya dair kısa açıklamalarda bulunmaktadır. Komisyonu konu alan son kitap ise komisyon üyesi Kemal Biberoğlu tarafından kaleme alınmıştır. “Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri”⁷ isimli kitap Yassıada Yargılamaları'nda anayasaya aykırı olduğu iddia edilen komisyonun, anayasal dayanaklarını dile getirip bu iddiayı çürütmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca komisyon raporuna ve yargılamalar sonucunda verilen cezalara da değinilen çalışmada, verilen cezaların adaletsizliği üzerinde de durulmaktadır.

Tahkikat Komisyonu'nu konu olarak ele alan makaleler de sınırlı sayıdadır. Bu makalelerden ilki Tarih ve Toplum Dergisi'nde yayınlanan “1960 Baharındaki Kriz: Belgelerle “Meclis Tahkikat Encümeni”nin Siyasal Çevresi” başlıklı

⁵ Ayşe Asker, **Askeri Darbeye Doğru, Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonu Girişimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

⁶ Nusret Kirişçioğlu, **12 Mart (İnönü-Ecevit) ve 1960 Tahkikat Encümeni Raporum**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.

⁷ M. Kemal Biberoğlu, **Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1996.

çalışmadır.⁸ Bu makalede öncelikle komisyonun anayasal boyutu üzerinde durulmaktadır. Komisyonun oluşumunun siyasi boyutu ise çeşitli belgeler ışığında ele alınmaktadır. Komisyonu konu alan bir başka makale “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu” başlıklı çalışmadır.⁹ Anayasa Hukuku öğretim üyesi tarafından kaleme alınan bu çalışmada özellikle komisyonun anayasal boyutu üzerinde durulmaktadır. Yassıada Yüksek Adalet Divanı Anayasayı İhlal Davası Tutanakları kullanılan makalede 1924 Anayasası’nda komisyonların yeri, Salahiyet Kanunu’nun anayasaya uygunluğu incelenmekle beraber komisyon tarafından yürütülen bazı faaliyetlere de yer verilmektedir. Tahkikat Komisyonu’nun konu olarak ele alındığı diğer bir makale ise “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu” başlığını taşımaktadır.¹⁰ Demokrat Parti’nin özellikle son dönem iktidarı üzerinden iktidar-muhalefet ilişkilerinin konu alındığı çalışmada komisyonun kuruluşu ve bazı faaliyetleri, Salahiyet Kanunu, darbeye doğru giden süreç incelenmektedir. Araştırma eserler ve dönem gazetelerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı eserde meclis zabıt ceridelerinden de yararlanılmaktadır.

Görüldüğü üzere Tahkikat Komisyonu özelinde yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle çalışma alanı olarak seçtiğimiz bu konunun gerek siyasal gerekse anayasal boyutu üzerinde durmayı; konuyu her iki yönüyle de ele alıp arşiv belgelerinin ışığında bir çerçeve çizmeyi amaçladık. Bu bağlamda dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümde; 1957-1960 yılları ağırlıklı olmak üzere Demokrat Parti iktidarının üzerinde durulmaktadır. İktidarının son dönemine ağırlık vermemizin nedeni Tahkikat Komisyonu’nun kuruluşuna neden olan, kurulmasına zemin hazırlayan olayların incelemesini yapabilmek; böylece komisyonun hangi ortamda kurulduğunu açıklayabilmektir. Bu bölüm hazırlanırken sıklıkla dönem basınından yararlanılmakla beraber araştırma eserler de kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü; komisyonun kuruluşuna dair Demokrat Parti Meclis Grubunda yapılan görüşmeleri, komisyon kurma kararının meclis müzakerelerini ve

⁸ Osman Doğru, “1960 Baharındaki Kriz: Belgelerle “Meclis Tahkikat Encümeni”nin Siyasal Çevresi”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 13, Sayı: 77, Mayıs 1990, ss. 9-17.

⁹ Selin Esen, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 34, Sayı: 267, 2010, ss. 167-192.

¹⁰ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2009, ss. 125-145.

komisyonun kuruluşunun yarattığı etkileri ele almakta ve komisyona ek yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu'nun meclis müzakerelerini ve bu kanunun kabul edilmesinin yarattığı tartışmaları işlemektedir. Ayrıca bu bölümde konunun anayasal boyutu üzerinde de durulmaktadır. Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları, meclis zabıt ceridelerinin temel kaynağı oluşturduğu bu bölümde anılardan, dönem basınından ve araştırma eserlerden de yararlanılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümü; komisyonun faaliyetlerini ve komisyon raporunu konu edinmektedir. Bu bölümün temel kaynağını ise Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgeler oluşturmaktadır. Komisyon tarafından alınan kararlar ve yayımlanan tebliğler, komisyonun yürüttüğü sorgulamalar ele alınmakla beraber, komisyon raporunun incelemesi mevcuttur. Çalışmanın dördüncü ve son bölümü ise; Yassıada Yargılamaları'nda komisyonun yerine ayrılmaktadır. Bu bölümdeki temel kaynak ise Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanaklarıdır. Yüksek Adalet Divanı tarafından hazırlanan iddianamede, sanıkların oluşturduğu müşterek müdafaada ve yargılamalar sonunda alınan kararlarda komisyonun yerine ait bilgiler sunulmaktadır.

Çalışmada, ana kaynaklarının birinci el kaynaklar olmasına dikkat edilmekle beraber dönem gazetelerine de yer vermek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Tahkikat Komisyonu için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Burada bulunan belgeler Yassıada Mahkemesi fonunda yer almaktaydı. Dava sürecinde toplanan belgelerden oluşan bu arşiv, konumuz için zengin bir kaynaktır ve çalışmada geniş ölçüde kullanılmaktadır. Ancak yazım sürecimiz içerisinde alınan bir kararla Yassıada Yargılamaları'nın hukuki dayanağı kaldırıldı ve bu yargılamalara ait tutanaklar ve belgeler erişime kapatıldı.¹¹ Bu dönem çalışmaları için oldukça önemli bir yere sahip olan tutanaklar artık kullanılamamaktadır. Çalışmamızın bir diğer önemli kaynağını ise meclis arşivinde yer alan Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları oluşturmaktadır. Bu zabıtlar, parti içerisinde komisyonun kurulmasına ve yetkilerine dair yapılan görüşmelere ışık tutmaktadır. Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları ise çalışmanın bir diğer ana kaynağı konumundadır. Tutanaklar Devlet Arşivleri

¹¹ “1924 Tarih Ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Hükümlerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, 01.07.2020.

Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yer almakla beraber meclis kütüphanesinde de bulunmaktadır. Online olarak ulaşılabilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nin de çalışmamızda kullanıldığını belirtmeliyiz. Bu zabıtlar ise komisyonun kuruluşu ve Salahiyet Kanunu'nun müzakerelerinde yaşanan fikir çatışmalarını ortaya koyabilmek adına önemli bir kaynaktır. Çalışmamızda dönem gazetelerini de önemli ölçüde kullanarak olayların basında yansımalarına yer vermek amaçlanmaktadır. Ayrıca anıların, araştırma eserlerin ve makalelerin de katkılarıyla dönem tarihini aydınlatmak hedeflenmiştir. Bu çalışmada Türk demokrasi tarihinde önemli bir yere sahip olan Tahkikat Komisyonu her yönüyle ele alınmakta ve diğer çalışmalarda değinilmeyen Yassıda Yargılamaları'nda Tahkikat Komisyonu'na dair iddiaların, savunmaların ve kararların üzerinde durulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

1.1. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA GENEL BİR BAKIŞ

7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulan Demokrat Parti (DP), 14 Mayıs 1950'de gerçekleştirilen seçimle iktidara geldi.¹² DP'nin 10 yıl süren iktidar dönemi 27 Mayıs 1960 darbesi ile sona erdi. Bu on yıllık iktidar döneminin ilk yıllarında DP, iktidara gelirken desteğini aldığı basın, üniversite ve geniş halk kitleleriyle ilişkisini sıcak tuttu. Ancak muhalefete karşı yaklaşımı oldukça sertti. 1951 yılının Ağustos ayında Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) ait olan malların çoğuna el konuldu ve Halkevleri kapatıldı.¹³ DP'nin 1950-1954 yılları arasındaki başarısının asıl nedeni iktisadi hamleleriydi.¹⁴ Ayrıca, ABD'den alınan yardımlar ve mevsimin görece elverişli olmasıyla tarımsal faaliyetlerin artışı gibi gelişmelerle ekonomik alanda bir ivme kaydedildi. Yine bu dönemde basınla ilişkilerini sıcak tutan DP, 1950 yılı Temmuz'unda Basın Yasası'nı çıkardı.¹⁵ Bu yasa ile birlikte gazete ve dergi çıkarabilmek için artık bildirimde bulunmak kafi idi, gazete sahiplerinin ise cezai sorumluluğu yoktu, basın davaları özel mahkemelerde görülecekti.¹⁶ Basın ile ilgili bir diğer olumlu gelişme ise 1952 yılında yaşandı. Bu sene içerisinde kabul edilen yasa¹⁷ ile gazeteciler sendikal haklara sahip oldu.¹⁸

1954 yılına gelindiğinde ise DP'nin bu yükseliş ivmesi durdu. 2 Mayıs 1954'te gerçekleştirilecek olan seçimlerin öncesinde Basın Yasası değiştirildi ve

¹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Uyar, **Türkiye'nin Demokrasi Devrimi: 1950 Seçimleri**, Anka Yayınları, Ankara, 2014.; Erol Tuncer, **1950 Seçimleri**, TESAV Yayınları, Ankara, 2010.

¹³ Kanunun tam metni için bkz. "Resmî daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesihi derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve Hazineye iadesine dair Kanun", **Resmi Gazete**, 11.08.1951.

¹⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 131.

¹⁵ Kanunun tam metni için bkz. "Basın Kanunu", **Resmi Gazete**, 24.07.1950.

¹⁶ Korkmaz Alemdar, "Demokrat Parti ve Basın", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 53, Mayıs 1988, s. 19.

¹⁷ Kanunun tam metni için bkz. "Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 20.06.1952.

¹⁸ Korkmaz, s. 19.

suçlanan gazetecilerin ispat hakları ellerinden alındı.¹⁹ Böylece DP, iktidara gelirken büyük desteğini aldığı basını karşısına aldı. Bu dönemde baş göstermeye başlayan ekonomik sıkıntılarla birlikte DP yönetimi giderek otoriterleşti; basın dışında, başlangıçta desteğini aldığı diğer kesimlerle ve muhalefet partisi CHP ile ilişkileri giderek sertleşmeye başladı. 1954 seçimlerinde Kırşehir ili, Osman Bölükbaşı'nın partisi olan Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni (CMP) desteklediği için iktidar tarafından ilçe haline getirilerek cezalandırıldı.²⁰ Ayrıca İsmet İnönü'nün milletvekili seçildiği Malatya ili, ona bağlı olan Adıyaman ilçesinin il haline getirilmesiyle küçültüldü.²¹ Yine 1954 seçimleri sonrasında Yargıtay, Danıştay, savcılar ve üniversite profesörlerinin diğer memurlar gibi 25 hizmet yılını doldurunca emekliye sevk edilebilmesi sağlandı.²² Amaç ise, yasal olmayan isteklere direnen yargıç ve savcıların, hükümeti eleştiren öğretim üyelerinin kolayca emekliye sevk edilebilmesi idi.²³

DP iktidarının beşinci yılında ülke gündemini derinden sarsan 6-7 Eylül olayları yaşandı.²⁴ Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı iddiası üzerine

¹⁹ Kanunun tam metni için bkz. "Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 17.03.1954.

"Basın Kanununun beş maddesi kabul edildi. Başvekil, muhalefetin iddialarına karşı yeni kanunda isbat hakkının kaldırılmadığını bilhassa işaret etti.", **Milliyet**, 09.03.1954.; "Mecliste Basın tadilatı müzakeresine devam edildi. Tasarının 5 maddesi hiçbir tadil yapılmadan kabul olundu.", **Akşam**, 09.03.1954.; Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 69.; Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 120.

²⁰ "Kırşehir Vilâyetinin kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) adıyla yeniden bir vilâyet kurulmasına dair Kanun", **Resmi Gazete**, 07.07.1954.

Başbakan Adnan Menderes bu yasa tasarısının görüşüldüğü sırada konu ile ilgili meclis kürsüsünde şu yorumda bulunarak tasarıyı savundu: "(...) Eğer Kırşehir'in kaza olması bir facia ve bir mağduriyet ise, 500 tane Türk kazasını vilâyet merkezi yapmamak suretiyle bu kaza merkezlerinde de bu faciayı idame ediyorsunuz demektir.", **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 10, İçtima: F, Cilt: 1, 15. İnikad, 30 Haziran 1954, s. 351.

²¹ 14 Haziran 1954'te kabul edilen kanunun tam metni için bkz. "Malatya vilâyetine bağlı Adıyaman kazasında (Adıyaman) adıyla yeniden bir vilâyet kurulması hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 22.06.1954.

²² 21 Haziran 1954'te kabul edilen kanunun tam metni için bkz. "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun", **Resmi Gazete**, 25.06.1954. "Meclis Emekli Kanununda Yapılan Tadilatı Kabul Etti", **Milliyet**, 22.06.1954.; "Emeklilik tasarısı dün Mecliste 33 muhalife karşı 340 reyle kanunlaştı. C.H.P. ve müstakil milletvekilleri tasarıyı şiddetlere tenkid ettiler.", **Akşam**, 22.06.1954.; "Emeklilik esaslarını tadil eden kanun çıktı", **Cumhuriyet**, 22.06.1954.

²³ Tunçkanat, s. 79.

²⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

özellikle büyük şehirlerde halk galeyana geldi²⁵, karışıklıkların artması sonucunda ise Ankara, İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edildi.²⁶ İlerleyen günlerde, ilan edilen bu sıkıyönetimin altı ay uzatılması kararı alındı.²⁷ Yaşanan bu toplumsal karışıklığın²⁸ yanı sıra DP hükümeti baskıcı tavırlarını sergilemeye devam etti. Pek çok gazete toplatıldı, gazeteciler tutuklandı ve muhalefet ile ipler gerildi.²⁹

1.2. 1957-1960 YILLARINDA DP İKTİDARI

1.2.1. İktidar - Muhalefet İlişkisi

CHP, 27 Ekim 1957’de gerçekleştirilen seçimlerden %41,4 oy oranıyla ikinci parti olarak çıkarak DP ile arasındaki oy farkını oldukça kapattı. 1954 seçimlerinde makas farkı %23 gibi bir oran iken 1957 seçimlerinde bu fark %7 oranına düştü.³⁰ DP 1957 seçimini kazandı ancak ortada bir seçim yolsuzluğu vardı³¹ ve partinin 1950’den bu yana oy oranı ilk kez %50’nin altına düşmüştü.³² CHP’nin 1957 seçimindeki başarısı artık onu daha etkili bir muhalefet yapmaya yöneltti. Halk tabanındaki hoşnutsuzlukların giderek artması ise sadece CHP’yi değil diğer

²⁵ “Akşamın erken saatlerinde çıkan hadiseler sabaha kadar devam etti. Şehrimizde bazı mağazalar tahrip edildi. Yer yer yangınlar çıkarıldı, zarar oldukça mühimdir.”, **Milliyet**, 07.09.1955.; “İzmir’deki Yunan Konsolosluğu ve Yunan pavyonu dün gece yakıldı.”, **Akşam**, 07.09.1955.

²⁶ “Örfi İdare ilan edildi.”, **Milliyet**, 07.09.1955.; “Örfi İdare Ankara, İstanbul ve İzmir’de devam ediyor.”, **Cumhuriyet**, 08.09.1955.

²⁷ “Meclis dün örfi idareyi 6 ay uzattı”, **Cumhuriyet**, 13.09.1955.; “Örfi idare altı ay devam edecek”, **Milliyet**, 13.09.1955.; “Örfi idare 3 vilayette de 6 ay devam edecek”, **Akşam**, 13.09.1955.

²⁸ 6-7 Eylül olayları yalnızca ülke içinde yankı bulmadı, uluslararası arenada da Türk-Yunan ilişkisini zedeledi. Dönemin Bonn Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü’nün 1982 yılında Hürriyet Gazetesi’nde yayınlanmaya başlayan anılarında yer alan Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos ile yaptığı telefon görüşmesinde geçen Stefanopulos’un “Bundan sonra sadece şahsi iki dostuz. Türk-Yunan dostluğunu kurabilmek için ne bir Atatürk ne de bir Venizelos kolay kolay çıkabilir. Yazık oldu!” sözleri bu durumu kanıtlamaktadır. Bkz. “Biz dostuz ama Türk-Yunan dostluğu bitti”, **Hürriyet**, 01.01.1983.

²⁹ “Akis yazı müdürü tevkif edildi”, **Akşam**, 21.05.1955.; “Ulus müddetsiz, Hürriyet, Tercüman, Hergün 15 er gün çıkmıyacaktı”, **Akşam**, 20.09.1955.; “Halk Gazetesi toplatıldı.”, **Milliyet**, 10.06.1956.; “Akis’in son sayısı dün toplatıldı”, **Milliyet**, 15.09.1956.

³⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012, s. 25.

³¹ Metin Toker anılarını kaleme alırken 27 Ekim 1957’de yapılan seçimlere dair, gün içerisinde oy verme süresi dolmadan saat 14.30’dan itibaren radyolarda kesin DP zaferlerinin haberinin verilmesinden bahsetmektedir. Bkz. Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, (DP Yokuş Aşağı), s. 267.

³² Samet Ağaoğlu anılarında, Menderes’i iktidarının 7 yılı boyunca 1957 seçimleri gecesindeki kadar üzgün ve sinirli görmediğini belirterek alınan zaferin 1950 ve 1954 zaferlerine benzemediğini vurgulamıştır. Bkz. Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 98.

muhalefet partilerini de daha yüksek sesli bir muhalefete yönlendirdi. DP'nin ise muhalefete karşı tutumu giderek sertleştiği için iktidar ve muhalefet arasındaki ilişki Beşinci Menderes Hükümeti döneminde en gergin sürecini yaşadı.

1957 seçimleri öncesinde iktidar-muhalefet ilişkisinin sertliğini gözler önüne seren, CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması olayı yaşandı. Bölükbaşı, 1954 seçimleri sonrasında ilçe haline getirilen Kırşehir'in tekrar il yapılması görüşmeleri esnasında yaptığı konuşma nedeniyle 2 Temmuz 1957'de cezaevine girdi.³³ Görüşmeler sırasında “Büyük Millet Meclisini alenen tahkir ve tezyif” ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığı kaldırılan³⁴ Bölükbaşı, 4 ayın sonunda 30 Kasım 1957'de tahliye edildi.³⁵

1957 yılının son günlerinde meclis iç tüzüğünde bazı değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler arasındaki “meclisteki vekil sayısının %5'inden daha az vekile sahip olan partilerin Meclis Grubu oluşturamayacakları” maddesi ile Hürriyet Partisi (Hür. P.) ve CMP grupları, grup muamelesi görmeyecek duruma geldi.³⁶ 10 saat 15 dakika süren meclis toplantısıyla 25 Aralık'ta başlayan düzenleme görüşmeleri sırasında, iktidar partisi ve muhalefet partileri arasındaki gerginlik yerini korudu. CHP düzenlemenin, meclisin denetim görevini gerektirdiği şekilde yerine getirmesini önleyeceğini; Hür. P., meclisin çeşitli uygulamalarla kısıtlanan denetim görevinin yapılan değişikliklerle tamamen ortadan kaldırılacağını; CMP, düzenleme maddelerinin anayasaya aykırı olduğunu ve meclisin denetim görevine bir darbe indireceğini savunurken, DP ise yapılması öngörülen değişikliklerin denetim görevini ortadan kaldırmadığını sadece dejenere olmuş sistemi düzenlediğini savundu.³⁷ Görüşmeler sırasında meclis ortamı sık sık hararetli dakikalar yaşadı, neticede ise tasarı 170 oya karşılık 381 oyla kabul edildi.³⁸

1958 yılına gelindiğinde ülke ekonomik anlamda tam bir dar boğazdaydı; halk için pek çok mal bulunmaz oldu ve karaborsa doğdu. Durum öyle bir hal aldı ki

³³ Yasemin Doğaner, “Vatan Cephesi”, **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, 2. Baskı, (Haz.) Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, (Vatan Cephesi) s. 177.

³⁴ “Kırşehir Mebusu Osman Bölükbaşı'nın teşrii masuniyetinin kaldırılması hakkında”, **Resmi Gazete**, 26.06.1957.

³⁵ “Bölükbaşı ikinci defa tahliye edildi”, **Milliyet**, 01.12.1957.

³⁶ “Yapılan tadilat”, **Milliyet**, 28.12.1957.

³⁷ “Meclisin dün 10 saat 15 dakika süren içtimal ile iç tüzük tadilatı müzakereleri başladı”, **Milliyet**, 26.12.1957.

³⁸ “Meclis dün iç tüzük tadilatını kabul etti”, **Cumhuriyet**, 28.12.1957.

iktidar, 4 Ağustos 1958'de tarihe "4 Ağustos Kararları"³⁹ olarak geçen önemli kararlar almak zorunda kaldı. Böylece Türk parasının değeri üç misli düşürüldü ve Batı'nın vereceği krediler karşısında denetim hakkı tanındı.⁴⁰ Alınan kararlar neticesinde dolar 2,80 liradan 9 liraya çıktı, Türk lirası tarihindeki en büyük devalüasyonu gerçekleştirdi.⁴¹ Resmi istatistiklere göre DP'nin 8 yıllık iktidarı süresince Türk lirasının satın alma değeri %80 düştü.⁴² Yine 1958 yılında, 1957 seçimleri öncesinde muhalefet partilerinin engellenen iş birliği gerçekleştirilerek Türkiye Köylü Partisi, CMP'ye; Hür. P. ise CHP'ye katıldı.⁴³ Böylece muhalefet safları iktidar karşısında güç birliğine gitti.

1.2.1.1. Vatan Cephesi'nin Kurulması

1958 yılında, iktidar-muhalefet ilişkisi cepheleşme noktasına ulaşacak derecede sertleşti.⁴⁴ 14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan askeri darbe sonrasında DP, halkı kendi cephesinde toplamayı öncelikli hedefi haline getirdi. Mustafa Albayrak, Vatan Cephesi'nin, muhalefetin güç birliği çabalarına bir tepki olarak oluştuğunu ve bu hareketle muhalefetin etkisiz duruma getirilmesinin amaçlandığını belirtmektedir.⁴⁵ Menderes'in 24 Kasım 1958'de yaptığı konuşmadaki sözleri Albayrak'ı doğrulayacak niteliktedir:

*"Adına Güçbirliği denen böyle bir baltalama cephesi karşısında bu memleketin menfaatlerini her şeyin üstünde tutan sevgili vatandaşlarımızın vatan cephesini teşkil etmek suretile tarih boyunca olduğu gibi, bugün de Türk milletinin yüksek milli menfaatlere ne kadar bağlı olduğunun yeni bir delilini vereceklerinden eminim."*⁴⁶

³⁹ "Yeni kararnameler yayınlandı", *Milliyet*, 05.08.1958.

⁴⁰ Eroğul, s. 209.

⁴¹ Hakkı Uyar, **Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, (DP İktidarında), s. 272.; Cem Çakmak, "1950'li Seçimler ve Demokrat Parti", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 53, Mayıs 1988, s. 27.

⁴² "Paramın satın alma gücü 8 yılda yüzde 80 düştü", *Milliyet*, 03.01.1959.

⁴³ "C. Millet ve T. Köylü Partileri birleştiler", *Cumhuriyet*, 17.10.1958.; "Hür. P., C.H.P.ne ilhak etti", *Milliyet*, 25.11.1958.

⁴⁴ Vatan Cephesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Uyar, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, Buke Yayınları, İstanbul, 2001, (Vatan Cephesi).; Yasemin Doğaner, **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

⁴⁵ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 522.

⁴⁶ "Başvekilin dün Çorlu, Lüleburgaz ve Babaeski'de yaptığı konuşmalar", **Akşam**, 25.11.1958.

Başbakan Adnan Menderes, bu bağlamda cepheleşme adımını 12 Ekim 1958’de Manisa’da yaptığı konuşmada halkı “kin ve husumet cephesine karşı Vatan Cephesi” altında toplanmaya çağırarak attı.⁴⁷ 15 Ekim 1958’de yine Manisa’da CHP milletvekili İsmail Rüştü Aksal CHP il merkezinde yaptığı konuşmada CHP’nin bu oluşuma bakış açısını ifade etti:

“(…) Neyi müdafaa etmek için bir vatan cephesi. Dün iktidarı elde edebilmek için alemdarlığını yaptıkları hak ve hürriyetleri bugün vatandaşlara çok gören zihniyetin ikbal hirsına paravana olmak için mi yoksa sonu bir türlü gelmeyen murlu gelecek vaatlerinin boş bir hayal olduğunu bir defa daha anlamak sıkıntı mahrumiyet ve ıstıraplara ömrü boyunca tahammül etmek için mi? Sayın Menderes’in henüz haberi yoksa biz kendisine haber verelim bu vatan cephesi hakikatte bu memlekette çoktan kurulmuştur. Fakat kendisinin umduğu ve özlediği gibi yanında değil tam karşısında.”⁴⁸

Vatan Cephesi, demokrasi tarihimizde görülen ilk cepheleşme olmadığı gibi son cepheleşme de değildir. Sonuçları da diğerleriyle aynı olarak; toplumsal karışıklığı had safhaya ulaştırdı. Menderes’in cephe kurulması isteği akabinde Menderes-İnönü arasındaki söz düellosu giderek sertleşti. Yurdun çeşitli noktalarında yaptıkları konuşmalarda birbirlerine sataşmalarda⁴⁹ bulunan partililer arasındaki gerginlik pek tabii halk tabanına da yansdı. Bu yansıma sadece halk tabanında karşılık bulmadı, aynı şekilde muhalefete ve iktidara bağlı basın organları da cepheleşmeye tabi oldu. Bu dönemde iktidar yanlısı Zafer ve muhalefet yanlısı Ulus gazetelerinde yayınlanan yazılar, yapılan haberler objektif olmamakla beraber, karşı tarafı suçlayıcı nitelikte yayınlardır. Örneğin Zafer’de yayınlanan “İnönü, Bir Engelden İbarettir..” başlıklı yazıda, İnönü ihtilal savunuculuğu yaparak halkı harekete geçirmekle suçlanmaktadır.⁵⁰

Vatan Cephesi’nin kurulmasıyla birlikte çeşitli noktalarda açılan şubelere kaydolan isimler bir süre sonra radyodan okunmaya başlarken; radyo giderek

⁴⁷ Uyar, Vatan Cephesi, s. 40, 41.; “Menderes Vatan Cephesi kurulmasını talep ediyor”, **Cumhuriyet**, 13.10.1958.; “Nifak cephesine karşı, vatan cephesinin Teşkili Zaruridir!..”, **Akşam**, 13.10.1958.

⁴⁸ “Vatan cephesi yurtta çok tan kurulmuştur”, **Ulus**, 15.10.1958.

⁴⁹ “Menderes ‘Muhalefet’in Irak hadiselerine imrenecek kadar kötü yolda’ olduğunu söylerken İnönü de ‘Memlekette idare Nuri Sait idaresinin şekline girmeyecek’ dedi”, **Milliyet**, 17.10.1958.; “C.H.P, bir hıyanet cephesi kuruyor..”, **Zafer**, 30.11.1958.; “Onların cephesi, iktidar hırsı içinde olanların cephesidir! Vatan Cephesi de Türk milletinin cephesidir.”, **Akşam**, 1.12.1958.; “İnönü: Biz bir ihtilal ve inkılap rejiminden geldik. Bu memlekette her şeyden evvel partizan idareye son verilmelidir.”, **Ulus**, 19.10.1958.

⁵⁰ “İnönü, Bir Engelden İbarettir..”, **Zafer**, 03.12.1958.

muhalefete karşı bir tavır takınmaya başladı.⁵¹ İktidar yanlısı gazetelerin verdiği Vatan Cephesi'ne kaydolma haberlerinin⁵² yanı sıra radyonun da bu uygulamaya katılması vatandaş nezdinde rahatsız edici bir hal almaya başladı. Bunlara karşılık olarak muhalefet yanlısı basın organları ise radyonun, muhalefet saflarından ayrılıp Vatan Cephesi'ne kaydolan isimlere dair asılsız haberler yaptığını; aslında vatandaşların DP'nin uyguladığı şiddet politikasını beğenmeyerek CHP'ye kaydolduklarını ileri sürmekteydi.⁵³ 27 Mayıs askeri darbesine dek devam eden Vatan Cephesi uygulamasına, en çok katılım sırasıyla İstanbul, Konya, Sivas, İzmir ve Kars illerinde gerçekleşti.⁵⁴

1.2.1.2. CHP'nin Bahar Taarruzu

1959'a gelindiğinde mecliste boş olan 21 sandalye için ara seçim beklentisi ortaya çıktı. İnönü, iktidarın otoriterleşen tavrı hakkında halkı bilgilendirmek için Büyük Taarruz'un başlatıldığı bölgeden başlayarak Ege ve Trakya bölgelerini kapsayan Bahar Taarruzu'nu başlattı.⁵⁵ İktidarın CHP'ye karşı tutumu; İnönü'nün Ankara'dan ayrılırken, garda onu alkışlamak isteyen halkın polis tarafından dağıtılması ve trenin hareket saatinden önce istasyona giden yolların tutulup

⁵¹“DP. hizmetindeki radyo muhalefete sataşıyor”, **Ulus**, 08.10.1958.; “C.H.P. Meclis Grubu toplantısında Radyonun partizan tutumu, yalan yayın ve hakaretlerinden dolayı sorumluların cezalandırılmalarının istenmesine karar verildi.”, **Ulus**, 12.12.1958.

1960'a gelindiğinde ise artık radyonun tamamen muhalefete karşı olduğu görülmektedir: “Radyo mevzuunda memlekette bir tartışma cereyan ediyor. İktidarın bu devlet vasıtasından istifade tarz ı uzun zamandan beri tenkid mevzuu. Muhalefet, tek taraflı yayınlar karşısında sinirleniyor. Onun sinirlendiğini gören İktidar, iyi ve kendisi için faydalı yolda olduğunu sanarak radyonun kullanılış tarzını gittikçe mübalagalandırıyor.”, Bkz. “Haftanın İçinden: Radyo”, **Akis**, Cilt: 17, Sayı: 287, 27.01.1960, s. 5.

“(…) Son zamanlarda bu yayın cihazı milyonlarca muhalif vatandaşa küfürler savurmağa başlayınca bu üzüntümüz adeta milli bir infial, kolektif bir vicdan isyanı derecesine çıktı. Nasıl olur da, diyorduk halkın verdiği ödentilerle işleyen bir tesis, bu halkın yarısından fazlasını teşkil eden bir vatandaş kitlesine sövüp saymak cüretinde bulunabilir?”, Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “D.P Radyosu”, **Ulus**, 12.01.1960.

⁵² “Vatandaşlar Akın Akın D.P. ye Kaydoluyorlar”, **Akşam**, 21.10.1958.; “Vatan cephesine Yeni İlhaklar”, **Akşam**, 22.10.1958.; “Muhalefet partisinden istifa eden binlerce vatandaş DP saflarında yer aldı”, **Akşam**, 31.10.1958.; “Geçirdiğimiz son birkaç ay zarfında D. Partiye ilhak edenlerin adedi on binleri aşmaktadır”, **Akşam**, 03.11.1958.; “On binlerce vatandaş daha Demokrat Partiye kaydoldu”, **Akşam**, 16.11.1958.

⁵³ “CHP. saflarına yüzlerce yurttaş daha katıldı”, **Ulus**, 22.10.1958.

⁵⁴ Doğaner, Vatan Cephesi, s.181.

⁵⁵ Mehmet Karayaman, “İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının Sebep Ve Sonuçları”, **Tarih Okulu**, Sayı:8, 2010, s. 21.

uğurlamaya engel olunmaya çalışılmasıyla bir kez daha gözler önüne serildi.⁵⁶ Bu olaydan önce de muhalefetin seçim kampanyası dışındaki diğer gösterileri iktidar tarafından engelleniyordu ancak Bahar Taarruzu sırasında DP farklı bir yol izleyerek kendi partililerini CHP'nin toplantılarını engellemekle görevlendirdi.⁵⁷ Bu bağlamda İnönü'nün Ege ve Trakya gezisi sırasında pek çok olay, karışıklıklar yaşandı.

1.2.1.3. Uşak Olayları

İnönü'nün Bahar Taarruzu kapsamında, Ankara'dan yola çıkmasıyla birlikte Uşak'ta mahalli idare hoparlörlerden halka İnönü'yü karşılamaya gidilmemesi aksi takdirde gösteri ve yürüyüş kanununun uygulanacağını duyurdu. Ayrıca, istasyona giden ana cadde tamirata alınarak trafiğe kapatılırken, toplantının yapılacağı sinema ise bazı eksikliklerin bulunduğu iddiasıyla kapatıldı.⁵⁸ Tüm bu uygulamalar gezinin olaylı geçeceğinin habercisiydi. İnönü Uşak'a geldiğinde coşkulu bir kalabalık tarafından karşılandı. Burada yaptığı konuşmada *"İktidar değişmeli, bu onlar için de faydalı olacak."* sözleri dikkat çekiciydi.⁵⁹ İnönü, bir gün kaldığı Uşak'tan Manisa'ya gitmek için yola çıktığında önü bir grup DP'li tarafından kesildi. İnönü, otomobilinden inerek kalabalığı yarıp ilerlerken 16-17 yaşlarında bir çocuk tarafından atılan taş kafasına isabet etmek suretiyle yaralandı. İnönü, yardımı reddederek vagonuna ulaştı ve Manisa'ya yola çıktı.⁶⁰ Ancak, yaşanan bu kötü olaya gazetelerde sansürlenerek yer verildiği görülmektedir.⁶¹ İnönü, Manisa'dan ayrıldıktan sonra 2 Mayıs'ta İzmir'e geçti; Uşak'ta başlayan olaylar İzmir'de de devam etti. Öncelikle 500 araçlık bir kafil ile İzmir'e giren İnönü'ye Bornova Kaymakamı, 5 araçtan fazlasını geçiremeyeceğini bildirerek zorluk çıkardı. Zorlukla

⁵⁶ "Ankara garında polis İnönü'yü alkışlamak isteyenleri dağıttı.", **Milliyet**, 30.04.1959.

⁵⁷ Uyar, DP İktidarında, s. 298, 299.

⁵⁸ "İnönü'nün gezisi hadiseli başladı", **Milliyet**, 30.04.1959.

⁵⁹ "İnönü Uşak'ta hadiseli karşılandı", **Milliyet**, 01.05.1959.

⁶⁰ Metin Toker'e göre toplanan DP'li grup Namık Gedik tarafından verilen emir gereğince İnönü'yü korkutarak muhalefete gözdağı vermek amacındaydı; İnönü'ye yönelik bir halk düşmanlığı varmış algısı oluşturmaya çalıştı. Bkz. Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, (Demokrasiden Darbeye), s. 232, 233. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Karayaman, **İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının İçyüzü**, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2013.; "Müessif hadiseler", **Milliyet**, 02.05.1959.; "İnönü Dün Uşak'ta Tecavüze Uğradı. Gazetecilerle milletvekillerine de taş ve sopalarla tecavüz edildi.", **Cumhuriyet**, 02.05.1959.

⁶¹ "Müessif hadiseler", **Milliyet**, 02.05.1959.

İzmir'e giren katile Ada Gazinosu'nda yemek yerken DP il binasında patlama yaşandı. Bu olaydan yarım saat sonra ise yaklaşık 150 kişilik bir grup muhalif Demokrat İzmir Gazetesi'ne saldırdı.⁶²

1.2.1.4. Topkapı Olayları

İzmir'deki olaylar sonrasında İnönü 4 Mayıs'ta İstanbul'a geldi. Topkapı surları mevkiinde bir grup, İnönü'nün arabasını taşıyarak konvoyu saldırdı. O bölgede bulunan binbaşı ve emrindeki askerlerin olaya müdahalesi sonucunda İnönü yoluna devam edebildi.⁶³ İzmir'de yaşanan olaylarda olduğu gibi Topkapı olaylarına da yayın yasağı getirildi.⁶⁴ Topkapı olaylarından sonra İnönü gazetecilere verdiği demeçte iktidardan, devlet güçleri tarafından eşit korunma isteğini belirtti.⁶⁵ CHP'nin Bahar Taarruzu'nun son durağı olan İzmir'den sonra 7 Mayıs'ta toplanan DP Meclis Grubu, CHP'nin "Ege Büyük Taarruzu" ile kanun dışı zorlamalar yaptığını; yurdun huzur, asayiş ve emniyetini bozacak suçlar işlediğini bildiren bir tebliğ yayınladı.⁶⁶

1.2.1.5. Kayseri Olayları

1959 yılı Uşak, İzmir, Topkapı olayları gibi sert olayların yaşandığı ve kutuplaşmanın had safhaya ulaştığı yıl oldu. Büyük bir gerginlikle girilen 1960 yılında da iktidar ve muhalefet arasında, ayrıca iktidar ve muhalefet yanlıları arasında da gerginlikler devam etti. 25 Mart 1960'ta Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde DP'liler ve CHP'liler arasında olaylar çıktı. Bu olaylar sırasında polisin ateş açması ile 3 kişi yaralandı. Kayseri Valisi, olay hakkında polisin CHP'lilerin tahrik etmesi sonucunda ateş açtığı açıklamasını yaptı.⁶⁷ Yeşilhisar olayının ardından İnönü, 2

⁶² "İzmir'de dün gece hadiseler oldu", **Milliyet**, 03.05.1959.

Demokrat İzmir Gazetesi olayıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aytaç Demirci ve Yusuf Rıza Dövençi, **Bir Mücadele Gazetesi! Demokrat İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

⁶³ Albayrak, s. 525.; Eroğlu, 221.

Metin Toker, DP'li saldırganları dağıtmak için bir an, 61. Tümen'in topluca harekete geçeceği tehlikesi doğduğunu ancak bir grup askerinin müdahalesi ile durumun çözüldüğünü belirtmektedir. Bkz. Toker, **Demokrasiden Darbeye**, s. 235.

⁶⁴ "Yeni bir neşir yasağı. İnönü'nün gelişindeki hadiselerin neşri men edildi", **Milliyet**, 05.05.1959.

⁶⁵ "İnönü, idareden eşitlik istedi", **Milliyet**, 06.05.1959.

⁶⁶ "CHP. ye karşı sert tedbirler alınıyor", **Milliyet**, 07.05.1959.

⁶⁷ "Yeşilhisar'da 10 kişi nezaret altında", **Milliyet**, 26.03.1960.

Nisan'da Kayseri'ye gitmek üzere yola çıktı.⁶⁸ Ancak Kayseri Valisi, sabah saat 4'te İnönü'ye telgraf çekerek tüm siyasi toplantıları yasakladığını duyurdu. İnönü, kongreyi ertelediğini ancak Yeşilhisar olayını incelemek için milletvekili sıfatıyla Kayseri'ye gideceğini belirten bir telgraf ile valiyi cevaplandırdı. Ankara'dan trenle yola çıkan İnönü'nün treni, Himmetdede'de durdurulup 3 saat bekletildi.⁶⁹ Trene binen vali yardımcısı İnönü'ye vali tarafından gönderilen telgrafi verdi; telgrafta İnönü'nün Kayseri'ye girişinin sakıncalı görüldüğü ve Ankara'ya dönmesi gerektiği yazıyordu. *"Siz beni hangi hakla yolumdan alıkoyabilirmişsiniz? Hangi selahiyetle? Örfi idare mi ilan edildi? Ben Kayseri'ye gideceğim."* sözleriyle çıkışan İnönü'nün direktmesi üzerine vali geri adım attı ve İnönü Kayseri'ye girebildi.⁷⁰

Ertesi gün Kayseri'den ayrılıp Yeşilhisar'a doğru yola çıkan İnönü'nün yolu bu sefer de İncesu'da kesildi. Vali'nin belirttiğine göre Ankara'dan emir alınmıştı. Hükümet İnönü'nün Yeşilhisar'a gönderilmemesi, İnönü'nün oraya gitmesinin ortalığı karıştırabileceği kararını almıştı.⁷¹ 9 saat İncesu'da bekletilen İnönü, Yeşilhisar'a sokulmadı.⁷² Daha sonra araçla yoluna devam eden İnönü, Ürgüp'e geçti.

1.2.2. İktidar - Basın İlişkisi

DP, 1950 yılında iktidara geldiğinde basınla sıcak tuttuğu ilişkileri ilerleyen süreçte giderek bozulmaya başladı. 1957-1960 yılları, iktidar-muhalefet ilişkisinde olduğu gibi iktidar-basın ilişkisinde de sıcak bir havayla geçmedi. Bu yıllarda basına baskı, sansür, gazeteci tutuklamaları, gazete kapatma cezaları hız kazandı. Nadir Nadi, *"İlk zamanlar 'Sizin sayenizde kazandık!' diye basını alnından öpenler, zamanla basına düşman kesildiler. Muhali fken insan haklarına toz kondurmyanlar, tenkide tahammül edemez oldular. Antidemokratik kanunları kaldırmaya söz*

⁶⁸ "İnönü yarın Kayseri'ye gidiyor", **Cumhuriyet**, 01.04.1960.

⁶⁹ "İnönü'nün gezisi hadiseli başladı", **Milliyet**, 03.04.1960.; "İnönü Kayseri yolunda 3 saat durduruldu", **Dünya**, 03.04.1960.; "Kayseri yolunda hadiseler oldu", **Vatan**, 03.04.1960.

⁷⁰ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, ss. 308-313.

⁷¹ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, s. 315, 316.

⁷² "İnönü, Yeşilhisar'a sokulmadı", **Milliyet**, 04.04.1960.; "İnönü Yeşilhisar'a bırakılmadı", **Dünya**, 04.04.1960.; "İnönünün dönüş yolu kapatıldı", **Vatan**, 04.04.1960.

verenler, yeni şiddet tedbirleri ile demokrasiyi kuşa benzettiler."⁷³ sözleri ile DP'nin basına yaklaşımındaki değişimini ifade etmektedir.

1957 seçimleri sonrasında muhalefete karşı tutumu sertleşen DP'nin basına da aynı şekilde yaklaşımı sertleşti. 1957 yılının ilk günlerinde Akis Dergisi başyazarı ve İnönü'nün damadı Metin Toker, devrin Devlet Bakanı Mükerrer Sarol tarafından Akis aleyhine 1954'te açılan dava neticesinde hapse gönderildi.⁷⁴ 7 ay 23 gün süren hapis cezası 2 Ekim 1957'de sona erdi.⁷⁵ Yine 1957 yılının Mayıs ayında, muhalif Demokrat İzmir gazetesi kapatıldı.⁷⁶ 1957 seçimleri sonrasında, yayımlanan kararnameye göre şahıslar ve özel kuruluşların istedikleri gazeteye ilan verememesi ve hangi gazetenin ilan alabileceğinin devletçe belirlenmesine karar verildi.⁷⁷ Bu konu hakkında CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, *"Bu şartlar altında basın, sansür rejiminden daha ağır baskı altındadır."*⁷⁸ sözleriyle muhalefetin fikrini belirtti.

1958 yılı sonunda DP Meclis Grubu, Basın Kanunu'nu tüm cezai müeyyidelerin gazete sahipleri üzerine yüklenmesi ve para cezalarının 150 ve 500 bin liraya kadar yükseltilmesi şeklinde değiştirmek istedi.⁷⁹ Buna göre kanuni mesuliyet sadece gazete sahibine yüklenmektedir; karikatürist, muhabir, ressam ya da yazı işleri müdürleri cezalardan muaftır. Hapis cezaları kaldırılmakta bunun yerine para cezaları arttırılmaktadır. Milletvekilleri gazete sahibi olamayacaklardır. Yalan haberler ağır para cezalarına sebebiyet verecektir. Bu tedbirlerin alınması tartışıldığı zaman DP milletvekili Kemal Özçoban ve arkadaşları ise ispat hakkının geri verilmesi için faaliyet yürütmekteydi.⁸⁰ Çabaları sonuçsuz kalan Özçoban ve arkadaşlarının faaliyetini 1960 yılında CHP "ispat hakkı teklifini" meclise vererek

⁷³ Nadir Nadi, *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar Bir İflasın Kronolojisi 1950-1960*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1961, s. 259.

⁷⁴ Toker, DP Yokuş Aşağı, s. 226.; "Sarol davasındaki mahkumiyeti tasdik olunan Metin Toker tevkif edildi", *Milliyet*, 12.02.1957.

⁷⁵ "Metin Toker dün cezaevinden çıktı", *Ulus*, 03.10.1957.

⁷⁶ Demirci ve Düvenci, ss. 170-172.

⁷⁷ Bkz. "Bilûmum İlân Ve Reklâmların Gazete Ve Dergilerde Neşri Sureti Hakkındaki İlişik Kararın Mer'iyete Konulması", *Resmî Gazete*, 27.11.1957.; "Bütün ilanlar devlet eliyle dağıtılacak", *Milliyet*, 26.11.1957.

⁷⁸ "Basın sansür rejiminden daha ağır baskı ve yasak altına alınıyor", *Ulus*, 26.11.1957.

⁷⁹ "D.P. Grubu tedbir alınmasına karar verdi", *Milliyet*, 10.12.1958.; "Suç işleyen gazeteye 150 ila 500 bin lira arasında para cezası yüklenmesi isteniyor", *Ulus*, 10.12.1958.

⁸⁰ "Tedbirlerin esası belli oldu", *Milliyet*, 12.12.1958.

devam ettirdi. 51 imzalı teklifin gerekçesinde ise tüm medeni ülkelerde ispat müessesesinin bulunduğu belirtiliyordu.⁸¹

1954-1958 yılları arasında giderek artan baskıcı yönetimin sonucunda 1161 gazeteci için takibat açıldı; bu gazetecilerin 238'i mahkum oldu, verilen toplam hapis cezası 57 yıl iken toplam para cezası 323 bin lirayı buldu.⁸² 1950-1958 yılları arasında ise gazetecilere toplam 2324 dava açıldı, bunların 811'i mahkum edildi.⁸³ İktidarın bu yaklaşımı artarak 27 Mayıs 1960 darbesine dek devam etti.⁸⁴ 21 Aralık 1959'da Chicago Daily Tribune Gazetesi'nde yayınlanan yazısında Eugene C. Pulliam *"Basına konulan ağır tahditlerin müdafaa edilir tarafı yoktur. Bu rejim, selefi olan C.H.P. hükümetiyle kıyas edilince bir tezat teşkil etmektedir."* sözleriyle DP'nin son dönemdeki basına dair yürüttüğü politikayı eleştirmektedir.⁸⁵ Stockholm'de yayınlanan Aftonbladet Gazetesi'nde Barbro Karabuda ise *"Bugün Türkiye'de basın hürriyetinin varlığından ancak muhayyalesi geniş olan fazla iyimser insanlar bahsetmektedir. Düzinelerce gazeteci halen hapiste yatmaktadır."* sözleriyle dış basında Türk basınının halini vurgulamaktaydı.⁸⁶

⁸¹ "C.H.P. ispat hakkı teklifini Meclise verdi", **Ulus**, 04.03.1960.

⁸² "Dört yılda 1161 gazeteci için takibat açıldı", **Milliyet**, 16.12.1958.

⁸³ Demirci ve Düvenci, s. 210.; Bkz. "Demokrasi rekoru: Bir günde 50 gazeteci mahkeme önüne çıktı", **Ulus**, 09.10.1958.; "Son Haber Gazetesi sahip ve yazı işleri müdürü İhsan Tufan 1 yıl hapis yatacak", **Ulus**, 15.10.1958.; "Bir karikatür yüzünden Ulus mahkum edildi", **Ulus**, 25.10.1958.; "Zafer Gazetesi yazı işler müdürü de 14 ay hapis yatacak", **Ulus**, 28.10.1958.; "Akis Dergisi 1 ay kapatıldı", **Ulus**, 28.10.1958.; "M. Toker'in bir yıl hapsi kesinleşti", **Ulus**, 29.10.1958.; "Bir ay içinde dört gazeteci tevkif edildi", **Ulus**, 04.12.1958.; "Karaosmanoğlu, Arman, Cenkçi ve Yetkiner'in birer yıl hapsi, Ulus'un iki ay kapanması istendi. Vatan Gazetesi aleyhine dava açıldı", **Ulus**, 13.12.1958.; "Ulus aleyhine 5 yeni dava açıldı", **Ulus**, 12.09.1958.; "Nihat Subaşı hapsedildi", **Milliyet**, 07.05.1958.; "Tarık Halulu dün hapse girdi", **Milliyet**, 14.11.1958.

⁸⁴ Bkz. "İzmir'de dün 6 basın davası görüldü", **Milliyet**, 16.01.1959.; "Üç gazeteci birer yıla mahkum oldu", **Milliyet**, 22.01.1959.; "D.P.nin İzmir'deki organı mahkum oldu", **Milliyet**, 06.02.1959.; "Cihat Baban bir yıl hapse mahkum oldu", **Milliyet**, 14.02.1959.; "54 gazeteci yargılandı", **Milliyet**, 02.04.1959.; "15 gazeteci için dava açıldı", **Milliyet**, 04.04.1959.; "Bir gazeteci arife günü 10 aya mahkum oldu", **Milliyet**, 09.04.1959.; "Dün de 23 basın davası görüldü", **Milliyet**, 14.05.1959.; "Ulus 2, Akis 1 ay kapatıldı", **Milliyet**, 17.05.1959.; "Üç gazeteci hapse ve sürgüne mahkum oldu", **Milliyet**, 31.05.1959.; "Demokratik rejimde (!) yeni yılını cezaevinde geçiren gazeteciler", **Ulus**, 01.01.1960.; "Vatan başyazarı A. E. Yalman, dün cezaevine girdi", **Ulus**, 08.03.1960.

⁸⁵ "Basına konulan ağır tahditlerin müdafaa edilir tarafı yoktur", **Ulus**, 29.01.1960.

⁸⁶ "Türk gazetecileri hapse atılmağa devam ediyor", **Ulus**, 18.03.1960.

İKİNCİ BÖLÜM

TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULUŞU VE YETKİLERİ

2.1. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULUŞU

Önceki bölümde geçilen özetle görüldüğü üzere, DP iktidarının son yılları her türlü sertliğin had safhada yaşandığı, toplumsal karışıklığın üst düzeye ulaştığı bir dönem oldu. İlerleyen süreçte, gittikçe artan baskı politikasına dur demek için ise CHP erken seçime gidilmesini istedi.⁸⁷ 5 Nisan 1960'ta yapılan CHP Grup Toplantısı'nda alınan seçimlerin eşit şartlarda ve güven ortamı içerisinde yapılması kaidesiyle öne alınması kararı basında geniş yer tuttu.⁸⁸ Erken seçim aslında Başbakan Menderes'in 1957 yılı itibariyle aklında olan konulardan biri idi. 1957 seçimlerinin normal olmayan koşullarda gerçekleştirildiğini ve seçimin yenilenmesi durumunda yine DP'nin çoğunluğu alacağını düşünüyordu. Bu yüzden ki 1959 yılının sonlarından itibaren erken seçim konusunda milletvekillerini hazırlamaya başladı. Rıfki Salim Burçak'ın aktardığına göre 2 Ekim 1959'da gerçekleşen Genel Kurul toplantısında Menderes, seçimlerin 1960 ilkbaharında gerçekleştirilmesinin uygun olacağını dile getirmiştir.⁸⁹ Erken seçim fikri sadece Menderes'in değil, diğer parti üyelerinin aklında olan bir fikirdi.⁹⁰ Fakat Cumhurbaşkanı Celal Bayar aynı fikirde değildi. Cumhurbaşkanı Yaveri Mustafa Tayyar'ın aktardığına göre Bayar,

⁸⁷ Uyar, Vatan Cephesi, s. 111.

⁸⁸ "C.H.P. Israrla Seçimin Yapılmasını İstiyor. C.H.P Meclis Grubu, dünkü fevkalade toplantısında, seçimlerin eşit ve emniyetli şartlar altında bir an evvel yapılmasını sağlamak için gayretlerine ısrarla devam etmek kararını almıştır.", **Milliyet**, 06.04.1960.; "C.H.P. Meclis Grubu dün bir tebliğ yayınladı. Tebliğde yurdun selameti bakımından seçimlerin bir an önce yapılmasını temin için ısrarla çalışılacağı bildiriliyor.", **Cumhuriyet**, 06.04.1960.

CHP Meclis Grubu'nun bu kararından önce de ülke erken seçim havasına girmişti: "*Hükümet ricalinin ziyaretleri ve parti çevrelerindeki hummalı faaliyetten Demokrat Partinin İzmirde tam manasiyle seçim hazırlığına girdiği anlaşılmaktadır.*" Bkz. "Liderler yurt gezisine bayram ertesi çıkıyor", **Milliyet**, 29.03.1960.

"Partilerin seçim hazırlıkları ilerlerken hükümet de bu konuda çalışmalara başlamıştır. Dahiliye Vekaleti, Devlet malzeme ofisine seçimlerde kullanılmak üzere 8 milyon zarf sipariş etmiştir." Bkz. "Genel seçimler için hazırlık başladı", **Milliyet**, 01.04.1960.

⁸⁹ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 636.

⁹⁰ Fahri Aral, "Hayrettin Erkmen'le DP Üzerine", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 53, Mayıs 1988, s. 33.

seçime bu karışıklık içinde gidilirse kan döküleceğini ve dünyaya rezil olunacağını, ortamın yatıştırılıp öyle seçimlere gidilmesi gerektiği görüşündeydi.⁹¹

1960 yılı ile birlikte muhalefetin halk tabanında giderek güçlenmesi, basından aldığı desteğin artması, muhalefet rolünü daha güçlü bir şekilde yerine getirmesi, DP'yi giderek rahatsız etmeye başladı⁹² ve CHP'nin siyasi bakımdan etkisiz hale getirilmesi gerektiği inancı öne çıktı. CHP'nin iktidara karşı olan bu sert tavrının halk tabanında karşılık bulması, halkın iktidara karşı duyduğu tepkiyi dışa vurmasını sağlıyordu. Ayrıca muhalefet yanlısı basının yayınları da bu tepkiyi destekliyordu. 7 Nisan'da toplanan DP Meclis Grubu, yeni olayların gelişeceği endişesiyle bir Tahkikat Komisyonu kurulması konusunu ele aldı.⁹³ 5,5 saat süren toplantının ardından CHP hakkında meclis tahkikatı açılması kararı alındı.⁹⁴ Grup toplantısından sonra yayımlanan tebliğde şu açıklamalarla Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına dair ilk vurgu yapıldı:

“(...) tecelli eden neticelere göre, gerekli tedbirlerin ne olabileceğini mutalaa ve müzakere eden demokrat parti meclis grubu, muhalefet faaliyetlerinin mahiyet ve istikameti ile bu faaliyete muvazi bütün hareketlerin hakikatini ortaya çıkarmak maksadile Meclis tahkikatı açılmasına ve bu arada her türlü kamuni ve idari tedbirlerin alınmasına ittifakla karar vermiştir.”⁹⁵

Yine bu tebliğde CHP, silahlı ve düzenli ayaklanmalar hazırlayan hücre tipi kollar kurarak devlet güvenliğini tehlikeye atmak; basın ise yıkıcı ve ulusal güvenliği tehlikeye düşürücü faaliyetleri yalan yayınlar yapıp gerçeği çarpıtarak desteklemekle suçlanıyordu.

Toplantıda alınan karara göre DP milletvekilleri arasından Meclis Grubu İdare Kurulu tarafından seçilecek bir komisyon⁹⁶, CHP'nin faaliyetleri ve son

⁹¹ Mehmet Ali Birand ve diğerleri, **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu**, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 165.

⁹² Samet Ağaoğlu anılarını kaleme alırken CHP'yi ne pahasına olursa olsun DP iktidarını yıkmak isteyen, mecliste kavgalar yaratan, halk arasında korku yaymaya çalışan bir parti olarak betimleyerek iktidarın o dönemde CHP'ye bakış açısını ortaya koymaktadır. Bkz. Ağaoğlu, s. 119.

⁹³ Albayrak, s. 530.

⁹⁴ “C.H.P. için meclis tahkikatı açılıyor”, **Milliyet**, 08.04.1960.; “Muhalefetin tutumu meclise getiriliyor”, **Hürriyet**, 08.04.1960.; “DP de meclis tahkikatı istemeye karar verdi”, **Cumhuriyet**, 08.04.1960.; “Muhalefetin gizli ve yıkıcı faaliyeti hakkında Meclis tahkikatı açılacak”, **Zafer**, 08.04.1960.

⁹⁵ “C.H.P. için Meclis tahkikatı açılıyor”, **Milliyet**, 08.04.1960.

⁹⁶ İdare Kurulu tarafından oluşturulan komisyonun başkanlığına Mükerrer Sarol, raportörlüğüne Bahadır Dülger getirildi. Bkz. Mükerrer Sarol, **Bilinmeyen Menderes, Cilt II**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 340.

dönemde yaşanan olaylar hakkında açılması istenen meclis tahkikatı hakkında önergesini 12 Nisan'da yapılacak olan toplantıya kadar hazırlayacak ve önerge o toplantıda görüşülecektir. Ayrıca yeni olayların önlenmesi adına yeni tedbirler alınması konusunun da 12 Nisan'da yapılacak olan toplantıdan sonra belli olmasına karar verildi.⁹⁷ Grup toplantısında Bolu milletvekili Reşat Akşemsettinoglu'nun "*Son zamanlarda içerde ve dışarıda Halk Partisi, meşru iktidara karşı fiili harekete geçmiş, halkı, askeri ve memurları Uşak'ta ve diğer yerlerde ayaklandırmıştır. Bu parti bu fiilleri ile cemiyetler kamumuna aykırı bulunduğuna göre bu partinin feshedilip edilmeyeceği hakkında hükümetin görüşü nedir?*"⁹⁸ önergesi üzerine başlayan görüşmelerde söz alan milletvekilleri CHP'nin Amerikan aleyhtarlığı yaptığı, hain propagandalar sürdürdüğü gibi iddialarda bulundu. İzmir milletvekili Kemal Serdaroğlu ise CHP'nin kapatılması gerektiğini ve bu partinin faaliyetlerine göz yummanın millete ihanet etmek demek olacağını dile getirdi. Başbakan Menderes ise CHP'ye karşı alınan önlemlerin yetersiz olduğunu ve partinin güttüğü yıkıcı faaliyetlere karşılık olarak meclis tahkikatı açılması; komisyon kurulup İnönü, Şemsettin Günaltay ve eski bir asker olan Cemal Yıldırım'ın sözlerinden dolayı sorguya çekilmesi gerektiğini dile getirdi.⁹⁹ Daha sonra ise Aydın milletvekili Necati Çelim'in CHP ve basın hakkında meclis tahkikatı açılması hususunda verdiği önerge oylamaya sunulurken kabul edildi ve toplantı sona erdi.¹⁰⁰ Toplantı sonrasında yayımlanan tebliğde, meclis tahkikatına dair önergenin oybirliği ile kabul edildiği ibaresi yer almaktadır. Ancak Rıfkı Salim Burçak'ın aktardıklarına göre bir oybirliği söz konusu değildir; başta kendisi olmak üzere Sıtkı Yırcalı, Şevki Erer gibi milletvekillerinin aleyhte oy kullandığını dile getirmektedir.¹⁰¹

Sarol, anılarını kaleme aldığı kitabında komisyondaki arkadaşlarının Menderes'e yakınlığı dolayısıyla ondan; komisyonda geçen konuşmaları Menderes'e, Menderes'in yaptığı telkinleri ise komisyona aktarmamasını istediklerini belirtmektedir. Bkz. Sarol, s. 340.

⁹⁷ "DP de meclis tahkikatı istemeye karar verdi", **Cumhuriyet**, 08.04.1960.

⁹⁸ Burçak, s. 648.

⁹⁹ Tahkikat Komisyonu üyelerinden DP Çorum milletvekili Kemal Biberoğlu Tahkikat Komisyonu'nun Menderes'in isteği üzerine kurulduğunu dile getirmektedir:

"Meclis Tahkikat Komisyonu ADNAN MENDERES'İN isteği üzerine kurulmuştu ve ADNAN MENDERES, bunu, başarısız icraatının akislerini halk eşkarından silmek ve başka yönlelere çevirmek, muhalefeti sorumlu kılmak, daha cezri fikir ve kararlarla, İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi ve bir kısım basının davasını halletmek ve nihayet Cumhuriyet Halk Partisini T.B.M.M. kararı ile kapatmak amacı ile yapmıştı..." Bkz. Biberoğlu, s. 10.

¹⁰⁰ Burçak, ss. 650-653.

¹⁰¹ Burçak, s. 654, 655.

DP Grubu'nun CHP'yi çeşitli suçlarla itham eden bildirisinden sonra CHP, 9 Nisan gecesini bir bildiri yayımlayarak DP'nin görülmemiş bir yöntemle muhalefeti kontrol etmek istediğini belirtti. Yayımlanan bu tebliğde, kanundışı hareketlerin sorumluluğunun CHP ve basına yüklenmeye çalışıldığına ancak CHP'nin tüm iddiaları reddettiğine yer verildi. 1950 seçimleri ile milletin iradesine saygı duyarak iktidarı DP'ye teslim eden CHP'nin bugün antidemokratik yollara başvurduğunu söylemenin gülünç olduğunu dile getiren CHP, tebliğinde DP'nin denetleme sistemini tersine çevirme niyetinde olduğunu vurgulayarak, basın ve muhalefetin denetlemesini kabul edemeyen bir yapıda olduğunu bildirdi.¹⁰²

CHP tepkisini yayımladığı tebliğ dışı vururken DP'de tepkilere rağmen tahkikat hazırlıkları devam ediyordu. DP Meclis Grubu İdare Kurulu'nca kurulan, biri meclis tahkikatı önergesi diğeri tedbirler konusunu hazırlayan komisyonlar çalışmalarını bitirip raporlarını 11 Nisan akşamına dek teslim edeceklerdi.¹⁰³ 12 Nisan'da tekrar toplanan DP Meclis Grubunda Gaziantep milletvekili Bahadır Dülger tarafından okunan raporda özet olarak şunlar ele alınıyordu: CHP gayrimeşru faaliyetler sürdürmekte, basın ise kamuoyunu aldatmaktadır. Bu gidişatı durdurmak için ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) işe el koyması gerekmektedir. Bu yüzden anayasanın 177. maddesi gereğince 15 kişilik bir komisyon kurulmalı ve bu komisyon 3 ayda görevini bitirmelidir. Ayrıca komisyona bu süre içerisinde tüm siyasi faaliyetleri durdurma yetkisi de verilmelidir. Dülger, meclis tahkikatından sonra CHP'nin kapatılması gibi meselelerin de grupta görüşülmesi gerektiğini dile getirdi.¹⁰⁴ Toplantıda ilk sözü alan Bahadır Dülger hazırlanan önerge hakkında şu şekilde konuştu:

“(...) Halk Partisi'nin ve basının faaliyetlerinin hangi noktalarda tedkik edilmesi lazım geldiği hususunu biz 7 noktada telhis etmiş bulunuyoruz. Bu yedi noktayı, kurulacak komisyonun hangi noktalarda çalışması lazım geldiği ve hangi noktalar üzerinde durmasının iktiza ettiği hususunu belirtmek üzere takririmize derpiş etmiş bulunuyoruz. Kurulacak komisyon bir anket

Yassıada Mahkemeleri'nde Anayasa'yı İhlal Davası'nda önergenin oybirliği ile kabul edilip edilmediği konusu görüşülürken söz alan Giresun milletvekili Ali Naci Duyduk kendisi, Müçteba İştin ve Mahmut Goloğlu'nun da lehte oy vermediğini dile getirmiştir. Bunun üzerine 7 Nisan oturumunu yöneten Denizli milletvekili Baha Akşit söz alarak, kabul etmeyenler diye sorduğunda kimse el kaldırmayınca önergenin ittifakla kabul edildiğini ilan ettiğini bildirmiştir. Bkz. **Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları Anayasayı İhlal Davası (YYADTAİD), Cilt V**, TBMM Kütüphanesi, Ankara, s. 252, 253.

¹⁰² “CHP. Grubu DP.'ye dün cevap verdi”, **Milliyet**, 10.04.1960.

¹⁰³ “Tedbirler için yeni söylentiler”, **Cumhuriyet**, 10.04.1960.

¹⁰⁴ Burçak, s. 655.

parlamenter komisyonudur. Yani İktüzük'ün 177nci maddesince B.M.Meclisinin bir mesele hakkında malumat edinmeyi istemesi halinde kurmaya salahiyyetli olduğu bir komisyondur. Bu komisyonun, İktüzük'ün 16ncı babında zikredilmiş olan salahiyyetleri sahip olup olmadığı konusu münakaşa edilmiştir. Yani İktüzük'ün 16ncı babında 169ncü madde ile kurulacak komisyonun meclis tahkikatı yapması yani suçlu sanılan bir vekilin muamelatını tetkik etmek üzere bir meclis tahkikat komisyonu kurulması halinde bu komisyon bir sulh hakiminin salahiyyetlerinin tamamının verildiği sarîh suretle bellidir. Fakat 177nci madde bu babın sonuncu maddesi olduğu için 177nci maddeye göre kurulacak bir komisyona sorgu hakimi salahiyyetinin verilip verilmeyeceği hususu cayîi münakaşa olabilir. Binaenaleyh biz bu düşünce ile takriri hazırladıktan sonra salahiyyetler meselesini uzun boylu münakaşa ettik ve dedik ki bu kadar mühim bir meseleyi tetkikle vazîfeli kılınacak bir komisyonun salahiyyet meselesi mücibi münakaşa olmamalıdır. Çünkü bu takrir ortaya çıktıktan sonra muhaliflerimiz ellerindeki bütün vasıtaları kullanarak, ilim otoriteleri, avukatlar ellerinde hangi kuvvet varsa bunlara baş vurarak bu takririn bilhassa salahiyyetler kısmını zafa düşürmek hususunda gayretler sarf edeceklerdir. Binaenaleyh takririn salahiyyetler kısmını bizim koymuş olduğumuz 166 babında dahi zikredilmiş olan bütün salahiyyetlere sahip olması hususunu zikretmiş olmamız 169ncü madde gereğince kurulacak tahkikat komisyonları gibi, bu komisyonun da sair hakkı, tevkîf her türlü sorgu hakimi gibi hareket etmeğe salahiyyetli olacağını tarsin etmek içindir. Bundan başka bir husus da takririmizin salahiyyet kısmına eklemiş bulunuyoruz. O da şudur; bu komisyon fevkalade olarak, tahkikatın selametle cereyanını temin etmek için ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve münhasır olmak üzere Türkiye'deki bütün siyasi faaliyetlerin, gerek Halk Partisi, gerek Millet Partisi ve gerekse Demokrat Parti faaliyetlerini durdurmak icabediyorsa durdurmak salahiyyetini de vermiş bulunuyoruz. Malumunuzdur ki bir sorgu hakimi kendi vazife ve salahiyyetleri hududu içerisinde takib etmiş olduğu bir davanın, bir meselenin, bir meselenin tahkikatının selametle cereyanının temin etmek için bütün tedbirleri alabilir. İcab eden faaliyetleri de durdurabilir. (...) Bir de kanuni tedbirler alınması meselesi var. Bu da arkadaşlarımız tarafından teklif edilmiştir. Bu teklifler arasında gazete kapatmak salahiyyetinin hükümete verilmesi, Takriri Sükun kanunun yeniden ihyası gibi, tepkileri fevkalade geniş olacak, birtakım kanuni tedbirler de mevcuttur. Komisyon bu meseleleri mütalaa etti ve vardığı netice şu oldu: (...) eğer gazetelerin kapatılması hakkını hükümete vermek veyahut Takriri Sükun kanunu gibi, fevkalade tedbirlerin alınmasını tahkikatın Halk Partisi veyahut siyasi partilerin kapatılması gibi teklifler veyahut bu gibi tedbirlerin alınmasını tahkikatın vereceği neticeler, tahkikat neticesinde elde edeceği kanaatleri, hasıl olacak vaziyete göre Büyük Millet Meclisinin bu tedbirleri almasını komisyon olarak biz düşündük.”¹⁰⁵

Dülger'den sonra söz alan Aydın milletvekili Necati Çelim, komisyonun ve verilecek olan yetkilerin gerekliliğini şu sözleriyle vurguladı: “(...) Bugün hazırlanmış olan takrirden tedbirler bakımından bir mütalaa yoktur. Farzı muhal tahkikat yapılacak birçok hadiselerle karşılaşacağız, bu adamların Türk milletinin

¹⁰⁵ Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları (D.P.MGMZ), 12.04.1960.

menfaatlerine aykırı hareket ettikleri tesbit edilecek. Elimizin altında bu muameleleri kamunen ifa edebilecek şekilde bir teşekkülün hazır olması lazım.”¹⁰⁶

Toplantıda daha sonra söz alan İstanbul milletvekili Muhlis Erdener, rejimin korunması için bu kararın alınmasının gerektiğini bildirdikten sonra yakın geçmişte aynı tehlikeyi gören İnönü’nün kendi döneminde Takrir-i Sükun yasasını çıkardığını ve bugün gelinen noktada da durumun bu önlemi almayı gerektirecek kadar kötü olduğunu vurguladı.¹⁰⁷ Erdener’in sözleri şu şekildedir:

“(…) Bakınız sayın Başvekilimiz bu ızdırabını nasıl ifade buyurmuşlardı. Demokrasi zor bir rejimdir. Hele bizim memleketimiz gibi bunu mazide tatbik etmemiş ve edememiş memleketler için zorluklar büsbütün fazladır. Bu zorlukları yenebilmek için muhalefet, mutabakat, ayrı ayrı kendilerine düşen mesuliyeti kabul etmek mecburiyetindedirler. Maalesef muhalefet kati bir inkarcılığı, isnat ve hücum siyasetini ve tam manasiyle şiddet ve zorlama politikasını ilk günden beri, hiçbir fasıla vermeksizin devam ettirmektedir. Tamamiyle hakikat olan Sayın Başvekilimizin bu beyanlarını teyit maksadiyle bundan 35 sene evvel devrin Başvekili İnönü’nün memleketin demokrasiden evvel tabii şartlara ve bir kanun nizamına kavuşması için neler yaptığını ve neler düşündüklerini kısaca bir daha huzurunuzda teşrih etmeği lüzumlu ve isabetli bir hareket olarak mutalaa etmekteyim. Sene 1925. Ay 4 Mart. Mevzu Takriri Sükun kanunu.”¹⁰⁸

Erdener konuşmasında basını ve muhalefet-basın ilişkisini de eleştirdi:

“(…) 35 seneden beri değişen ne var? Ve matbuatın ıslahı hal etmesi ve vazifesini iyiye kullanması için gösterilen şefkat, yardım ve muavenet sonunda elde edilen netice ne oldu? Bir hiç. Dün hedefleri CHP partisini bugün de DP’yi şantaj, tezvirat ve tahkir yolu ile diktaları altına almak ve bu sayede servet yapmak. Ne garip bir tecellidir ki, uzun bir maziye ve tecrübeye sahip bugünün muhalefet partisi düne kadar bu matbuat ile huzursuz bir durumda iken ve onlara en galiz ve ağır itham ve isnatları yaparken bugün onlarla işbirliği yapmış ve onların değişmeyen ve dinmeyen ihtiraslarına kendisi de vasıta olmuştur.”¹⁰⁹

Toplantıda Erdener’den sonra Erzurum milletvekili Şevki Erker söz aldı. Erker’in konuşması diğer konuşmalardan farklı bir tarzdaydı, eleştiri içeriyordu ve konuşması Başbakan Menderes’i sinirlendirdi, kendini müdafaa etmek için söz almak durumunda bıraktı. Erker’in bu konuşmasına göz atacak olursak:

“(…) Benim kanaatime göre bu tehlike milletin iki cephe halinde bölünmeye götürülmesindendir. Beliren tehlike siyasetin orduya sokulmasına cüret edilmesinde ve hatta ağza alınmasındadır; ve bu tehlike büyüktür. Büyük Meclisimizin ve ondan önce de Yüksek Grupumuzun bu meseleyi layık olduğu

¹⁰⁶ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

¹⁰⁷ Sarol, s. 371.

¹⁰⁸ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

¹⁰⁹ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

ehemmiyetle müzakere ederek tedbirler alması en acil vazifesi olmuştur. Gruplar ve meclisler böyle mühim müzakerelerinde tarih huzurunda imtihan vermiş olurlar. Aldıkları kararlarla şeref kazanır veya vebal altında kalırlar. Yüksek Grupumuz geçen toplantısından itibaren böyle bir imtihana girmiş bulunuyor.

(...) Biz grup olarak iktidarımızın iç siyasetini zaman zaman esaslı şekilde müzakereye tabi tutmuyoruz. Liderimize güveniyoruz, liderimizin ve hükümetinin icraatının isabetli olacağını önceden kabul etmiş bulunuyoruz. Arada sırada hükümet bize izahat vermek lüzumunu duyuyor ve biz de bununla iktifa ediyoruz. Liderimizin gelip de tuttuğu yolun ve yürüttüğü icraatın yanlış ve isabetsiz taraflarını huzurumuzda itiraf etmesini bekleyebilir miyiz?

(...) Biz iktidar olarak bütün tedbirlerimizi muhalefete ve muhalefeti tutan müesseselere tevcih ediyoruz. Keza icraatımızı topyekun haklı ve doğru kabul ediyor, yöneltlen dış tenkit ve murakabeyi toptan reddediyoruz, bazılarının haklı olabileceğini düşünmüyoruz, kendi iç murakabemizi de ihmal ediyoruz. Her tehlike işareti verilince tesanüt. En fazla şimdi tesanüt lazım diyerek liderimizin etrafında safları sıklaştırıyor, onun görüş ve düşüncülerine kararlar alıyoruz, veya tebliğler neşrediyoruz.

(...) iktidarımızın güttüğü iç siyasetin ana hattı muhalefetin ve muhalefeti tutan müesseselerin inkarcılığı, sahte hürriyetçiliği ve anarşist metodlar takip ettiği inancına dayanan bir aksülamel hareketidir. Bu aksülamelle demokrasinin muhafaza ve müdafaa için hürriyet suiistimallerine karşı tedbirler almak ve hürriyetleri kısmak yolundayız. Demokrasi sadece bu tedbirlerle korunamaz. Ve hele bu tedbirlerle ifrata gidilirse hiç korunamaz.

(...) Devlet radyosunun ve iktidarı tutan gazete ve risalelerin neşriyatını bir yanda tutup da yalnız muhalif gazetelerin yazılarındaki, mevcut kamunlar muvacehesinde, suçların layıkı veçhile takibata ve cezaya uğratmadığı için adalet müesseselerimizden şikayet etmenin bizzat adalete uygun düşmiyeceği kanaatindeyim. Gösteri ve Yürüyüş Kanununun tek taraflı tatbikatı da Devletin tarafsızlığını ve Devlete karşı eşit muamele emniyetini zedelemektedir. (...) Eğer bir meclis tahkikatı açacaksak taraf gözetmeden, iktidar ve muhalefet ayırmadan Hükümeti ve bütün müesseseleri içine almalıdır. Tahkikat mevzuu: Kanunsuz hareketler ve kanunsuz tasarruflar olmalıdır.”¹¹⁰

Şevki Erker'in yaptığı bu tenkit dolu konuşma Başbakan Menderes'i kızdırdı. Menderes söz alarak, Erker'in tüm tenkitlerini ve ithamlarını kendisine iade ettiğini bildirerek bu konuşmayı kendisinin hazırlamadığını ileri sürdü. Erker'in kendisinin yazdığını bildirmesinden sonra Menderes, Erker'in yemin etmesini istedi ve Erker bu isteği gerçekleştirdi. Daha sonra Menderes, şu sözlerle Erker'i eleştirdi:

“(...) İster tedbir alırsınız ister almazsınız bana göre hava hoş, siz bilirsiniz. İş bu raddelere geldikten sonra arkası uçurumdur, bunu unutmamak lazımdır. Bir adım geriye atın görürsünüz memleket nereye gider? (...) Şimdi, Şevki Bey, bizim kendimiz için de tedbir almak lazımdır diyor. Bunun altındaki mantık şudur: Kabahatli olan yalnız onlar değildir, hatta onlar değil asıl kabahatli biziz. Asıl tedbiri kendimize karşı almalyız.”

¹¹⁰ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

Uzun bir konuşma yapan Menderes, tedbirlerin alınmasının gerekliliğini anlattı.¹¹¹

Toplantıda daha sonra söz alan Isparta milletvekili Hamdi Ogun, hazırlanan takririn eksiksiz olduğunu ancak tek komisyonun kurulmasının işi güçleştirip zaman kaybettireceğini; basın faaliyetleri için ayrı, CHP için ayrı bir komisyonun kurulması gerektiğini dile getirdi. Ayrıca CHP'yi tetkik edecek olan komisyonun çok meşgul olacağını belirtti. CHP'nin 1957 seçimlerinde şiddet tedbirlerine başvurduğunu iddia ederek bunları örneklendirdi. Ogun'un diğer sözleri ise dikkat çekicidir:

“Yalnız tahkikatımız çok esaslı olmalı. Ve bu tahkikat dosyası bunun hılasası, esbabı mucibe efkârı umumiye ilan edilmeli. Ve bu kararda yerden göğe kadar haklı olduğumuza efkârı umumiye kani olmalıdır. Çünkü reaksiyonu vardır. Artık bu memleket iyi kötü on dört senedir demokrasi içinde yoğuruluyor. Tadını da, acı da olsa, tatlı da olsa tattı. Bunu bırakmak istemez. Bundan ric'at korku ve endişesine düşer. Böyle bir ric'at olmamak böyle bir endişeye düşürmemek ve böyle bir niyetin olmadığını, demokrat partinin bu kararında demokrasiyi daha ziyade kuvvetlendirmek amacını güttüğünü ve bundan sonra memlekette demokrasinin inkişafı için melhuz hiç bir tehlikenin kalmadığını anlatır ve bu şekilde ileri bir demokrasiyi tesis etmek emelinde olduğumuzu efkârı umumiye bildirerek bu kanaati kendilerine verirse alacağımız kararlar ne kadar şiddetli olursa olsun en ufak bir mahzuru kalmaz.”¹¹²

Ogun bu sözleri ile halkın demokratik rejimden vazgeçmeyeceğini bu yüzden tahkikatın açıklıkla yürütülmesi gerektiğini ve halkın bu tahkikat sonunda verilecek olan kararların gerekliliğine inanması gerektiğini vurguladı. Ayrıca görülüyor ki tahkikat daha başlamadan, sonunda birtakım ağır kararların verileceği tahmin edilmekte idi. Ogun'dan sonra tekrar Menderes söz aldı ve konuşmasından sonra grup, komisyonun kurulması fikrinde birleşti.¹¹³ Toplantı sonrasında yayımlanan tebliğde ise ittifakla meclis tahkikatı açılmasına karar verildiği bildirildi.¹¹⁴

Menderes, bir sonraki söz alışında *“Muhalefetten aza alacak mıyız almayacak mıyız? Hiç te buna mecburiyetimiz yoktur. Çünkü Anayasa'da ve Dahili Nizamnamede şuradan şu kadar, buradan bu kadar aza alacaksın diye bir kayıt yok.”* sözleri ile komisyona muhalefetten üye alınmayacağını bildirdi ve daha sonra sözlerine devam etti:

“(...) Binaenaleyh şimdiden bir takım ihtimalatı baideyi derpiş ederek önceden hatta belki lüzum olmayacak tedbirlere baş vurmak gibi hatalı bir yola girmektense işi serin kanlılıkla mütalaa edelim. Biz işi öğrenmek istiyoruz. Bu

¹¹¹ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

¹¹² D.P. MGMZ, 12.04.1960.

¹¹³ Asker, s. 285.

¹¹⁴ “D.P. Grubunun toplantısı dün beş buçuk saat sürdü”, **Cumhuriyet**, 13.04.1960.

memlekette muhalefet nasıl çalışıyor, yer altı, yer üstü çalışmaları nasıl? Meclisin salahiyyeti ile teşhis ettiğimiz komisyon bunun neticelerini getirmeğe çalışırken karşılaşacağı her türlü imkansızlıkları gelir gruba Meclise söyler. O zaman karşılaştığımız müşkülün neden ibaret olduğunu ele alır, tetkik ederiz ve tedbirini alırız. Vereceğiniz karar bu memlekette muhalefetin hangi gayri meşru yollardan çalışıyor olduğunun tesbitidir. Bu, mühim bir adımdır."¹¹⁵

Menderes'in konuşmasından sonra Ankara milletvekili Hüseyin Balık söz alarak hazırlanan tahrir aleyhinde bir konuşma yaptı. Balık'ın konuşmasına göz atmak gerekirse:

"(...) Bizim her zaman akıllı tebellür etmiş işlerimiz yoktur. Yapacağımız şeylerin hepsini düşünmemiz lazımdır. Bazı yanlış yollara gittik, bunun tecrübelerini yaptık, hatta bazı işlerde Hüseyin balık haklı imiş dedi. Biz Milli Korunma Kanunu yapmalıydık dedik. Fakat bu gün Milli Korunma Kanunu başımıza bela oldu. Eğer bu gün demokrat Parti ayakta ise, bu gün demokrat Parti sempatisi Türkiye'de mevcutsa bu hükümetin çalışması sayesinde. Hükümetin beşer takatı üstünde çalışması yüzünden. Parti kaybetmiştir, kaybediyor, Demokrat Parti kaybediyor arkadaşlar. Hükümet çalışmıştır, Demokrat Parti kaybolmuştur. (...) Bugün aktif pazarımızda, siyaset pazarımızda iki tane insan vardır. Birisi İsmet İnönü, birisi Menderes. Bunları vuruşturmakta memleketin faydası yoktur. Hangi teşkilat memleketin siyasi pazarında bunları vuruşturmak isterse vazifesini yapmamış olur. Bu adamı ortadan silemeyeceğiz. Bunları birleştirmek lazımdır. Memleket mukadderatı için ayda bir defa olsun, iki defa olsun bunları bir araya getirmek lazımdır. (...) Buna mümasil kararlar şimdiye kadar Demokrat Partiye iyilik getirmemiştir. Gösteri Yürüyüşler Kanunu, isbat hakkı, adli istiklal mi istiyor; verilsin ve silahı elinden alınsın."¹¹⁶

İlerleyen süreçte toplantıda komisyon adına Sakarya milletvekili Nusret Kirişçiöğlü söz aldı. Kirişçiöğlü Hüseyin Balık'ın konuşmasına cevap verdi:

*"(...) Hüseyin Balık alacağımız karar memlekete hayır getirmez, dedi. Bu alacağımız karar ne? Bir tahkikat kararı. Tahkikat kararları ne zamandan beri memlekete hayır getirmez oldu? (...) Bu memlekette baskı yok mudur? Muhalefet tarafından D.P.ye, Meclise, hükümet mensuplarına karşı tevcih edilmiş baskı yok mudur? Vardır. Halk partisi tarafından uydurulmuş yalan yok mudur? Vardır. Binlercesini söylediler. Halk partisi tarafından bu memlekette yapılmış iftira yok mudur? Vardır. Şahıslarımıza, meclisimize, müesseselerimize kadar binlerce vardır. (...) Bir meşru iktidara karşı böyle gayri meşru bir mücadele açılırsa bunun nasıl işlediğini tahkik etmek için bir komisyon teşkil edilirse bunda hata mı vardır?"*¹¹⁷

Hüseyin Balık'ın konuşmasına cevap veren bir diğer kişi ise Başbakan Menderes oldu:

"(...) İsmet İnönü ile Adnan Menderes'i bir araya getirelim. Muhterem arkadaşlarım, acaba biz bunun tecrübelerini yapmadık mı? Kaç defa yaptık.

¹¹⁵ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

¹¹⁶ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

¹¹⁷ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

Muhterem arkadaşlar benim bu kürsüde söylediğim sözleri, İsmet Paşanın tarihi şahsiyeti hakkında söylediğim sözleri hayatta hiç kimse söylememiştir. Ben soruyorum arkadaşımıza, bu zat bizim hakkımızda, açıktan açığa Demokrat Parti hakkında bir tek cümle söylemiş midir? Söylememiştir. (...) Bizim 1957 seçimlerinde eksik rey almamızı ben Hüseyin Balık gibi Toplantı ve Yürüyüş Kanununu çıkardığımızı bağlayanlardan değilim. (...) 1957 seçimlerinde noksan rey almışsak ondan değildir. Bir türlü kötü hadiseler, namütenahi tehlikeli propagandalar, içten ve dıştan düşmanların hep bir araya gelmesi suretiyle bir ehli salıp cephesi halinde Demokrat Partiye hücum etmelerinin neticesidir.”

DP Meclis Grubu’nun 12 Nisan tarihli toplantı tutanakları incelendiğinde basın ve muhalefete karşı meclis tahkikatı açılmasında grubun hemfikir olmadığı rahatlıkla görülmektedir. Ancak bu konuda kararlı olan kesim pek tabii sayıca fazladır ve -başta Adnan Menderes olmak üzere- konuşmalarıyla, tahkikata karşı olan isimleri sindirmeye çalışmışlardır. Toplantı sonuna baktığımızda ise takririn oylandığı ve ittifakla kabul edildiği görülmektedir.

DP’nin 12 Nisan’da yayımlanan tebliği ile kesinleşen CHP için meclis tahkikatı isteğine, CHP’den cevap olarak DP ve hükümet hakkında meclise bir tahkikat önergesi verileceğini bildiren bir tebliğ yayımlandı. Yayımlanan bu tebliğde hükümetin kanundışı hareketleri ve yolsuzluklarını içeren bir meclis tahkikatı önergesinin TBMM’ye sunulacağı bildiriliyordu.¹¹⁸ 15 Nisan’a gelindiğinde gece yarısında DP’nin tahkikat önergesi yayınlandı. Bu önerge Grup Başkanı Bursa milletvekili Mazlum Kayalar ve Başkan Vekili Denizli milletvekili Baha Akşit’in imzasını taşıyordu. 1950’den beri yıkıcı faaliyetler içerisinde bulunduğu iddia edilen CHP’nin ve destekçisi basının faaliyetlerinin araştırılması için kurulacak olan 15 kişilik komisyonun 3 ay süreyle, her türlü siyasi faaliyetleri durdurma yetkisinin yanı sıra lazım görebileceği tüm tedbirleri alabilmekle yetkili olması talep ediliyordu.¹¹⁹ DP’nin açıklanan bu önergesinden sonra 16 Nisan’da CHP’nin de önergesi yayımlandı. Bu önergede ise yirmi bir ayrı konu hakkında Başbakan Menderes için meclis tahkikatı isteniyordu.¹²⁰ Önergenin sonuç kısmında ise tüm nedenlerin özeti geçilerek; devlet parasını israf, devlet kurumlarının yetkilerinin suiistimal edilmesi

¹¹⁸ “C.H.P. de D.P. için tahkikat istiyor”, **Milliyet**, 14.04.1960.; “C.H.P. de meclis tahkikatı istemeye karar verdi”, **Cumhuriyet**, 14.04.1960.; “C.H.P. meclis tahkikatı önergesi veriyor”, **Ulus**, 14.04.1960.

¹¹⁹ “D.P. ’nin tahkikat takriri dün açıklandı”, **Milliyet**, 16.04.1960.

¹²⁰ “CHP nin de tahkikat önergesi açıklandı”, **Cumhuriyet**, 17.04.1960.; “Başbakanın Yüce Divana sevkı isteniyor”, **Vatan**, 17.04.1960.

ve anayasayı ihlal nedeniyle Başbakan Menderes hakkında meclis tahkikatı istenildiği belirtiliyordu.¹²¹

2.1.1. Tahkikat Komisyonu Önergesi ve Meclis Görüşmeleri

18 Nisan 1960 gününe gelindiğinde DP'nin CHP ve basın için istediği meclis tahkikatı önergesi mecliste görüşüldü. Hararetli geçen görüşmelere konu olan önerge şu şekilde idi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Türkiye’de iktidarın millî hâkimiyet esasına göre, vatandaşın hür iradesiyle tâyin edilmesi prensibi, Demokrat Partinin kuruluşuna temel teşkil etmiş olan ana fikirdir. Demokrat Parti bütün siyasi mücadelesinde bu fikrin tahakkuk etmesini ve bu yolla kurulacak meşru bir iktidarın Türkiye’nin kaderine hâkim olmasını müdafaa etmiş ve 1950 de bu yolla iktidara gelmek suretiyle takibetmiş olduğu gayeyi bizzat tahakkuk ettirmiştir.

Türk milleti 1950 den sonra, birbirini takibeden iki büyük seçimle Demokrat Partiyi iktidarda bırakmak kararında ısrar ettiğini ve milletin kaderini, zihniyetlerini ve fikirlerini ne kadar tebdil etmiş görünürlerse görünsünler, tek parti nizamının mümessillerine teslim etmek düşüncesinde olmadığını tezahür ettirmiştir. Bu tezahür karşısında, tarihen tasfiye edildiklerini bir türlü idrak edemiyen devri sabık adamları, başında ve içinde bulundukları siyasi teşekkülü Türk milletinin meşru iktidarını gayrimeşru ve gayrikamuni yollarla düşürmek fikrine dayanan bir mücadeleye sevk etmeye çalışmışlardır.

1957 seçimlerinin akabinde ve ondan daha sonra bu gayrimeşru teşebbüslerin ileri tezahürlerini tesbit eden Demokrat Parti Meclis Grubu, Cumhuriyet Halk Partisinin sevk ve idaresini deruhte etmiş bulunanlara 11 Ağustos 1958 tarihli tebliği ile, gayrimeşru mücadele usullerini terk etmeleri hususunda katı ihtarını vermiş bulunuyordu. Buna rağmen kaybettikleri iktidarın kamçıladığı ihtiraslarla gözleri kararmış ve meşru bir seçimle iktidara gelmek ümidini tamamiyle kaybetmiş olan C. H. P. idarecileri, bu son iktidarın Türk milleti adına ifade ettiği azim ve kararın mahiyetini bir türlü idrak edememişler ve 7 Nisan 1960 tarihli Grup tebliğinde de tebellür ettirildiği gibi, 11 Ağustos 1958 tarihli tebliğin neşrini icabettiren noktadan çok ilerilere geçmişlerdir.

Hiçbir kamuni salâhiyete sahibolmamalarına rağmen, umumi seçimlerin bu ilkbahar ortalarında yapılacağını bizzat ifade ederek ortaya atılan bu idareciler, emirlerinde bulundurdıkları teşkilâta bu seçimleri her türlü baskı usullerini, gayrimeşru tedbirleri, kardeş kavgalarını dahi mubah görerek, milletin istinatgahını teşkil eden devletin bütün müesseselerini ya tahrik veya tahribetmek bahasına da olsa muhakkak kazanmak hedefine göre harekete geçirmiş bulunuyorlar.

Bir kısım basın bu gayrimeşru gayenin tahakkuku uğrunda C. H. P. ile iş birliği halinde bulunuyor. Bu basın umumi efkârı aldatıyor. Hâdiseleri tahrif ediyor. Her türlü yıkıcı faaliyetleri teşvik eden yazılara sinesinde yer veriyor.

¹²¹ “DP tahkikat önergesi yarın görüşülecek”, **Hürriyet**, 17.04.1960.

Mücrimlerin müdafaasını uhdesine alarak cemiyetin temellerini kökünden sarsıyor.

Gaziantep, Zile, Uşak, İstanbul, Yeşilhisar hâdiseleri gibi Devletin emniyet ve asayişini birinci derecede tehdideden, Türk milletinin itibar ve şerefine karşı da birer tecavüz mahiyetinde olan hâdiseler umumi efkâra hürriyet ve demokrasi mücadelesinin şerefli bir sayfası, ve bunların tertiplileri birer kahraman gibi takdim olunuyor. Memleketin emniyet ve asayişini korumakla vazifeli olan memurlar, kanunların tatbikatı ile vazifeli mahkemeler ve hâkimler baskı ve tehdit altında veya türlü iğvalarla kanunların âmir hükümlerini yerine getirmekten alıkonmak isteniyor. Orduyu siyasete karıştırmak, ordu kuvvetlerini emir ve kanun dinlemez bir hale getirmek için gayretler sarf olunuyor. Türkiye tarafından olduğu gibi NATO'ya dâhil bütün memleketler tarafından kabul edilmiş olan, «Kuvvetler statüsüne dair Sözleşme» nin tatbikatı ele alınarak veya memleketimizde vazifeli bulunan Amerikan kuvvetleri mensuplarının ırzlara ve namuslara tasaddi etmekte oldukları iftirası yaygın bir surette işlenerek, Türk - Amerikan dostluğunun sarsılmasına, dolayısıyla, NATO camiasında mevcut vahdetin bozulmasına çalışılıyor. Seçimlerde namuslu vatandaşların iradesini tam bir hürriyet içinde izhar etmelerine mâni olmak üzere şerirler ve sabıkahılardan müteşekkil silâhlı siyaset çeteleri hazırlanıyor. Hücre üstlüyle çalışan kollar kuruluyor ve bu kolların kurulması meşru bir hareket olarak açıkça müdafaa olunuyor.

Yukarda sayılan hususlar C. H. P. nin siyasi mücadelede meşruiyet hudutlarını fazlasıyla aşmış olduğunu tesbit etmektedir.

Türkiye'de devamlı ve müstakar bir demokratik idare kurulması ve bu idarenin sağlam temeller üzerine oturtulması her şeyden evvel meşru bir iktidara karşı gayrimeşru mücadele usul ve imkânlarının tamamıyla bertaraf edilmesine bağlıdır. Bugüne kadar cereyan eden hâdiseler, Türkiye'de mer'i kanunların, suçları takip ve tecziye etmekle mükellef müessese ve kurulların bu fenalıkları önleyemediği kanaatini veriyor. Bu sebeple hâdiselere derinden ve bütün teferruatıyla nüfuz ederek, Türkiye'de siyasi huzur ve istikrarın sağlanması için gerekli tedbirleri almak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinin işe el koyması zaruri ve lüzumlu görülmüyor.

Memleketin emniyet ve selâmetinin, huzur ve asayişinin yukarda tafsilen izah edildiği şekilde tehlikelere mâruz bırakıldığı bir devrede T. B. M. M. nin, Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile kendisine tanınan bütün haklarını bir anda eline alarak, yukardan beri tadadolunan son derecede ehemmiyetli meselelere vaziyet etmesi artık kaçınılmaz bir zaruret haline gelmiş bulunuyor.

Memlekette hakiki bir hürriyet nizamının kurulması, huzur ve sükûnun tesisi, seçimlerin hiç kimsenin şüphesine, tereddüdüne, endişesine, korkusuna, itimatsızlığına en küçük bir imkân bırakmıyacak salim, temiz ve dürüst şartlar içinde yapılması, nihayet gittikçe büyüyen hâdiseler halinde kendisini gösteren kanlı kardeş kavgalarını önleyecek kesin çarelerin bulunması buna mütevakkıf görülmektedir.

Bu itibarla, C. H. P. nin :

A) Meşrû iktidarımızı, alelûmum devlet vazifelerini, Türk kadınlarını, dost ve mütefiklerimizi en iğrenç isnatlarla kötüleme usulleri de dâhil olmak üzere, çeşitli gayrimeşru ve kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlâl, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, Hükûmete, idari ve adlî mercilere karşı galeyana ve fiilî tecavüzlere teşvik ve tahrik etmek,

B) Müsait telâkki ettikleri mahallerde kendi partilerine mensup bâzı şahısları silâhlandırmak suretiyle iktidar partisinin mensup ve taraftarları aleyhine münferit veya toplu şekilde baskı yapmaya ve suç işletmeye teşvik

suretiyle memlekette kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere başvurmak,

C) Orduyu siyasete karıştırmak teşebbüsleri de dahil olmak üzere, memleketin emniyet ve asayişini korumakla vazifeli olanları çeşitli propoganda, baskı ve vaidler yoluyla vazifelerini ifadan alıkoymaca cüret ve teşebbüs etmek,

Ç) Bizim radyo namındaki komünist radyosunu halk partisine ait bir radyo olarak göstermek suretiyle halkı bu yayınları dinlemeye sevk etmek ve umumi efkârı bu vahîm neşriyatın zararlı tesirlerine mâruz bırakmak,

D) Bütün bu kanun dışı faaliyetlerini umumi efkâra karşı haklı gösterebilmek için T. B. M. Meclisinin, onun itimadına mazhar Hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürecek, ve bundan da ileri olarak, gelecek seçimlerin de meşruiyetini şimdiden muallal imiş gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak iktidarlar aleyhine vatandaşları gayrimeşru yollarla tahrik etmek suretiyle itimatsızlığa ve huzursuzluğa sevk etmek,

E) Hücre teşkilâtı ile işliyen gizli kollar kurmaya çalışarak, yukarda mâruz faaliyetleri daha müessir bir hale getirmek, suretleriyle giriştiği yıkıcı, kanun dışı ve gayrimeşru faaliyetleriyle;

F) Aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ile faaliyette bulunarak, Cumhuriyetimizin ve genç demokrasimizin fikrî ve mânevi temellerini tahribeden, Devletin ve cemiyetin ana müesseselerini şantaj, baskı ve tehdit suretiyle işlemez bir hale getirmek, hakikatleri tahrif etmek, yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin siyasi, iktisadi, malî, içtimai hayatını tehlikeye mâruz bırakan bir kısım basın;

Bünyesini; çalışma tarz ve metotlarını ve kanunlar muvacehesindeki tutumunu ve bu kanunları işlemez hale getirmek hususundaki gayrimeşru faaliyetlerinin ve yukardan beri tafsilâtı ile arz edilen ahvalin önlenmesini gayrimümkün kılmakta olan sebeplerin mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri T. B. M. Meclisine bildirmek üzere, Dahilî Nizamnamenin 177 nci maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını; bu encümenin T. B. M. Meclisinden veya adlî mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dahilî Nizamnamenin 16 nci babında yer almış bütün salâhiyetlerle teşhiz olunmasını; tahkikatın selâmetle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve münhasır olmak üzere Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dâhil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmaya yetkili kılınmasını ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz.”¹²²

Önergenin okunması sonrasında söz alan CHP lideri İnönü, partizan idare zihniyetinden doğmuş olan bu önergenin kabul edilmesiyle “siyasi hayatımızın tamir ve deva kabul etmez bir uçuruma” atılacağını söyleyerek meclisi uyardı. Meclisin bir olay hakkında bilgi edinmek için komisyon kurabileceğini ancak DP'nin söz ettiği olaylar hakkında senelerdir bilgi sahibi olduklarını kendilerinin dile getirdiklerini belirtti. 177. maddeye göre bilgi edinmek üzere kurulması gereken komisyona olağanüstü yetkilerin verilmesiyle bu yapının memleketi idare eden başlı başına bir otorite haline getirileceğini söyleyerek komisyonun kurulmasına itiraz etti. Ayrıca

¹²² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 58. İnikad, 18 Nisan 1960, ss. 189-192.

“(…) hem davacı, aynı zamanda hükümcü ve aynı zamanda tatbikatçı olmaz. Davacı olan bu encümen hükmünü vermiş olduğu halde bu hükmü tatbik etmek için de salâhiyet istiyor. Bu salâhiyet bütün hukuk telâkkilerinin dışındadır, Anayasanın üstünde ve kanun dışındadır, düpedüz gayrimeşru bir taleptir.” sözleri ile komisyona verilmek istenen yetkilerin hukuki ve insani olmadığını vurguladı. Hükümetin, Tahkikat Komisyonu adı altında bir baskı idaresi kurmak istediğini ancak bunun anayasa ve insan haklarına karşı indirilen bir darbe olduğunu dile getirdi.¹²³

Görüşmeler sırasında yükselen tansiyon sonucunda CHP Kars milletvekili Sırrı Atalay’a 12 oturum, CHP Kars milletvekili Hasan Erdoğan’a 6 oturum meclisten çıkarma cezası verildi. İnönü’den sonra söz alan DP Manisa milletvekili Samet Ağaoğlu, İnönü’nün sözlerine atıflarda bulunarak konuşmasını yaptı. İnönü’nün teşkil edilmek istenen komisyonu tanımayacaklarını belirten ifadelerine karşılık olarak Ağaoğlu, bu sözleri CHP’nin isyan fikrinin bir delili olarak öne sürdü. Ağaoğlu *“(…) takdir kabul edildiği andan itibaren Türk siyasi hayatı, düşmek üzerinde olduğu uçurumun kenarından çekilip kurtarılmış olacaktır.”* sözleri ile İnönü’nün önerenin kabul edilmesi halinde siyasi hayatın tamir edilemeyecek bir uçuruma atılacağına dair sözlerine cevap verdi. Ayrıca partililer arasındaki kavgaların vatanın her köşesine yayıldığını belirten Ağaoğlu, tüm karışıklıktan CHP’yi sorumlu tutarak onları ihtilal yanlısı olmakla suçladı.¹²⁴

Ağaoğlu’ndan sonra CHP Mardin milletvekili Kamil Boran’a söz verilmişken Boran sırasını İnönü’ye verdi. İnönü, ikinci konuşmasında dikkate şayan uyarılarda bulundu. İhtilalcilikle suçlanan partisini, meşrutiyet ihtilalinden gelip cumhuriyet ihtilaline yöneldiklerini ve oradan da 1950 seçimlerine atıf yaparak demokrasiye geçebilmeyi sağlayanların yine kendileri olduklarını söyleyerek savundu. 1950 öncesindeki ihtilal rejimini demokrasiye çevirebilmek için çok güçlükler çektiklerini ve bunu tekrar ihtilal rejimine çevirmek istedikleri iddiasının mantıklı olmadığını dile getirdi. İnönü, iktidara yürüdükleri bu antidemokratik yoldan ayrılmaları için uyarıda bulundu ve İnönü’nün konuşması akabinde İnönü ve CHP’li milletvekilleri toplantıyı terk etti; ancak çoğunluk sağlandığı için toplantı devam etti. İnönü’nün uyarı niteliğindeki sözleri ise şu şekildeydi:

¹²³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 58. İnikad, 18 Nisan 1960, ss. 194-196.

¹²⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 58. İnikad, 18 Nisan 1960, ss. 198-200.

“Şimdi, ihtilâl, iktidarı bir defa eline geçirmiş olanlar tarafından yapılıyor; son zamanların modası budur. Seçimle iktidara geliyor, Devletin vasıtalarına el koyuyor; seçimle gitmek ihtimali ufukta görüldü mü ben buradan gitmem telâşına düşüyor. (...) Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır. Fakat ihtilâl aslında bir millet hayatının asla arzu etmiyeceği, çetin ve tehlikeli bir ameliyattır.”¹²⁵

DP’li milletvekillerinin konuşmalarıyla devam eden toplantı sonucunda önerge oylamaya konuldu ve meclis tahkikatı önergesi büyük bir çoğunlukla kabul edildi.¹²⁶ Toplantının devamında ise DP’li milletvekillerinin arasından yapılan, 354 kişinin katıldığı seçimle 15 kişilik Tahkikat Komisyonu üyeleri seçildi. Üyeler şu şekildedir: Osman Kavuncu (Kayseri), Bahadır Dülger (Gaziantep), Nüzhet Ulusoy (Samsun), Said Bilgiç (Isparta), A. Hamdi Sancar (Denizli), Vacit Asena (Balıkesir), Kemal Biberoğlu (Çorum), Kemal Özer (Kütahya), Hilmi Dura (Kastamonu), Ekrem Anıt (Samsun), Nusret Kirişçioglu (Sakarya), Turan Bahadır (Denizli), Selami Dinçer (Sakarya), Himmet Ölçmen (Konya), Necmettin Önder (Nevşehir).¹²⁷ 15 kişiden oluşan bu komisyon basın ve CHP faaliyetlerini ayrı ayrı incelemek için 2 tali komisyon oluşturdu. Basını tahkik için oluşturulan tali komisyonda Bahadır Dülger, Hilmi Dura, Sait Bilgiç, Kemal Biberoğlu, Necmettin Önder; CHP faaliyetlerini tahkik için oluşturulan diğer komisyonda ise Nusret Kirişçioglu, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Turan Bahadır, Selami Dinçer, Osman Kavuncu, Ekrem Anıt görevlendirildi.¹²⁸ Komisyonun 1 Mayıs 1960 tarihli toplantısında ise kurulan 2 tali komisyon hakkında yenilikler yapıldı. Buna göre CHP tahkikatını yürütmekle görevli olan komisyon 1 Nolu Tali Encümen olarak değiştirildi; bu komisyon aynı zamanda kendi içerisinde 1/A, 1/B ve 1/C olarak 3 ayrı komisyona

¹²⁵ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 58. İnikad, 18 Nisan 1960, ss. 206, 207.

¹²⁶ “Cumhuriyet Halk Partisinin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tesbit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesi ile adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere Meclis tahkikatı açılmasına dair”, **Resmi Gazete**, 19.04.1960.

¹²⁷ Komisyon üyeleri incelendiğinde 2 isim dışında, diğer üyelerin Hukuk formasyonlu isimler oldukları görülmektedir. Hukuk kökeninden gelmeyen bu 2 isim; Himmet Ölçmen (Yüksek Mühendis), Osman Kavuncu (İktisat)’dur. Bkz. **TBMM Albümü 1920-2010, Cilt II**, https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html, ss. 685-762, 09.06.2019.

¹²⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

bölündü. 1/A Nolu Tali Encümene Turan Bahadır, Selami Dinçer, Ekrem Anıt; 1/B Nolu Tali Encümene Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Nüzhet Ulusoy; 1/C Nolu Tali Encümene Vacit Asena, Hamdi Sancar, Osman Kavuncu seçildi. Basını tahkik ile görevli komisyon ise 2 Nolu Basın Tali Encümeni adını aldı ve üye olarak önceden seçilen beş isim korundu.¹²⁹

Komisyonun kuruluşundan bir gün sonra CHP lideri İnönü, Yenişehir İş Bankası şubesine giderken binlerce CHP'li etrafını sardı ve “İnönü, hürriyet istiyoruz”, “İsmet Paşa çok yaşa” nidaları attı. Toplanan kalabalığı polis coplarla dağıtmaya çalıştı ve 1'i gazeteci, 11'i öğrenci olmak üzere 22 kişi gözaltına alındı.¹³⁰ Komisyon kuruluşunun ertesi günü yaşanan bu olayı CHP'lilerin tahkikat kararına bir tepkisi olarak yorumlamak mümkündür. Yine aynı gün, 19 Nisan 1960 günü toplanan CHP Meclis Grubu ise bir tebliğ yayımlayarak meclis tahkikatı kararına karşı tavrını bir kez daha ortaya koydu. Yayımlanan tebliğde, Meclis Grubu toplantısında CHP'nin en acil görevinin anayasayı ve vatandaş hak ve özgürlüklerini korumak olduğunun kararlaştırıldığı bildiriliyordu.¹³¹

Komisyonun kurulmasından sonra ilk TBMM toplantısı 20 Nisan'da yapıldı. Gergin bir gündeme sahip olan toplantıda yine ceza alan milletvekilleri oldu. Bir önceki toplantı hakkında konuşmak için söz alan CHP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş, Tahkikat Komisyonu'nun yayımladığı tebliğleri eleştirerek verdiği yayın yasağı kararının anayasaya aykırı olduğunu belirtti. Konuşması sırasında komisyona, dolayısıyla TBMM'ye hakaret ettiği gerekçesiyle Çelikbaş'a 12 oturum meclisten çıkarma cezası verildi. Çelikbaş'tan sonra söz almak isteyen Osman Bölükbaşı ise komisyonu gayrimeşru olarak nitelendirdi ve 6 oturum meclisten çıkarma cezası aldı.¹³² Bu olaylar muhalefetin Tahkikat Komisyonu'na karşı tutumunun bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

¹²⁹ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

¹³⁰ “Başkent çınladı: İnönü, hürriyet istiyoruz”, **Ulus**, 20.04.1960.

¹³¹ “C.H.P. Meclis Grubu, en acil vazifenin Anayasayı ve hürriyetleri korumak olduğunu kararlaştırdı”, **Ulus**, 20.04.1960.

¹³² **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 59. İnikad, 20 Nisan 1960, ss. 218-221.

2.1.2. Tahkikat Komisyonu’nun Basında Yansımaları

Önceki bölümde komisyonun kuruluşuna CHP cephesinden gelen tepkilere değinildi. Komisyonun bir diğer amacı da bir kısım basının faaliyetlerini incelemektir. Bu yüzden muhalefet kadar basının da komisyona dair verdiği tepkiler önemlidir. İlk olarak Akis Dergisi’ni incelemekle başlanabilir. Akis, 13 Nisan 1960 tarihli sayısında tahkikatı kimin yürüteceği konusuna değindi. Komisyonun sadece DP’li milletvekillerinden mi oluşacağı yoksa bu komisyona CHP’li vekillerin de mi dahil olacağı sorusuna odaklanan Akis, iki ihtimalin de hukuk kurallarına uygun düşmediğini belirtiyordu. Ayrıca tahkikat için “Meclis Tahkikatı” değil “DP Meclis Grubu Tahkikatı” denmesinin daha uygun olacağını savunuyordu. Akis, tahkikat sonrasında CHP’nin Millet Partisi gibi kapatılabileceğini de dile getiriyordu.¹³³

Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi’ndeki “Yeni Tedbirleri Beklerken” başlıklı yazısında; iktidarın huzur ortamını tesis etmek için muhalefet partisini ve basını susturmanın yeterli olduğunu düşündüğünü ancak muhalefetin demeçler vererek değil, ülkenin sosyal ve ekonomik şartlarının bozulması ile güçlendiğini dile getirdi. DP’nin yapması gerekenin basını ve muhalefeti susturmaya çalışmak yerine bozulan eşitlik ortamını yeniden oluşturmak olduğunu vurguladı.¹³⁴ Nadi, “Çifte Mektup” başlıklı yazısında; önerge hazırlanırken Mazlum Kayalar ve Baha Akşit’in duygularının etkisi altında kaldıkları için yanlış hükümlere vardıklarını belirtmekteydi. Halkın yakındığı durumun iktidarın muhalefete, dolayısıyla vatandaş hak ve özgürlüklerine karşı yürüttüğü baskı politikası olduğunu söyleyen Nadi, meclis tahkikatının hukuk kurallarına uymayacağını ve halkın sağduyusu ile örtüşmeyeceğini dile getirdi.¹³⁵ Nadir Nadi bir diğer yazısı “Nasıl Bir Rejime Gidiyoruz”da ise; tek parti rejimine son verip demokratikleşileceği rüyasının ancak dört sene yaşandığını, 1954 itibarıyla geri dönüşün başladığını ve kısıtlama devrine girildiğini dile getirdi. Komisyona verilmek istenen yetkilerin tanınması halinde ise anayasanın vatandaşlara sağladığı hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılacağını vurgulayan Nadi, bu şartlar altında hukuk rejimi altında yaşandığının iddia

¹³³ “Yurtta Olup Bitenler”, Akis, Cilt: 18, Sayı: 298, 13.04.1960, s. 7, 13

¹³⁴ Nadi, ss. 308-310.

¹³⁵ Nadi, s. 310, 311.

edilmesinin zor olacağını ve iktidarın istediği huzurun tesis edilemeyeceğini belirtti.¹³⁶

Tahkikat Komisyonu önergesinin kabul edilmesinden sonra muhalif Ulus Gazetesi'nde Komisyon'un aldığı kararlar değil, meclis görüşmelerinde İnönü'nün yaptığı konuşmadan sözler manşet olarak kullanıldı ve konuşması tam metin olarak verildi.¹³⁷ Yine Ulus'taki yazısında Yakup Kadri Karaosmanoğlu DP yöneticilerinin davranışları ve söylediklerinin, tek parti rejimine dönme arzusunda olduklarını gösterdiğini dile getirdi. DP'nin milletin itimadını kazanamayacaklarını düşündükleri için muhalefeti işlevsiz hale getirecek tedbirler olarak seçimlere karanlık yoldan gitmek istediklerini vurguladı.¹³⁸ Karaosmanoğlu 16 Nisan'da yayınlanan "Olağanüstü" başlıklı yazısında da iktidar partisi DP'yi eleştirmektedir. İhtilal tehlikesinden söz eden DP'nin, ihtilal metotlarına asıl kendisinin başvurduğunu ve siyasi rakibini töhmet altında bıraktığını belirtmektedir. İlerleyen süreçte rakibine, suçlamalarının cezasını yine DP'nin verecek olmasını da eleştiren Karaosmanoğlu, bunu Fransız İhtilali döneminde Jakobenler'in Girondinler'e yaptığını da vurgulamaktadır.¹³⁹

19 Nisan'da Dünya Gazetesi'nde yayınlanan Falih Rıfkı Atay'ın "Başka Bir Yol Seçmeli" başlıklı yazısı ise sansürlenerek yayınlandı. Yazının çoğu sansürlü olduğu için metnin tamamını bilemesek de son bölümde yer alan "*Nihayet Anayasa ve insanlık haklarına kavuşacak günler gelecektir. Biz Türk milletinin iyi talihine inanmasak şimdi karamsarlığa düşer ve kalemi elimize alamazdık.*"¹⁴⁰ sözleri komisyonu tasvip etmediğini kanıtlamaktadır. Yine Atay'ın "Peşin Hükümlü Tebliğler" başlıklı yazısında DP Meclis Grubu'nun 12 Nisan'da yayımladığı tebliği eleştirdiği görülmektedir. Atay, meclis tahkikatının açılmasının iyi olduğunu ancak yayımlanan tebliğde CHP ve basının soruşturma yapılmadan mahkum konumuna getirildiğini dile getirmektedir. Atay, meclis tahkikatının mahkuma ceza vermek için değil, sanık hakkındaki iddiaların doğruluğunu araştırmak için kurulması gerektiğini

¹³⁶ Nadi, s. 321, 313.

¹³⁷ "İnönü: Karar anayasaya aykırıdır", **Ulus**, 19.04.1960.

¹³⁸ "Tek Parti Rejimine Doğru", **Ulus**, 21.04.1960.

¹³⁹ "Olağanüstü", **Ulus**, 16.04.1960.

¹⁴⁰ "Başka Bir Yol Seçmeli", **Dünya**, 19.04.1960.

vurgulamaktadır. Yazısının sonunda Atay, ümitlerinin komisyonun ülkeye ve rejime olumlu katkıda bulunabileceği ihtimali üzerine yoğunlaştırdığını belirtmektedir.¹⁴¹

Bülent Ecevit, 12 Nisan'da Ulus Gazetesi'nde yayınlanan "Tedbirler ve Ötesi" başlıklı yazısında iktidarın tutumunu eleştirmektedir. DP Meclis Grubu'nun, CHP'yi muhakeme edeceğini, önceden ilan ettiği suçlarla suçlu bulacağını ve cezalandıracağını, cezanın ise ya CHP'yi kapatmak ya da varlığı ile yokluğu belli olmayan bir duruma getirmek olduğunu yazan Ecevit, Menderes'in muhalefeti yok etmeyi önceden beri istediğini vurgulamaktadır. Eğer CHP suçlu ise neden normal yollarla bunun araştırılmadığını soran Ecevit, CHP'nin hakkını yedireceğini düşünen DP'nin hayal kırıklığına uğrayacağını dile getirdi.¹⁴²

Bu dönem basını incelendiğinde muhalefet yanlısı gazetelerin Tahkikat Komisyonu'na karşı olduğunu görebilmek zor değildir. Gerek manşetlerinden gerekse yayınlanan yazılardan bu karşıtlık kolayca hissedilebilmektedir. İktidar yanlısı gazetelere bakıldığında ise durum pek tabii tam tersidir yani komisyonun gerekliliğini savundukları görülmektedir. Siyasetçiler ve halk iki gruba bölünmüşken basının bu bölünmüşlükten etkilenmemesini beklenemez.

2.2. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN YETKİLERİ

Komisyonun kurulmasından sonra ilk DP Meclis Grubu toplantısı 21 Nisan'da gerçekleşti. Tahkikat Komisyonu başkanı olarak seçilen Ahmet Hamdi Sancar, bu toplantıda kürsüye çıkarak komisyona yeni yetkilerin verilmesini istedi.¹⁴³ Tahkikat Komisyonu, 18 Nisan'da mecliste görüşülen önergede belirtildiği üzere meclis içtüzüğünün 177.maddesi gereği kuruldu ve 16. bölümde yer alan tüm yetkilere sahip idi. İchtüzüğün 177. maddesine baktığımızda; "*Meclis, bir madde hakkında re'sen malumat edinmek isterse bir Tahkikat Encümeni teşkil edilir veyahut mevcut encümenlerden biri bu vazife ile mükellef olur. Bu kabil tahkikatın icrasını aza veyahut bir encümen teklif edebilir.*"¹⁴⁴ ifadesinin yer aldığını görmekteyiz. 16. bölümde yer alan yetkilere baktığımızda ise; komisyonun beşten on beşe kadar üyesi

¹⁴¹ "Peşin Hükümlü Tebliğler", **Dünya**, 14.04.1960.

¹⁴² "Tedbirler ve Ötesi", **Ulus**, 12.04.1960.

¹⁴³ Burçak, s. 673.

¹⁴⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile T.B.M.M Birleşik Toplantısı İchtüzüğü ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahili Nizamname**, 3. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1965, s. 57.

bulunabilir, istediği kağıtlara ve belgelere el koyabilir, hükümetin tüm araçlarından faydalanabilir, herkesi tanık ya da bilirkişi olarak çağırabilir, çağırılan tanıklar gelmek zorundadır ve eğer gelmezler ise haklarında ceza yargılama usulleri uygulanır.¹⁴⁵ Tahkikat Komisyonu'na bu yetkiler dışında tahkikatın selameti için ülkedeki tüm siyasi faaliyetleri durdurma, gerekli görebileceği tüm tedbir ve kararları alabilme, meclis dışında faaliyet gösterebilme yetkileri tanındı. Baktığımızda komisyon, içtüzüğün tanıdığından daha fazla yetkilere sahiptir. Ancak Komisyon Başkanı Sancar, 21 Nisan'da gerçekleşen DP Meclis Grubu toplantısında yeni yetkilere ihtiyaçları olduğunu belirterek bir kanun taslağı hazırladıklarını dile getirdi. Bu taslakta komisyonun milletvekillerini de zor kullanarak davet edebileceği, komisyon kararına uymayanların bir yıldan üç yıla kadar hapse mahkum edileceği gibi hükümler yer almaktaydı. Taslağı hazırlayan Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu ise, milletvekillerinin anayasaya göre sanık olarak çağırılmayacaklarını ancak sanık değilse davet edilebileceklerini dile getirdi. Daha sonra Menderes kürsüye çıkarak komisyonun, göreve başlayınca yeni yetkilere ihtiyaç duyduğunu ve muhalefetin tahkikat karşısındaki tepkisi olumlu olsaydı bu kadar ileri gitmeye gerek kalmayacağını ancak şimdi yaşananların durumu bu hale getirdiğini dile getirdi.¹⁴⁶

2.2.1. Salahiyet Kanunu

21 Nisan'da DP Meclis Grubu toplantısında görüşülen, komisyona yeni yetkiler tanıyacak olan kanun taslağı 27 Nisan'da mecliste görüşüldü.¹⁴⁷ Görüşmeler oldukça hararetli, yüksek tansiyonlu geçti. Samet Ağaoğlu, 27 Nisan oturumunu “*o güne kadar görülmemiş şiddetteki kavga ve gürültüler*” olarak tanımlamakta ve görüşülen kanun tasarısını, pek çok demokrat ülkede, örneğin Belçika'da, tahkikat komisyonlarına meclis iç tüzüğünün tanıdığından fazla yetkilerin verildiğini belirterek savunmaktadır.¹⁴⁸

Mecliste 27 Nisan oturumu DP Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu, DP Yozgat milletvekili Sefer Eronat, DP Rize milletvekili Muzaffer Önal ve DP Bolu

¹⁴⁵ **T.B.M.M Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 16, 41. Birleşim, 11 Nisan 1945, s. 56, 57.

¹⁴⁶ Burçak, s. 673, 674.

¹⁴⁷ “Tahkik Encümeni salahiyetleri teklifi bugün Mecliste görüşülüyor”, **Cumhuriyet**, 27.04.1960.

¹⁴⁸ Ağaoğlu, s. 120.

milletvekili Reşat Akşemsettinoglu'nun teklifi olan "Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesinde yazılı Tahkikat encümenlerinin vazife ve salahiyetleri hakkında kanun teklifinin" görüşülmesi ile başladı. Bu kanun teklifini inceleyecek olursak:

"Vazife ve Salâhiyet

MADDE 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri ve naib olarak vazifelendirecekleri tâli encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda C. Müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adli âmirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salâhiyetleri haizdir.

MADDE 2. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri, tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadiyle: I - a) Her türlü neşriyatın yasak edilmesine ve neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabı veya tevzi inin menine, b) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına, e) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade etmeye, d) Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar ittihazına, II - Tahkikatın devamı müddetince âmmenin huzur ve sükûnun bozulmaması için lüzumlu her türlü tedbir ve kararları almaya, dahi salahiyetlidir.

Ceza Hükümleri

MADDE 3. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 4. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararların icra ve infazında ihmal veya suiistimali görülen vazifeliler, ihmal halinde altı aydan iki seneye, suiistimal halinde bir seneden üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 5. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir. Bu gizliliğe riayet etmeyenler veya malûmatlarına müracaat suretiyle yahut sair suretlerle muttali oldukları tahkikatla ilgili hususları veya hâdiseleri ifşa edenler altı aydan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 6. — Türk Ceza Kanununda yazılı yalan şahitliği ve yalan yere yemin faslındaki suçları işliyenler hakkında mahsus maddelerinde zikredilen cezalar iki kat olarak hükmolunur.

Usul Hükümleri

MADDE 7. — Bu kanun hükümlerine muhalefet Meşhut suçların muhakeme usulüne dair olan Kanunun birinci maddesinin (A) bendinde yazılı mahal dışında vukubulsa dahi failleri hakkında mezkur 3005 sayılı Kanun hükümlerine göre tahkikat ve takibat icra olunur. C. Müddeiumumileri 3005 sayılı Meşhut suçların muhakeme usulüne dair Kanunun 3 ncü maddesinin 4 ncü fıkrasında yazılı müddetle bağlı olmaksızın vazifeli mahkemede âmme dâvası ikame eder.

MADDE 8. — Bu kanunun tatbikatında Hâkimler Kanunu ile Memurin Muhakematı Kanunu hükümleri uygulanmaz. Ancak salâhiyet hakkındaki hükümler mahfuzdur.

MADDE 9. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan karar veya tedbirler katî olup aleyhine itiraz olunamaz.

MADDE 10. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri tarafından yapılmış olan tahkikat ilk tahkikat mahiyetindedir.

MADDE 11. — Türkiye Büyük Millet Meclisi tahkikat encümenleri tahkikatın ikmalinde nihai bir mazbata tanzim ve dosya ile birlikte Heyeti Umumiyyeye tevdi eder.

MADDE 12. — Bu kanun neşri tarihinde meridir.

*MADDE 13. — Bu kanunun hükümlerini icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur.*¹⁴⁹

Kanun teklifi okunduktan sonra CHP Malatya milletvekili Nüvit Yetkin söz alarak dahili nizamnamenin 101. maddesine göre kanun teklifinin milletvekillerine dağıtıldıktan 48 saat sonra müzakere edilebileceğini ancak bu teklifin üzerinden belirtilen sürenin geçmediği halde müstaceliyet talebiyle gündeme alındığını dile getirerek itiraz etti. Yetkin, gündeme alınması gereken daha önemli konuların olduğunu belirterek bu teklifin öne çekilerek gündeme alınmasını komplo hazırlanmasına bağlamaktadır.¹⁵⁰

Nüvit Yetkin'den sonra söz alan kişi ise CHP Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu oldu. Konuşması hukuk kökenli olduğu için oldukça önem arz etmektedir. Feyzioğlu, bu kanun önerisi ile TBMM'nin kendi yaptığı anayasayı hiçe saydığını, siyasi hayatın 100 yıl geriye götürülmek istendiğini söyledi. Feyzioğlu konuşmasında komisyona verilmek istenen yetkilerin anayasaya aykırı olduğu üzerinde durdu:

“Muhterem arkadaşlarım; getirilmiş olan teklif baştanbaşa Anayasaya aykırıdır, iktidar partisi saflarında bulunan bir muhterem arkadaşımızın da dün ifade ettiği gibi, bu teklif yalnız Anayasamızın ihlâli değil, adlî kanunlarımızdan birçoklarının da iptali mânasına gelecek bir tekliftir. Bu teklifin kabulü teşri, icra ve kaza uzuvları arasındaki münasebetlerde tam bir teşevvüş yaratacaktır. Anayasayı fiilen iptal eden, birçok hükümlerini tamamen ilga mânasını taşıyan bu teklifin bu şekilde usulsüz olarak müzakere edilmesi dahi yersizdir.

(...) elimizde bulunan Anayasa iki salâhiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplandığını açıkça ifade etmiştir: Teşri ve İcra. Bunlardan teşri salâhiyetinin Meclis tarafından bizzat kullanılacağını, icra salâhiyetinin ise 7 nci maddede gösterilen heyet tarafından kullanılacağını belirtmiştir. Meclisin kabulüne mazhar olan şu mazbata açıkça söylüyor ki, icra yetkisini Meclisin bizzat kullanmaya teşebbüs etmesi dahi Anayasamızın 7 nci maddesini iptal etmek mânasına gelir. Anayasamız, icra salâhiyetinin dahi Meclis tarafından bizzat kullanılmasına mânidir.

(...) icra kudretini 7 nci madde mucibince başka bir heyet, icra Vekilleri Heyeti vasıtasıyla kullandığımıza göre, Meclis olarak, icra işini bizzat yapmamız Anayasaya aykırıdır. Mazbatada tasrih edilen hakikat işte budur. Kaza hakkına gelince, vaziyet çok daha başkadır. Çünkü Meclis, nazari bakımdan bir kuru mülkiyet şeklinde dahi, kaza hakkına sahip değildir. Kaza hakkı, Anayasamızın 8

¹⁴⁹ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, ss. 314-316. (Metnin sayfa numaralandırmasında hata bulunmaktadır.)

¹⁵⁰ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, s. 274, 275.

nci maddesi icabı olarak, Büyük Millet Meclisi adına değil, Türk Milleti adına vazife gören müstakil mahkemelere aittir.

(...) Getirilen kanun teklifi 15 kişilik bir siyasi heyete kazai salâhiyetler vermektedir. Büyük Millet Meclisi kazai hakka sahip değildir ki, bir encümenine bu salâhiyeti deviredebilsin.

(...) umumi bir kazai salâhiyeti yok ki, arkadaşlarımızın teklifinde olduğu gibi, Büyük Millet Meclisi, kendi içinden seçeceği bir encümene Cumhuriyet Müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adli âmirlerle tanınan bilcümle hak ve salâhiyetleri tanıyabilsin. Hiçbir hakiki ve hükmi şahıs kendisinin sahip olmadığı bir salâhiyeti başkasına devredemez. Tâ Romalılardan beri cari olan bir hukuk prensibine göre, hiç kimse haiz olmadığı bir salâhiyeti vekiline devredemez. Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendisinin dahi haiz olmadığı bir salâhiyeti bir encümene devredemez. Türkiye Büyük Millet Meclisine Meclis olarak tanınmamış olan bir salâhiyetin, Meclis gruplarından birinin içinden seçilen on beş kişilik bir siyasi heyete verilmesi asla mutasavver değildir; bu hareket Anayasanın iptalidir, ilgasıdır arkadaşlar.

(...) Dün Sıtkı Yırcalı arkadaşımızın encümende söylediği gibi, örfi idareye bile tanınmayan salâhiyetler, ortada bir örfi idare ve bu idareyi gerektiren sebepler yokken, bir siyasi heyete tanınmak isteniyor. Gene Sayın Yırcalı, dün bir noktayı pek berrak bir şekilde izah etti: Bu encümenler tedbir için değil, tetkik için kurulur. Halbuki arkadaşlarımızın getirdikleri teklif, bu encümenleri siyasi tedbir encümenleri haline getiriyor. Hem de nasıl... Gene arkadaşımızın tâbiri ile söyleyeyim; icranın yanında füzuli bir organ, adeta bir apandis vücutla getiriyor. Ve yine Yırcalı arkadaşımızın dahi belirttiği gibi, bu teklif, ihtiva ettiği hükümler bakımından, yalnız Anayasamızı iptal etmekle kalmıyor, yürürlükte bulunan birçok adli ve usulî kanunlarımıza taban tabana zıt birtakım esaslar getiriyor.

(...) Getirilen teklif ise tahkikat yetkisini de, basını susturma, partileri faaliyetten alıkoyma yetkisini de siyasi bir heyete veriyor. Muhalif parti, muhalif basın, muhalif gazeteci hakkındaki kararı, onun siyasi rakibine aldıracaksınız, bu kararı türlü itirazın dışında ve üstünde tutacaksınız, ondan sonra, hukuk rejimi ve Anayasa, dâhilinde kaldığınızı iddia edeceksiniz. Kimse buna inanmaz!

(...) 23 Mart 1914 tarihli Fransız Kanunu bugün mülgadır ve yerini 6 Ocak 1950 tarihli bir kanunun muaddel 9 ncu maddesine terk etmiştir. Bu 9 ncu madde Fransa'da tahkik encümenlerine hangi salâhiyetleri veriyor? 9 ncu madde Fransız Millî Meclisinin veya Cumhuriyet Şûrasının kuracağı tahkikat komisyonlarına bir şahidi polis memuru veya adliye vasıtasıyla davet imkânını veriyor. Adliyenin bir memuru âmme otoritesini temsil eden bir memur, bir polis veya bekçi vasıtasıyla, şahidi davet edebiliyorlar. Maddenin üçüncü fıkrasına göre, gelmiyen bir şahidin ihzaren celbi bahis mevzuu olduğu zaman, bu tahkikat encümenleri re'sen ihzar salâhiyetini kullanamıyor. İhzar muamelesini ancak Cumhuriyet savcısına, müracaat suretiyle yapıyorlar. Parlâmentomun kurduğu heyet savcıya başvurup, ihzar istiyor. Bizim memleketimizde, şu kanun teklifi mevcudolmaksın, hali hazırdaki hükümlere göre tahkikat encümenlerinin şahitleri davet, hattâ ihzaren celp imkânları var. Kurulmuş olan encümen ihzaren şahit celbetti bile. Mevcudolmayan bir yetki demek ki, bizde bugünden mevcuttur. Biz zaten bugün Fransız kanununun çok ilerisindeyiz. Fransız kanununa göre, davet edilen şahit mazeretini ispat edemezse, mahkûm olacağı ceza son derece hafif bir para cezasından ibarettir. Arkadaşlarımızın getirdikleri teklifte ise, birçok ceza hükümleri açıktan açığa bir tedhiş rejimi, bir terör rejimi, bir baskı rejimi ihdas etmeye matuftur."

Feyzioğlu yaptığı uzun konuşmasında verilmek istenen yetkilerin neden anayasaya aykırı olduğunu dile getirdi ve komisyona yetkilerin siyasi baskıyı ve özel istekleri yerine getirmek için verilmek istendiğini, asıl hedefin CHP olduğunu savundu: *“Umumi bir kanun yapıyoruz kisvesi altında, bu arkadaşlar münhasıran Halk Partisinin faaliyetlerinin tahkikini ve muhalefete karşı tedbirleri düşünmüşler. Bunun samimî yolu şudur : «C. Halk Partisinin ve basının faaliyetlerini Tahkik Encümeni için Kanun» dersiniz. Bu çok daha samimî olur, hakiki maksada daha uygun olur.”* Feyzioğlu konuşmasını, kanun tasarısı hakkında oy verirken milletvekillerinden Türk milletinin menfaatlerini düşünmelerini isteyerek bitirdi.¹⁵¹

Toplantıda Turhan Feyzioğlu’ndan sonra sözü DP Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu aldı. Ortakçioğlu, kanun teklifini veren dört kişiden biri idi. Sözlerine kanun teklifi yapıldığından itibaren CHP’nin sürdürdüğü tutumu eleştirerek başladı; sakladıkları bir şeyin olduğunu ima ederek konuşmasını sürdürdü. Tahkikat Komisyonu’nun neden kurulduğunu *“Halk Partisi hakkında iki arkadaş bâzı meseleler dolayısıyla bir tahkikat açılmasını istedi. Heyetiniz de bu tahkikatın açılmasına karar verdi. Karar vermeden evvel düşünceleri başka idi, karar verildikten sonra hem kafaları, hem de hukuk kültürleri birdenbire değişti.”* sözleri ile açıkladı. Konuşmasına ise şu şekilde devam etti:

“Arkadaşlar, gönlümüz ve milletimiz ister ki, Halk Partisi bu tahkikat açıldığı zaman hakikaten şu gazetelere, kongrelere gösterdiği hukuksızlığını ve hakka bağlılığını ispat ederek, «Mademki Büyük Millet Meclisi benim hakkımda tahkikat kararı verdi, ona bütün kapıları açacağım, tahkikatı yapacak insanlara açık tutacağım» desin. Bunları demedi arkadaşlar, hattâ bu kürsiye çıktı, bizleri ve sizleri hattâ bütün Türk milletini tehdidetti. (...) Bu komisyonun ceza vermek salâhiyeti yoktur. Ve bu komisyon herhangi bir mahkeme gibi salâhiyetli kılınmış bir heyet de değildir, bir encümen de değildir. Bu komisyon sadece tahkikatın selâmeti için tedbir almak salâhiyetini haizdir. Bunu, Heyeti Umumiye ve kendileri içinde bulunmadığı için söylüyorlar. Amma o gün tahkikat açılması hakkındaki takrire iştirak etselerdi kendilerinden de adam seçilmesi elbette lâzım idi. Bunu canü gönülden isterdik. Fakat yaklaşımadılar. «Halk Partisi el sürülemyecek kadar kutsal bir varlıktır. B. M. M. dahi el süremez ona» dediler. Fakat bu tahkikat gösterecek ne varlık olduğunu! (...) Bütün milletçe matbuatça bilinsin diye bilhassa tekrar ediyorum; bu komisyon Teşkilâtı Esasiye Kanununun 8 nci maddesinde yazılı Türk milleti adına müstakil mahakime tanınan kaza hakkını kullanmak suretiyle ceza verme salâhiyetini asla haiz değildir. Biz böyle düşünmedik, komisyondan geçen tasarıda da böyle bir hüküm yoktur. (...) Arkadaşlarımın tahkikatın selâmeti için muvakkaten alabilecekleri tedbirleri ceza vermek salâhiyeti ile karşılaştırmamaları rica edeceğim.”

¹⁵¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, ss. 276-287.

Basın ile ilgili tedbirler konusunda Ortakçioğlu'nun açıklamaları şu yönde idi:

“Neşriyat mevzuuna gelelim arkadaşlar: Bizim mevzuatımızda, hukuk sistemimizde bir tedbir vardır, bir de karar vardır. Kararı tedbire karıştırmamak, tedbiri de karara karıştırmamak lâzımdır. (...) Seçtiğiniz bir komisyon bir karar verir ve Büyük Meclisiniz de bu komisyonun verdiği kararın adaletsiz olduğunu görürse bu kararı kaldırmak salâhiyetini haizdir. Çünkü o meclisin mercii Heyeti Umumiyenizdir. Kaldı ki, Meclisin emrinde çalışan bir komisyonun suiistimali mevzuubahis değildir. Ama tahkikatın selâmeti için, sabahdan akşama, akşamdan sabaha durmadan yalan neşriyatla karşılaşırsa bu komisyon neşriyatı tatil ettirmeye karar verir, bu salâhiyeti haizdir ve haiz olacaktır. (...) Komisyon bir yasak kararı çıkarıyor, diyor ki: Şu hususta neşriyat yapmayı yasak ettim. Bu yasak kararına rağmen, neşriyata devam ederse komisyon bu matbaayı tatil edecektir. Biz bunu yerinde görüyoruz. (...) Fakat bu kapatma bir zamanla mukayyettir. Kapatma sebebi ortadan zail olduğu zaman bu yasak kalkacaktır. (...) «Gazete kapatıyorsunuz» deniyor. Gazete kapatmak mevzuubahis değil, neşriyatı men'ediyoruz, tedbir olarak men'ediyoruz. Sebebi, sen şu yasak kararına riayet etmedin! Buna rağmen matbaa broşür, risale gibi şeyler basarak men'edilen neşriyata devam ederse o zaman kapatılacak.”¹⁵²

Ortakçioğlu konuşmasını tamamladıktan sonra sözü CHP Grubu adına İsmet İnönü aldı. İnönü kanun tasarısının asıl nedeninin iktidar partisinin, rakibi olan parti hakkındaki birtakım iftiraları tahkik etmek istemesi olduğunu dile getirdi. İktidarın, arzusuna göre değerlendirme yapmak için yeni yetkiler istediğini belirten İnönü, tahkikatın gerekçesinin CHP'nin bazı hareketlerle itham edilmesi olduğunu söyledi. İnönü'nün şu sözleri mecliste tansiyonun yükselmesine neden oldu:

“Zile, Uşak ve Topkapı ve sair hâdiselerde birtakım fenalıklar yapmışız, bunları tahkik edecekler. Biz, Zile ve Uşak'ta yapılan muamelelerden dolayı mahkemeye verdik, mahkemede beraat ettik. Bunu Temyiz tasdik etti. Uşak'ta hayatımıza kaydetmek için... Hayatımıza kasdetmek için yapılan tertiplerden az zararla çıktık. Şimdi iktidar partisi diyor ki; «Nasıl oldu da bu hâdiselerden sağ çıktılar.» Bunu tahkik edecekmiş. Biz bu kadar tertipler yaptığımız halde bu tertipler nasıl oldu da muvaffak olmadı, diyorlar. İşte Tahkikat Encümeni bu marifetleri tertibedecek.”

Gürültülerle sözü sık sık bölünen İnönü konuşmasına devam etti:

“Tahkikat Encümenini kurduran gerekçe «Bu hava içinde seçim yapılamaz» diyor. Evvelâ seçim havası vücuda getirilmek isteniyor. Halbuki, seçim havası aylarca evvel hazırlanmış, memlekete ilân olunmuştur. İlkbaharda muhakkak olacak idi, Başbakanın en yakın vekili olan zat salâhiyetle bunu ilân etti. Tahkikat Encümeni teşkilinin sebebini ve müeyyidesini teşkil eden bu teklifin hedefi, seçim havasını hazırlamaktır. Seçim havası, bugün Demokrat Parti başında bulunanlar için nedir? Ne isterler bunlar seçim zamanı ki, onu önceden hazırlamış olsunlar? Demokrat iktidar 1950 den bu yana birkaç seçim yaptı. Bu seçimlerin her birini hususi ve fevkalâde bir tedbirden sonra yaptı. 1950 nin ara seçimini yapmak için ilk önce C.H. Partisini itham ederek bütün halkevlerini

¹⁵² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, ss. 287-298.

kapattı, elinden aldı. 1951 ara seçimlerini yapmak için memlekette beş yüze yakın kütüphaneyi kapattı. Sonra 1954 seçimlerini yaptı. Bu seçimleri yapmak için de tedbirler aldı. O zaman Millet Partisi vardı; onu kapattı. O zaman Halk Partisinin ne kadar malı, mülkü varsa; vesikalarını, kitaplarını, kurşun kalemine kadar hepsini müsadere etti. Ondan sonra 1954 seçimini yaptı. Daha sonra 1957 seçimini yaptı. 1957 seçimi, biliyorsunuz ki, muhalefet partileri arasında büyük mikyasta iş birliği havası içinde hazırlandı. Fevkalâde kanunlar çıkardı. 1954 ten sonra seçime ait çıkardığı fevkalâde kanunlar yetmedi, 1957 de ayrıca kanunlar çıkardı. Muhalefet partilerinin reylerini birbirlerine eklemek ihtimalini ortadan kaldırdı, bir. Bu da kâfi gelmedi. 1957 de bugün her birimizin hicapla hatırladığımız ve hâlâ encümünde tashihi, düzeltilmesi için duran kusurlar işledi. Maharetle işledi, yüzüne gözüne bulaştırarak işledi. 1960 seçimlerine hazırlanmak için yeni, fevkalâde tedbirlerin alınması lüzumuna, Demokrat Partiyi idare edenler kaanidirler. İşte meselenin esası bu. Tahkikat Encümenine verilen vazife, seçim havasını hazırlamak için birtakım tedbirler almasıdır.”

DP’li milletvekillerinin oturduğu sol taraftan gelen gürültülerle konuşması kesilen İnönü’nün bu sözleri meclisteki karışıklığı had safhaya ulaştırdı. Öyle ki gürültülerden İnönü’nün konuşması net duyulamaz oldu, TBMM Başkan Vekili Agah Erozan milletvekillerini sessizliğe davet etmek için pek çok kez uyardı. İnönü, konuşmasının devamında bu kanun tasarısının anayasaya aykırı olduğunu, anayasa dışı bir baskı idaresi kurulmaya çalışıldığını belirtti. Yükselen tansiyon sonucunda İnönü’nün sözleri de sertleşti ve oturuma ara verilerek ilk celse tamamlandı. İkinci celsenin başlangıcında ise İnönü’nün konuşmasının bir kısmının iç tüzüğün 188. maddesi uyarınca zabıttan çıkarılmasına ve kendisine 12 oturum meclisten çıkarma cezasının verilmesine karar verildi.¹⁵³ İnönü’nün zabıttan çıkarılan konuşması ise şu şekilde idi:

“Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Sizde öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var. Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmıyacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir.”¹⁵⁴

İnönü’nün yaptığı bu benzetme iktidar partisini oldukça kızdırdı, salonda sesler giderek yükseldi.¹⁵⁵

¹⁵³ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, ss. 298-301.

¹⁵⁴ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963, (On Yıl), s. 398.

¹⁵⁵ Güney Kore’nin ilk cumhurbaşkanı olan Syngman Rhee, 1960’ta yapılan başkanlık seçimlerinde başkan seçildi ancak muhalefet partisi seçime hile karıştığını iddia ederek ülke çapında propaganda

İkinci celsede İnönü'ye 12 oturum men cezası verildikten sonra İnönü meclisi terk etti ancak mecliste sükunet ortamı hala sağlanmadığı için ikinci celse de kapatılarak oturuma on dakika ara verildi. Üçüncü celsede ilk konuşmayı Adalet Bakanı Celal Yardımcı yaptı. Yardımcı sözlerine “*Ne yapsanız konuşacağım*” diyerek başladı. Bu sırada CHP’li vekiller sıraların kapaklarına vurarak gürültü şiddetini arttırmaya devam ettiler. Gürültü yaptıkları sebebiyle Suphi Baykam, Yaşar Alhas, Nihat Sargıncı üç oturum; Nurettin Akyurt, Reşit Önder, Mehmet Delikaya, Osman Eroğlu, Ahmet Üstün, Hasan Tez, Ali Rıza Akbıyıklı, Adil Sağiroğlu, Tevfik Ünsalan altı oturum meclisten men cezası aldı. Adı geçen vekillerin meclisten çıkmaması üzerine oturuma beş dakika ara verilerek üçüncü oturum sonlandırıldı.¹⁵⁶

Dördüncü celse DP milletvekili Osman Kavrakçı’nın söz alması ile başladı. Konuşması sırasında CHP tarafından gelen sıra kapaklarına vurma sesleri, gürültüler devam etmekte idi. Kavrakçı CHP’ye cevap olarak istedikleri kadar gürültü yapabileceklerini, milletin bir gün vekillerin de, şeflerinin de meclise layık olmadığını görerek onları meclisten ebediyen çıkaracaklarını söyledi. Gündem hakkında yorumlarına, kanun teklifinin anayasaya aykırı olmadığını söyleyerek başlayan Kavrakçı da Feyzioğlu gibi hukukçudur. Bu açıdan onun yorumları da dikkatle incelenmelidir:

*“Büyük Meclis bir kanunu müzakere ve kabul ederse onun Anayasaya aykırılığı iddiası bahis konusu edilemez. Meclisimiz Anayasanın yapıcısı sıfatıyla, bir teklifi müzakere ederken evvelâ onun Anayasa muvacehesinde durumunu da gözden geçirir. Nitekim, encümenimiz bu hususu görüşmüş ve muhalefetin iddialarını varit bulmamıştır.”*¹⁵⁷

Kavrakçı’nın konuşmasından sonra kanun teklifinin müzakeresine başlandı. Teklifin maddeleri okunurken CHP’li vekiller topluca meclisi terk etti. Teklif maddeleri tek tek okunup oylanarak kabul edildi. Böylece Tahkikat Komisyonu’na verilmesi istenen yetkileri içeren Salahiyet Kanunu kabul edildi.¹⁵⁸ Kanunun kabul edilmesinden sonra Adalet Bakanı Celal Yardımcı tekrar söz aldı.

başlattı ve böylece öğrenci olayları, protestolar baş gösterdi. Olayların büyümesi neticesinde ise Rhee, görevini bırakmak zorunda kaldı.

¹⁵⁶ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnıkad, 27 Nisan 1960, ss. 301-303.

Rıfki Salim Burçak anılarında ceza alan milletvekillerinden Nihat Sargıncı’nın meclisten çıkmamak için yere yatıp sıralara sarıldığını ve polis zoru ile meclisten çıkarıldığını, bunu gören diğer vekillerin ise kendiliğinden meclisten çıktıklarını anlatmaktadır. Bkz. Burçak, s. 686.

¹⁵⁷ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnıkad, 27 Nisan 1960, s. 303, 304.

¹⁵⁸ “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, 28.04.1960.

Yardımcı, İnönü'nün konuşmasına atıflar yaparak mecliste yaşanan karışıklıklar hakkında konuştu:

“Arkadaşlar, şurada henüz bütün sıcaklığını muhafaza eden birtakım müessif hâdiseler müşahade ettiniz. Bir kere daha görüldü ki millete, hattâ Meclise baskı yapmak isteyenler kendileridir. Adliye baskı altında tutmak isteyenler kendileridir. Memlekette tedhiş havası yaratmak isteyenler kendileridir. Biz, Hükümet olarak Devlet idaresini Meclisi ve milleti bu tedhişten kurtarmak için kanunlarla tedbirler almak mevkiindeyiz. Tamamen masum ve meşru müdafaa halindeyiz. Milletin haklarını huzur ve asayişini müdafaa edebilmek için çalışıyoruz.”¹⁵⁹

Celal Yardımcı'dan sonra ise sözü Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri aldı. İleri de İnönü'nün konuşmasına atıflar yaparak cevap verdi:

“İsmet İnönü Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1950 den bu yana aldığı bütün kararları; çıkarttığı bütün kanunları Demokrat Partiye mal ederek ve gayrimeşru ilân ederek Büyük Millet Meclisini tanımadığını bir kere daha beyan etmiştir. Bu suretle dün iktidarda olduğu gibi bugün de muhalefet partisi olarak kanundışı ve gayrimeşru olduğunu tesbit etmiş bulunmaktadır. Tahkikat Komisyonu, bugün bütün vuzuhu ile tebarüz eden korkunç bir zihniyetin bütün teferuatı ile Millet Meclisine getirilmesi için kurulmuştur. Görüldü ki, suçluluklarının telâşu içindedirler. Telâşlanmakta haklıdırlar, çünkü suçludurlar. Kararlarınızı, kanunlarınızı tanımıyorum diyenlere, millet hâkimiyetinin; millet iradesinin ne olduğunu o iradeyi temsil eden Yüksek Meclisiniz alacağınız tarihî kararlarla göstereceksiniz. Bir bataktadırlar, kurtulmak istedikçe batıyorlar. Mukadder akıbetlerinden hiçbir çabalama onları kurtaramıyacaktır. İnönü'nün az evvelki sefil manzarası bunun ifadesidir.”¹⁶⁰

Tevfik İleri'nin konuşmasından sonra ise sözü tekrar Osman Kavrakoğlu aldı ve kanun teklifinin hiçbir şekilde anayasaya aykırı olmadığını yeniden belirtti. Kavrakoğlu, bu kanunun gerekliliğini şu sözleriyle açıkladı:

“Kendisini kanuni ve idarî bütün tedbirlere karşı tarihî bir muafiyet içinde hissederek etrafına topladığı siyasetçilerle memleket dâhilinde şuriş yaratmak iddia ve istidadında olan bir muhalefet liderini kanunlara ve nizamlara râmetmek ve bu liderin partisinin çalışmalarını gözden geçirmek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yalnız hakiki değil, en tabii bir vazifesidir. İşte kanun teklifi bu vazifenin ifasını sağlayacaktır.”

Kavrakoğlu'nun konuşmasından sonra ise meclis oturumu sona erdi.¹⁶¹ Şüphesiz ki bu meclis oturumu, Türk demokrasi tarihinin gördüğü en unutulmaz oturumlardan biridir. Gerek tartışmalar, gerek verilen men cezaları, gerekse alınan kararlar bakımından Türk demokrasi tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.

¹⁵⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, s. 307.

¹⁶⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, s. 307, 308.

¹⁶¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960, s. 308, 309.

Meclisin 27 Nisan oturumu sona erdikten hemen sonra DP Meclis Grubu olağanüstü bir grup toplantısı düzenledi. Toplantıda ilk sözü alan Başbakan Menderes oldu, konuşmasında mecliste yaşanan olayları “tedbir almakta geciktiklerini gösteren olaylar” şeklinde yorumladı. Muhalefeti, Türk milletinin iradesini iptal etmek teşebbüsünde bulunmakla suçlayan Menderes, alınan tedbirin yani Tahkikat Komisyonu’nun ülkedeki herkese haddini bildireceğini ve böylece hiç kimsenin kendini TBMM’nin üstünde sanmayacağını, ülkeyi tehdit etme imkanına sahip olamayacağını söyledi. Menderes konuşmasında, komisyonun gerekliliğini vurguladı:

“Bunlar neyi tahkik edeceklerdir? Halk partisinin faaliyetlerinde kanun dışı bir hal var mı? Bunlar B.M.M. sinin otoritesini hiçe indirecek teşebbüslere yelteniyorlar mı? Bunlar gizli bir takım ef’al ve harekatta bulunarak memleketin selamet ve emniyetini tehlikeye düşürecek yol takip eden midir? Bunları öğrenmek için hadiselerle el koymada idik. B.M.M. sinin hadiselerle el koyması ve kendi arasından seçtiği bir tahkikat encümenini vazifelendirmek suretiyle bu neticeler hakikaten var mıdır, vaki midir neticesine vasil olmayı tasmin etmişti. Fakat bu gün, ay, aydın, yol belli. Gördünüz neler olduğunu. Binaenaleyh işi daha kestirmeden ve daha kısa bir zamanda halletmenin memlekette huzuru iade ve tesis bakımından lüzum ve zarureti kendisini ap aşikar ortaya çıkarmış bulunuyor.”

Menderes CHP’liler için ise şu sözleri kullandı:

“Şimdi bunlar buradan çıktılar. Gittiler. İkisi üçü üniversite yurtlarına koştu. Diğerleri sözde bir takım hadiseler vukua getirebilmek için teşebbüslere geçmek niyetiyle şuraya buraya dağıldı. Bunları yakından takip etmekte olacağımızdan elbette eminsiniz. Şimdi akla gelirken, bunların bu teşebbüsleri neticesiz kalmayacaktır. (...) Bütün bunlara karşı Hükümet olarak tedbirlerimizin mevcut olduğuna itimat buyurmanızı rica ederim. Bununla beraber, biz bu kanunu çıkarmakla bilgi edinmek hususunda kifayetli hükümler elde etmek yolunda hakikatları ortaya çıkarmış, B.M.M. sinin yüksek otoritesiyle, eğer tehlikeli yollarda yürüyorlarsa bunu tescil etmek ve hareketleri zahire çıkarmak, aleniyete çıkarmak ve aşikar kılmak suretiyle millet nazarında bu yarı mestur cereyan etmekte olan tehlikeli teşebbüs ve hareketleri zahire çıkarmak ve aşikar kılmak suretiyle Türk milletinin basiretini harekete getirmek yolundan en küçük bir tehlikeyi dahi bertaraf etmek tedbiri üzerindeyiz.”

Menderes işlerin vahamete dönüştüğünü ve tedbirlere takviye olarak örfi idare gibi uygulamaların eklenebileceğini dile getirip, bunun tartışılmasını isteyerek kürsüden ayrıldı.¹⁶² Menderes’ten sonra kürsüye Kocaeli milletvekili Ömer Cebeci çıktı. Cebeci konuşmasına İnönü’yü ihtilalcilikle itham ederek başladı ve sözlerine şu şekilde devam etti:

¹⁶² D.P. MGMZ, 27.04.1960.

“Arkadaşlar ben bir beyanatımda İsmet Paşanın ihtilal metodlarıyla çalıştığını ve memlekette isyanın arifesine getirildiğini iki sene evvel ifade etmişim. (...) Bugün Türk memuru bir muhalefet partisi tutumu ve edasıyla Demokrat Partisinin karşısında arzı endam etmiştir. Bilhassa Ankara merkezinde memurların mütekasif olduğu bu noktada alınacak tedbirleri dikkat ve ehemmiyetle Ankarada ittihaz etmekte çok faide vardır. İstanbul bir matbuat merkezidir. Piyasa orada toplanmış, piyasa Demokrat Partinin iktisadi politikasından nasip almış. Bu piyasada zengin matbuat han ve hamam sahibi olmuş, 908 inkılabından beri matbuat kendisine hürriyet verenlere karşı arka çevirmiş şimdi de hükümetin refahına cevap veren icraatına arka çevirmiştir. O da, Halk Partisinin tahripkar, kötü politikasıyla ve ona sahip olan da iktidarın karşısına çıkmıştır. Karşımıza yalnız kini ile, gayzı ile bir İsmet Paşa ve aynı fikrin etrafında toplanan Halk Partisi camiası yoktur. Bilhassa basını esaslı şekilde hesap etmek lazımdır.”

Cebeci, İnönü’yü ihtilalcilikle suçlamaya konuşması boyunca devam etti: *“İsmet Paşa neye dayanıyor? Bu isyan benden çıkmayacak, benim topluluğumdan çıkmayacak ya nereden çıkacak? Ben şöyle anlıyorum. Ben emniyet içindeyim, huzur içindeyim... Öyle bir kuvvet vardır ki ihtilal yapacaktır. Taklibi hükümet yapacaktır. Benim kılıma dokunulmayacaktır diyor. Bunu neye istinaden söylüyor?”* Cebeci, komisyonun kuruluşundan sonra Kızılay’da yaşanan olaylara atıfta bulunarak konuşmasını bitirdi:

“İş Bankasına 500 lira almak bahanesiyle gitmek suretiyle, bakınız benim hiçbir korkum yok hiçbir emniyet tertibatım da yok diye millete karşı bazı bakımdan göz dağı vermek ve Demokrat Parti hükümeti olarak, bana dokunulmaz ve bir şey yapılamaz hissini telkin ederse ve meclis olarak bizler bu günkü halini görüp de teşii masuniyetini (teşrii masuniyet) kaldırmak suretiyle, kaza mercilerine değil, hususi bir mahkemeye vermezsek, bu adamı serbest bırakırsak bu memlekette milletin huzur ve sükununu temin edemeyiz.”¹⁶³

Cebeci’den sonra kürsüye Muğla milletvekili Zeyyad Mandalinci çıktı ve altı saatlik bir süre içinde altı senede yaşanabilecek kadar hadiselerin yaşandığını ve sınırların bu toplantıda salim kararlar almaya izin vermeyeceğini söyleyerek toplantının yarına ertelenmesini istedi. Mandalinci’den sonra sözü tekrar Menderes aldı ve toplantının yarına ertelenmesini yerinde bulduğunu dile getirdi. Menderes, konuşmasında Tahran’a gitmekten vazgeçtiğini dile getirdi. Muhalefetin, onun Tahran’a gitmekten vazgeçemeyeceğini sandığını çünkü gitmemesinin ülkede bir olayın mevcut olduğunu dünyaya ilan etmek anlamına geldiğini ve iktidarın bunu göze alamayacağını düşündüklerini belirtti. Cebeci’nin dile getirdiği dokunulmazlığın kaldırılması konusunda Menderes şu sözleri söyledi:

¹⁶³ D.P. MGMZ, 27.04.1960.

“Bakınız, bu masuniyeti teşriye meselesinin mevzuunun şimdiye kadar kötü işleminin zararlarına geçen gün işaret etmiştim. Adam burada zabıta kuvvetine B.M.M. nin dahili nizamnamesine ve her şeye karşı gitmeyeceğim diye ayak diretiyor. Sıra kapaklarını nasıl vurdıklarını gördünüz. B.M.M. nin bu günkü manzarası bir bakımdan da uyarıcı olmak itibarıyla inşirah vericidir.”

Menderes’in Tahkikat Komisyonu’na da değindiği konuşmasından sonra grup toplantısı sona erdi. Komisyon ile ilgili olan sözleri ise şu şekildeydi:

“Komisyon acaba verdiğimiz bu yetkileri nasıl kullanır? Bu bir defa bu yetkileri kamunda veriyoruz. Elimizden attığımız bir mermi gibi onu nasıl geriye çekmek ve tekrar ona sahip olmak mümkün olmazsa, fezağa yolladığımız bir füze gibi onu tekrar aynı noktaya getirmek gayri mümkünse bu yetkileri verdiğimiz komisyon acaba neler yapar bizi nadim kılar mı? Bizi isabetsiz tedbirler almak zahmeti altına sokar mı? diye bir endişe mevcut olacak olursa mukaddem suale, muhtemel bir endişeye cevap vermek için arz ediyorum. Bu komisyon, bu kanun çıkmış olmasına rağmen daima ve en yakın murakabemiz altındadır. (...) fiili ihtilal iklimine girmiş olduğumuz hakikat değil midir? Tedbirlerimizin bu ölçüde alınması bir zaruret olduğuna şek ve şüphe yoktur. Yarın ateş bacayı sardığı zaman, yarın vatandaşlar birbirlerini öldürmeye başladıkları zaman elimizde anayasa ile sokaklarda dolaşırsak acaba o bizi bir tilsim olup kurtarır ve memleketin selametini temin eder mi? Evvela anayasanın muhtel olup olmadığını başka taraftan başlayarak tesbit etmek lazımdır. Anayasa fiilen, hukukan müteaddit defalar karşımızdakiler tarafından ihlal edilmiştir. Buna vicdanı zerre kadar şüphe ve tereddüdünüz var mı? Anayasaya aykırı kanun bu meclisten çıkmaz diye bilhassa bu gün mecliste anayasaya aykırılık iddia eden o zat kazip değil midir ki anayasaya aykırı icraatına rağmen anayasaya aykırı kanunların mevcudiyetinden bahsetmektedir. Bizim memleketimizde bir kanunun anayasaya mütabakatı veya ademi mütabakatı hakkındaki karar sadece ve münhasıran B.M.M. sine aittir. B.M.M. si madem ki anayasaya aykırı telakki etmeyerek bu kanunu isdar etmiştir, artık onun anayasaya aykırılığı üzerinde en küçük bir ıstıbah bahis mevzuu olamaz. Bunu 946 da söylediler, hatta iktidarlarının son yıllarında 950 de Taksim mutuklarında tekrar ettiler. Şimdi bu adam karşımıza çıkıp anayasadan bahseder oldu. Kaldı ki esasında asla mevzuu bahis değildir. Anayasanın hangi maddesinin bir kanun hükmü ile ihlal edildiğini söyleyebilmek için vekalet tariki ile bünyeye girmek değil, sarahaten emir veya nehiy olduğunu isbat etmek lazım gelir. Bizim aldığımız bu tedbirlerin sarahatla anayasanın neresinde men edilmiş olduğunu bana gösterirlerse ben kendimi astırmağa hazırım.”¹⁶⁴

2.2.2. Salahiyet Kanunu’nun Kabulüne Tepkiler

Tahkikat Komisyonu’nun oluşturulması büyük bir muhalefetle karşılaşmıştı, Salahiyet Kanunu’nun kabulüne ise daha büyük bir şiddetle karşı çıkıldı. Muhalefet partilerinin itirazlarının ve basının karşı propagandasının yanı sıra öğrenci hareketlerinin, kanunun kabulünden sonra baş gösterdiği dikkat çekici bir gerçektir.

¹⁶⁴ D.P. MGMZ, 27.04.1960.

Halihazırda komisyonun kurulmasından rahatsız olan öğrenciler, komisyona tanınması istenen üstün yetkilerin kabul edilmesinden sonra bu rahatsızlıklarını dile getirmek için sokağa çıktılar.¹⁶⁵

2.2.2.1. 28-29 Nisan Öğrenci Olayları

27 Nisan'da İstanbul'da toplanan Tıp Talebe Cemiyeti'nin toplantısına polisin müdahalesinden sonra¹⁶⁶ öğrenciler 28 Nisan'da, Salahiyet Kanunu'nun mecliste görüşüldüğü günde, protesto yapmaya karar verdi. Aynı gün, Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetleri sebebiyle İstanbul ve Ankara'daki bazı öğretim üyeleri ders vermeme kararı aldı. İstanbul'da bu kararı alanlardan biri Hıfzı Veldet Velidedeoğlu oldu. Velidedeoğlu, *"Meclis Araştırma Komisyonları'nın çalışmaya başladığı bir günde, bir hukuk hocası olarak ders vermeyi içime sindiremediğim için bu dersi vermiyorum, hepiniz serbestsiniz."*¹⁶⁷ sözleriyle sınıfta, komisyona karşı tepkisini ifade etti. Velidedeoğlu'ndan sonra kürsüye geçen, hareketin önderlerinden Kastro Nuri *"Artık burada oturup hukuk eğitimi yapmamızın bir anlamı kalmamıştır. Tahkikat Komisyonunun yeni aldığı kararlar hukukçuların şeref ve haysiyetine indirilen ağır bir darbedir."*¹⁶⁸ sözlerini kullandı.

İstanbul Üniversitesi öğrencileri, protesto amacıyla üniversite bahçesinde toplanıp marşlar söyledi, sloganlar attı. Emniyet güçlerinin üniversiteye girmesi ve Rektör Ord. Prof. Sıddık Sami Onar'a kaba kuvvet kullanması olayları alevlendirdi.¹⁶⁹ Alevlenen olaylar büyüdü ve üniversite bahçesinden çıkarak şehrin meydanlarına yayıldı. Beyazıt Meydanı'nda yaşanan kanlı polis-öğrenci çatışmasından sonra öğrenciler valiliğe doğru yürüyüşe geçti. İstanbul'da bu olaylar yaşanırken Ankara'da Bayar, Menderes ve Koraltan olayları ciddiyetle takip ettiler. Milli Savunma Bakanı Kara Emir Subayı Adnan Çelikoğlu'nun anılarında belirttiği üzere, Bayar, Menderes ve Koraltan bakanlığa gelmiş, bir süre görüştüktan sonra Çelikoğlu'ndan radyoya haber verilmesini, sıkıyönetim ilan edileceğini

¹⁶⁵ Öğrenci olayları hakkında yarınatlı bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Gençlik Harketleri**, 2. Baskı, Güner Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 122-151.

¹⁶⁶ "Dün Tıp Talebe Cemiyeti Kongresini polis dağıttı", **Cumhuriyet**, 28.04.1960.

¹⁶⁷ Bülent Ulus ve Hakan Güngör, **Parola 555K**, Kor Kitap, İstanbul, 2019, s. 28.

¹⁶⁸ Kabacalı, s. 123, 124.

¹⁶⁹ Ali Rıza Akbıykoğlu, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Filiz Matbaacılık, Ankara, 1986, s. 137.

belirtmişlerdir.¹⁷⁰ Sıkıyönetim ilanının yanı sıra İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, rektörlük yetkilerine dayanarak üniversiteyi 3 gün süreyle tatil ilan etti.¹⁷¹

28 Nisan'da İstanbul'da olduğu gibi Ankara'da da bazı öğretim üyeleri ders vermeyi bıraktı. Bu kararı uygulayan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Profesörleri Bülend Nuri Esen ve İlhan Arsel hocalardı. Esen, Tahkikat Komisyonu gelişmelerine karşı görüşlerini *“Anayasanın ve hukukun zaferini temin ettikçe memleket ayakta kalır. Ana prensip hukukun üstünlüğüdür.”* sözleriyle belirtti. Arsel'in bu konudaki görüşleri ise şu şekilde idi:

“Eğer iktidara gelen her parti siyasi nizamı ve asayişini temin bahanesiyle fert hürriyetlerini gelişigüzel takyide kalkışacak olursa devlet asıl o zaman anarşi içinde çöker, devlet otoritesini ve dolayısıyla siyasi nizamı sağlayacak yegane çare devletin temel esası olan Anayasaya riayettir. Hukuka bağlı bir devlette milleti temsil eden Meclis de dahil olmak üzere bütün organlar ve çoğunluk Anayasadan başlamak üzere bütün hukuk kaidelerine riayetle mükelleftirler.”¹⁷²

28 Nisan günü İstanbul'da başlayan öğrenci olayları ise 29 Nisan'da Ankara'ya sıçradı. Ancak Ankara'da da İstanbul'daki gibi bir eylemin tezahür edebileceğini öngören DP yönetimi, İstanbul ile birlikte burada da sıkıyönetim ilan etmişti. Bu yüzden Ankara Emniyeti olası bir eylem için tetikteydi.¹⁷³ Buna rağmen Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri, Hukuk Fakültesi bahçesinde toplanarak protesto eylemine başladılar. Üniversite bahçesinde slogan sesleri yükseldikçe emniyet güçleri öğrencilerden dağılmalarını istedi; öğrenciler dağılmadı ve emniyet güçlerinin sert müdahalesi başladı. Hukuk Fakültesi'ndeki olaylar ve tutuklamalardan sonra sıra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geldi, burada da aynı karışıklıklar yaşandı.¹⁷⁴

28-29 Nisan günlerinde Türkiye'nin iki büyük şehrinde yaşanan öğrenci olayları nedeniyle bu şehirlerde sıkıyönetim ilan edildi.¹⁷⁵ Ayrıca olaylar hakkında yayın yapmak da Tahkikat Komisyonu tebliği ile yasaklandı; İstanbul ve Ankara Örfi İdare Komutanlıkları tarafından ise ilgili şehirlerde gece sokağa çıkma yasağı

¹⁷⁰ Sıkıyönetim ile ilgili Bakanlar Kurulu kararı, 3 ismin toplantısından sonra alındı. Bkz. Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları, 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, (Yay. Haz.) Ergin Konuksever, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 116.

¹⁷¹ “Üniversite 3 gün tatil ilan edildi”, **Milliyet**, 29.04.1960.

¹⁷² “İki anayasa profesörü derslerine dün ara verdi”, **Milliyet**, 29.04.1960.

¹⁷³ Ulus ve Güngör, s. 59.

¹⁷⁴ Kabacalı, ss. 136-149.

¹⁷⁵ “Ankara ve İstanbul'da örfi idare”, **Ulus**, 29.04.1960.

getirildi.¹⁷⁶ Yaşanan bu öğrenci olayları, genç neslin iktidarın hamlelerine karşı ne kadar tahammülsüzleştiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Aynı şekilde gençlere, iktidar tarafından emniyet güçleri eliyle verilen karşılık da DP yönetiminin eleştiriye ve karşıt görüşlere ne kadar tahammülsüzleştiğinin göstergesidir. Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşu ile DP'ye karşı muhalefet artmıştı, 28 Nisan'da komisyona verilen yetkiler ise bu muhalefeti had safhaya ulaştırdı.

2.3. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN MEŞRULUĞU VE YETKİLERİNİN ANAYASAYA UYGUNLUĞU

2.3.1. Üyelerin Partisel Dağılımı

Tahkikat Komisyonu yapısı itibarıyla 15 üyeden oluşan bir komisyon olarak kuruldu ve komisyonun 15 üyesi de iktidar partisi, yani DP milletvekillerinden oluşuyordu. Bakıldığı zaman üyeler arasında mecliste bulunan diğer partilerden ya da bağımsız vekillerden isimler bulunmaması dikkat çekicidir. Parti bazında düşünüldüğünde CHP'yi tahkik etmek üzere kurulan bu komisyona yine CHP'den üye alınmaması kabul edilebilir olarak gözükse de 11. dönem milletvekilleri arasında, CHP dışında diğer muhalefet partilerinden ve bağımsız milletvekilleri olduğu da ortadadır.¹⁷⁷ DP'nin 12 Nisan 1960 tarihli meclis grubu müzakere zabıtları incelendiğinde, komisyona diğer partili milletvekillerinden üye alınıp alınmayacağı konusunun da tartışıldığı görülmektedir. Toplantıda söz alan Bolu milletvekili İhsan Gülez, kurulacak olan komisyonun meclis adına görev yürüteceğini ve bu nedenle muhalefetten bir ya da iki üye alınıp alınmayacağı sorusunu dillendirdi. Gülez konuşmasının ilerleyen bölümünde, komisyona muhalefetten üye alınması durumunda bu kişilerin hem davalı hem de hakim durumunda olacağını ve bu yüzden bu uygulamanın yanlış olacağını belirtti. Gülez'den sonra söz alan Menderes ise muhalefetten üye alınıp alınmayacağı meselesine "*Hiç de buna mecburiyetimiz*

¹⁷⁶ "Tahkikat Komisyonu'nun yasak kararı", **Vatan**, 30.04.1960.; "Ankara'da 3 numaralı örfi idare k. tebliği", **Vatan**, 30.04.1960.; "İstanbul'da gece sokağa çıkma yasağı", **Ulus**, 29.04.1960.

Olaylara yabancı basında da yer verildi. Bkz. "Troops in Turkey quell new riots; 7 reported dead", **The New York Times**, 30.04.1960; "More rioting in Turkey", **The Guardian**, 30.04.1960.

¹⁷⁷ TBMM Albümü 1920-2010, Cilt II, https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html, ss. 687-762, 04.05.2020.

yoktur.” cevabını verdi ve ne anayasada ne de içtüzükte nereden ne kadar üye alınacağını bildiren bir maddenin olmadığını dile getirdi.¹⁷⁸

Tahkikat Komisyonu meclis içtüzüğünün 177. maddesine göre kuruldu. Bu maddeyi incelemek gerekirse; *“Meclis, bir madde hakkında re’sen malumat edinmek isterse bir Tahkikat Encümeni teşkil edilir veyahut mevcut encümenlerden biri bu vazife ile mükellef olur. Bu kabil tahkikatın icrasını aza veyahut bir encümen teklif edebilir.”*¹⁷⁹ Komisyon aynı zamanda meclis içtüzüğünün 16. bölümünde yazan tüm yetkilere sahipti ve bu bölümde yer alan 172. maddede komisyonun beş kişiden başlayıp on beş kişiye kadar çıkabilecek üye sayısına sahip olması öngörülüyordu. Fakat 16. bölüm, komisyon üyelerinin siyasi şekillenmeleri hakkında bir bilgi vermiyordu. Bu bağlamda 1960 Tahkikat Komisyonu’nun sadece DP’li milletvekillerinden oluşması meclis içtüzüğüne göre bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak uygulamanın etik olup olmadığı yorumlanabilir. Komisyon, CHP ve basının bir bölümü hakkında bilgi toplamak ve nihayetinde bir rapor sunmak için teşekkül edildi. İnceleme sonrasında oluşturulacak olan raporun meşruluğunu ve güvenilirliğini savunabilmek adına iktidar partisi DP’nin komisyona, meclis içerisinde bulunan diğer partilerden ve bağımsız milletvekillerden de aza alması daha güvenilir ve etik olurdu. Böylece, hazırlanan rapor; iktidarın ana muhalefet partisi CHP’ye direkt bakış açısı olarak değil, incelemeler sonucunda toplanan bilgilerin bir yansıması olarak yorumlanabilirdi.¹⁸⁰ Ancak şimdi oluşturulan rapor incelendiğinde bu çalışmanın, CHP’yi kısıtlamaya ve hatta kapatmaya yönelik olarak iktidar partisinin bakış açısını ve amacını yansıttığını görmek mümkündür.

¹⁷⁸ D.P. MGMZ, 12.04.1960.

¹⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile T.B.M.M Birleşik Toplantısı İçtüzüğü ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahili Nizamname, s. 57.

¹⁸⁰ Bahsi geçen raporu 1 Nolu Tali Encümen adına kaleme alan kişi Nusret Kirişcioğlu’dur. Dönemin gazetecilerinden Kurtul Altuğ yazdığı anı kitabında, Kirişcioğlu’nun demokrasi ve milletvekilliği anlayışının farklı olduğunu belirtmektedir. Altuğ mecliste şahit olduğu bir konuşmayı aktarmaktadır, bu aktarıma göre Kirişcioğlu *“Beyler, Anayasa; milletvekili yemin ettikten sonra, sadece seçildiği vilayetin değil, bütün milletin milletvekilidir der. Ben bunu kabul etmem. Ben Adnan Bey’in milletvekiliyim. Bunu da açıkça söylüyorum. O emreder, ben yaparım.”* şeklindeki sözleriyle Başbakan Menderes’e ne denli bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Rapor bu bağlamda değerlendirilecek olursa, objektifliğinden şüphe etmek oldukça tabii olacaktır. Bkz. Kurtul Altuğ, **Bir Numaralı Tanık**, 3. Baskı, İsim Yayınları, Ankara, 2011, (Tanık), s. 227, 228.

2.3.2. Komisyonun Meşruluğu ve Yetkilerinin Anayasaya Uygunluğu

Komisyonun kuruluşu ve ona ek yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu, bu kararların alındığı dönemde gerek siyasiler gerekse hukukçular arasında önemli bir tartışma konusu oldu. Bu tartışmalarda komisyonun kuruluşunu meşru bulup haklı sayanlar olduğu gibi, bu durumu anayasa ihlali olarak yorumlayanlar da vardı. Komisyon, 18 Nisan 1960 günü kurulduğunda meclis içtüzüğünün 16. bölümünde yer alan tüm yetkilere (istediği kağıtlara ve belgelere el koyabilme, hükümetin tüm araçlarından faydalanabilme, herkesi tanık ya da bilirkişi olarak çağırabilme, çağırılan tanıklara gelme zorunluluğu koşulması ile birlikte gelmezler ise haklarında ceza yargılama usullerinin uygulanması) ve bu yetkilerin yanı sıra tüm siyasi faaliyetleri durdurma, gerekli görebileceği tüm tedbir ve kararları alabilme, meclis dışında faaliyet gösterebilme yetkilerine de sahipti. Ancak 21 Nisan'da toplanan DP Meclis Grubu'nda Komisyon Başkanı Ahmet Hamdi Sancar'ın komisyon için yeni yetkiler istemesi sonrasında, 27 Nisan'da Salahiyet Kanunu'nun kabul edilmesiyle komisyona ek yetkiler tanındı ve böylece yetkileri genişletildi. Verilen bu ek yetkilerin anayasaya uygunluğu konusu, komisyonun kuruluş kararının verilmesinde olduğu gibi dönemin hukuk profesörleri tarafından tartışıldı, bu tartışmalar basında geniş yer tuttu.

Komisyona verilmek istenen yetkiler hakkında İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı öncelikle, yaşananların tüm toplumu ilgilendirdiği, fikir beyan etmenin anayasanın en doğal haklarından biri olduğu ve ayrıca kendisinin bir Anayasa Hukuku Profesörü olduğu için verilmek istenen yetkiler hakkında yorum yapmaktan imtina etmeyeceğini bildirdi. Kubalı, anayasanın 22. maddesine göre meclis tahkikatı müessesesinin asıl amacının meclisin hükümet üzerinde denetimini sağlamak olduğunu dile getirmektedir. İçtüzüğün 160. ve devamındaki maddelerinden, oluşturulacak olan bu mekanizmanın gerektiğinde vekilleri Yüce Divan'a sevk edebildiğinin anlaşıldığını söyleyen Kubalı, 177. madde uyarınca açılacak olan meclis tahkikatının ise kamu idareleri ve müesseseleri konusunda meclisin bilgi edinmesini amaçlayan tahkikatlar olduğunu ifade etmektedir. Özel kuruluşlar ve hiçbir resmi sıfatı bulunmayan şahısların ise, ancak vekillerle ve müesseselerle alakalı bir tahkikat söz konusu olduğunda meclisin

tahkikat yetkisi alanına girebileceğini vurgulamaktadır. Meclisin doğrudan özel kuruluşlar ve şahıslar hakkında tahkikat açamayacağını bu yetkinin sadece mahkemelere ait olduğunu belirten Kubalı, bu yetkinin siyasi komisyonlara devredilmesinin anayasanın 8, 54, ve 83. maddelerinin ihlal edilmesi anlamına geldiğini ifade etmekte; bu bağlamda meclisin CHP ve bir kısım basın hakkında tahkikat açmasının hiçbir hukuki dayanağı olmadığını savunmaktadır. Kurulan Tahkikat Komisyonu'na verilen siyasi faaliyetleri ve neşriyatı yasaklama yetkilerinin caiz olmadığını, çünkü içtüzüğün 173 ve 174. maddelerinde komisyonlara tanınan yetkilerin hükümetin tahkik araçlarından yararlanma, evraklara el koyma, şahit çağırma ve dinleme yetkilerinden ibaret olduğunu dile getirmektedir. Salahiyet Kanunu'nu mevzuata ve Batı demokrasilerinin dayandığı kaidelere aykırı bulan Kubalı, kanunu iktidarın yaptığı bir kuvvet darbesi olarak yorumlamakta ve bunun demokrasiyi çıkmaza soktuğunu, rejim buhranı oluşturduğunu ifade etmektedir.¹⁸¹

İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörü Tarık Zafer Tunaya, Salahiyet Kanunu'nu savunanların meclisin Kurtuluş Savaşı döneminde yaptıklarını şimdi de yapabileceği fikriyle hareket ettiklerini dile getirmektedir. Ancak 1920-1923 yılları arasında Birinci Meclisin olağanüstü bir durumda çalıştığını, bu yüzden de fevkalade yetkilere sahip olduğunu; bu meclisin yapılan inkılaplar sonucunda Batı demokrasisine uygun bir şekilde hareket etmeye zorunlu olan bir meclis haline getirildiğini açıklamaktadır. Normal bir yasama organı haline getirilen meclisin, 1960 şartlarında meclis hükümeti sisteminden çıkarak ezici parti çoğunluklarını barındıran bir yapı haline getirildiğini ve böylece çoğunluğa hakim olan iktidar partisinin aldığı kararın meclis kararı olarak sayıldığı bir durum yaratıldığını ifade etmektedir. Bu durumun birçok demokrasilerde görülebileceği ancak bunun çeşitli kuvvetlerle frenlenebileceği bilgisini veren Tunaya, iktidarın 1920-1923 yılları arasında meclisin yapabildiklerini bugün de yapabileceğini düşünmesinin imkansız olduğunu vurgulamaktadır. Bunu 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değil, 1924 Anayasası'nın yürürlükte olması nedeniyle yapamayacaklarını belirtmektedir. Bu anayasa ile meclisin tahkikat çalışmasını öncelikle hükümeti kontrol etmek amaçlı yapabileceğini, tahkik amaçlı bir komisyon oluşturduğunda ise buna fevkalade yetkiler tanımlayacak bir kanun teklifi edemeyeceğini ifade etmektedir. Salahiyet

¹⁸¹ “Anayasa Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, 4 D.P.linin kanun teklifi hakkında diyor ki:”, **Ulus**, 27.04.1960.

Kanun'u ile Tahkikat Komisyonu'na verilen yargı yetkisini, yargı organının bağımsızlığını kabul eden 1924 Anayasası'nın ihlali şeklinde yorumlamaktadır.¹⁸²

İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku Doçenti İsmet Giritli de bu konu hakkında yorumlarını bildirmekten çekinmedi. Giritli, Salahiyet Kanunu ile yasama organına ait komisyona yargı yetkisinin verilmesinin anayasayı ihlal ettiğini bildirmekle beraber, anayasanın 86. maddesinin vatandaşların siyasi özgürlüklerinin ancak örfi idare rejimi altında kısıtlanabileceğini öngördüğünü dile getirmekteydi.¹⁸³

Anayasa Hukukçusu Ordinaryüs Profesör Doktor Ali Fuad Başgil, DP iktidarının kurmuş olduğu Tahkikat Komisyonu'nun anayasaya uygun olduğu değerlendirmesini yapmaktadır. Yürürlükte olan anayasanın meclis araştırması konusuna kısa bir şekilde yer verip bu konu hakkında içtüzüğe gönderme yaptığını; içtüzükte ise 169. maddeden itibaren bu konuya yer verildiğini, 177. maddede de meclisin bir konuda bilgi almak istemesi durumunda tahkikat komisyonu kurabileceğinin belirtildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda meclisin bir tahkikat komisyonu teşekkül etmesinin gayrimeşru olmadığını, meclisin siyasi partiler de dahil olmak üzere özel ve tüzel kişiler hakkında tahkikat sürdürebileceğini savunmaktadır. Başgil, komisyonun kurulmasına dair verilen kararın meşru olduğunu savunmasına rağmen Salahiyet Kanunu hakkında aynı düşünceleri paylaşmamaktadır. Çünkü Başgil'e göre bu kanun, haddi aşmakta ve anayasaya uymayan hükümler içermekteydi. Salahiyet Kanunu ile yargı organının işleyişine karışılarak kuvvetler ayrılığı prensibinin çiğnendiğini, meclis müzakerelerine yayın yasağı getirilmesiyle müzakerelerin aleniliği ilkesinin ortadan kaldırıldığını belirten Başgil, birkaç gazetenin meclis müzakerelerinin yayınlanması sırasında görevini kötüye kullanmasının bu gibi yasakları gerektirmeyeceğini savunmakta ve bu müzakerelerin Resmi Gazete'de yayınlanabilecek olmasının halkın ihtiyaçlarını karşılayamayacağını dile getirmekteydi.¹⁸⁴

Çeşitli anayasa hukukçularının komisyonun kurulmasına ve Salahiyet Kanunu'na dair görüşlerini belirttikten sonra bu konuyu anayasa ışığı altında incelemeliyiz. 1924 Anayasası'nda meclis araştırması 22. maddede ele alınmaktadır.

¹⁸² “Anayasa Profesörü Tunaya diyor ki:”, *Ulus*, 27.04.1960.

¹⁸³ “Profesörler de teklifi Anayasa'ya aykırı buluyor”, *Milliyet*, 27.04.1960.

¹⁸⁴ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (Çev. Cemal Aydın), 7. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2017, s. 117, 126, 127.

Bu maddede soru, gensoru ve meclis araştırmasının meclisin yetkileri dahilinde olduğu ve bu araştırmanın şeklinin içtüzük ile belirleneceği belirtilmektedir. Ancak bu maddede geçen meclis araştırması kavramının, hükümete yönelik bir soruşturmanın yanında bilgi edinmek amacıyla açılacak olan siyasal ve yasama araştırmalarını kapsayıp kapsamadığı konusu açık değildir.¹⁸⁵ Görünen o ki, komisyonun meşruluğuna dair farklı fikirlerin bulunması anayasadaki bu boşluktan kaynaklanmaktadır. Belirtilen maddede net bir biçimde meclis araştırması konusu tanımlanmadığından, aynı madde komisyonu hem meşru hem de gayrimeşru addetmek için dayanak noktası olarak kullanılmaktadır.

Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşuna dair asıl odak noktası ise içtüzüktür. İchtüzüğün 16. bölümünde yer alan 169. maddeden 177. maddeye kadar olan hükümler meclis tahkikatı konusunu düzenlemektedir. Buna göre içtüzüğü incelediğimizde karşımıza iki ayrı mahiyette meclis tahkikatı oluşumu çıkmaktadır. İchtüzüğün 169-176. maddelerinde tanımlanan meclis tahkikatı bir bakan ya da tüm bakanlar kurulu hakkında yürütülecek araştırmayı tanımlarken, 177. madde de meclisin bir konuda re'sen bilgi edinmek amacıyla oluşturabileceği araştırma komisyonunu tanımlamaktadır. İchtüzüğün 177. maddesi, meclisin dilediği her konuda tahkikat açabileceğini göstermemektedir. Araştırma konularının anayasaya aykırı olmaması ve anayasada tanımlanan hak ve özgürlükleri kısıtlamaması gerekmektedir. Bu durumda 1924 Anayasası'nın antidemokratik bir anayasa olmadığı¹⁸⁶ göz önünde bulundurulduğunda, demokrasinin temel taşlarından olan siyasi partiler hakkında, demokrasinin bir gereği olarak meclis tahkikatı açılmaması gerekir.¹⁸⁷ Meclis araştırması anayasa ile meclise verilen bir yetki olarak tanımlandığı için bu araştırmaların konusu da hükümet, bakanlar, kamu kuruluşları ve çıkarılmak istenen kanun için yapılacak olan bilgi toplama işlemleri olmalıdır. Bu bağlamda baktığımızda DP tarafından CHP ve bir kısım basını tahkik etmek üzere oluşturulan

¹⁸⁵ Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 60.

¹⁸⁶ 1924 Anayasası'nda milli egemenlik ve meclis üstünlüğü ilkeleri vurgulanmakla beraber yüceltilmektedir de. Bu durumda anayasanın demokratik bir anayasa olduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Bkz. Ergun Özbudun, **1924 Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 79.

¹⁸⁷ Esen, s. 178.

Tahkikat Komisyonu'nun araştırma konusunun meşru araştırma alanlarının dışında kaldığını söylemek mümkündür.¹⁸⁸

İçtüzüğün ortaya koyduğu tahkikat çeşitleri kuruluş amaçları itibarıyla birbirinden ayrıdır. Bu durumda tahkikatları yürütmekle görevli olarak kurulacak olan komisyonların da yetkilerinin ayrı olması gerekmektedir.¹⁸⁹ İçtüzüğün 169. maddesinden itibaren, 169. maddeye göre bakan veya bakanlar kurulu hakkında yürütülecek olan tahkikatın usulünü açıklanmakta; 176. madde ise bu tahkikatın sonuçlanma şeklini bildirmektedir. 177. maddeye göre açılacak olan tahkikatın usulüyle ilgili ise özellikle bir tanımlama yapılmamaktadır. 177. madde uyarınca oluşturulan ilk komisyon 1951 senesinde “Büyük Millet Meclisi ve Bağlanıkları ile Milli Saraylar, Kasırlar ve Köşklerdeki Eşya Hakkında Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu”dur. Bu komisyon, çalışmalarını sürdürdüğü sırada kendi yetkileri konusunda çıkmaza düşmesi sonucunda TBMM’ye başvurdu. Daha sonra bu konu hakkında hazırlanan Anayasa Komisyonu Raporu’nda ise komisyona yargı yetkilerinin tanınmasının anayasaya uygun bulunduğu, eğer tanınmazsa şahit ihzarı ve delillere el koyma gibi yetkilerin adli merciler yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiği ve bunun da yapılan tahkikatı kazai tahkikata çevireceği belirtilmekteydi.¹⁹⁰

1960 yılında içtüzüğün 177. maddesine göre kurulan Tahkikat Komisyonu da 16. bölümde yer alan tüm yetkilere sahip bir şekilde oluşturuldu. Fakat daha sonra kabul edilen Salahiyet Kanunu ile komisyonun yetkileri arttırıldı. Bu kanunun kabulü, komisyona olağanüstü yetkiler tanımakla beraber bu yetkilerin anayasaya ve içtüzüğe uygunluğu sorununu doğurdu. Verilen yetkiler incelendiğinde bu yetkilerin, kurulan tahkikat komisyonlarına içtüzük tarafından tanınan yetkilerin çok daha üzerinde olduğu görülmektedir. 1924 Anayasası, yasama ve yürütme erkini mecliste toplamaktadır. Anayasada meclisin yasama yetkisini direkt olarak kendi üzerinden, yürütme yetkisini ise cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu eliyle kullanacağı belirtilmektedir. Yargı yetkisinin ise bağımsız mahkemelerce kullanılacağı bildirilmektedir.¹⁹¹ Baktığımızda, anayasada ne net bir biçimde kuvvetler ayrılığı ne de kuvvetler birliği prensibinin benimsendiğini görmekteyiz. Anayasada kabul edilen

¹⁸⁸ Onar, s. 70.

¹⁸⁹ Esen, s. 172.

¹⁹⁰ Esen, s. 173.

¹⁹¹ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 25. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 296.

prensibi “kuvvetler birliği ve fonksiyonlar ayrılığı” şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁹² Ancak Salahiyet Kanunu ile, kurulacak olan tahkikat komisyonlarına yargı erkine ait yetkiler tanınmakta ve meclis kendinde dahi bulunmayan yetkileri, kendi içerisinden çıkardığı bir komisyona devretmektedir. Bu durumda, anayasada bağımsız mahkemelere tanınan yargı yetkisi bir siyasi komisyon olan Tahkikat Komisyonu’na tanınarak anayasa kararının ihlal edildiği görülmektedir. Salahiyet Kanunu’nu anayasaya uygun bulan bir görüş de bulunmaktadır. Bu görüşe göre, meclisin ve onun oluşturduğu komisyonların faaliyetlerinin anayasaya aykırı olduğu düşünülemez. Çünkü meclis anayasal denetimde yetkilidir bu nedenle, hak ve özgürlüklerin kullanım sınırı yine meclis tarafından saptanır. Fakat bu görüş kendine ne darbe sürecinde ne de Yassıada yargılamalarında yer bulamadı.¹⁹³

Tahkikat Komisyonu DP tarafından anayasa ve itzge dayandırılmaya çalışılsa da komisyonun kuruluşuna dair verilen önerge incelendiğinde, bu önergede araştırılmak üzere belirlenen faaliyetlerin CHP tarafından kesin bir şekilde uygulandığı kanısının hakim olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, tahkikat hayata geçirilmeden dahi CHP’nin suçlu olduğu kanısı iktidar partisinde hakimdir. Sonucu başlangıcından belli olan bir tahkikatın göstermelik bir biçimde açılmasının teamüllere aykırı olması gerekmektedir. Bu durumda, araştırmasının sonunda varacağı nokta pek çok açıdan belli olan Tahkikat Komisyonu’nun meşruluğunu savunabilmek yerinde bir tutum olmayacaktır. Keza komisyona Salahiyet Kanunu ile tanınan yetkilerin sınırsızlığı da göz önünde bulundurulduğunda, bu komisyonun gerek siyasi muhalifi gerekse muhalif basını etkisizleştirmede kullanılan son derece güçlü bir araç haline getirilmeye çalışıldığı ve araştırma yapmaktan öte bir görevi olduğu gözler önündedir. Kurulan komisyonun sadece DP’li vekillerden oluşması, komisyona diğer partilerden ya da bağımsız vekillerden ye alınmaması, faaliyetleri soruşturulan CHP’ye savunma hakkı bırakılmaması komisyonun objektiflikten uzak bir konumda olduğunun işaretlerindendir.

¹⁹² zbudun, s. 16.

¹⁹³ Doğru, s. 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN FAALİYETLERİ

3.1. TAHKİKAT KOMİSYONU'NA AİT TEBLİĞLER VE KARARLAR

Tahkikat Komisyonu 18 Nisan'da kuruldu ve aynı gün çalışmalarına başladı; ilk toplantısını Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yaptı,¹⁹⁴ bu toplantı neticesinde üç adet tebliğ yayımlandı. Bir numaralı tebliğde komisyon üyeleri tanıtıldı ve komisyonun görevine başladığı bildirildi:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basın faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin bir numaralı tebliği: Türkiye Büyük Millet Meclisinin 18.4.1960 Pazartesi günü in'ikadında teşkil edilen ve Balıkesir Mebusu Vacit Asena, Çorum Mebusu Kemal Biberoglu, Denizli Mebusu Turan Bahadır, Denizli Mebusu Hamdi Sancar, Gaziantep Mebusu Bahadır Dülger, Isparta Mebusu Sait Bilgiç, Kastamonu Mebusu Hilmi Dura, Kayseri Mebusu Osman Kavuncu, Konya Mebusu Himmet Ölçmen, Kütahya Mebusu Kemal Özer, Nevşehir Mebusu Necmettin Önder, Sakarya Mebusu Selami Dinçer, Sakarya Mebusu Nusret Kirişçioğlu, Samsun Mebusu Ekrem Anıt, Samsun Mebusu Nüşet Ulusoy'dan terekkiip eden Meclis Tahkikat Encümeni ilk toplantısını aktederek vazife taksimi yapmış, Reisliğe Denizli Mebusu Hamdi Sancar'ı, Mazbata Muharirliğine Sakarya Mebusu Nusret Kirişçioğlu'nu ve katipliğe Samsun Mebusu Nüşet Ulusoy'u seçmek suretiyle vazifesine başlamıştır.”¹⁹⁵

İki numaralı tebliğ, tüm siyasi faaliyetlerin durdurulduğunu bildiriyordu:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin 2 numaralı tebliği: Tahkikatın selameti cereyanını temin maksadı ile bütün siyasi partilerin ve bunlara bağlı teşekkül ve kolların her türlü kongreleri ve kademelerin bünyeleri içinde veya kademeler arasında tertiplenecek müsterek toplantılarla, alelumum siyasi mahiyetteki toplantılar ve partilerce yeni kademeler ve teşkilat kurulması, tahkikatın neticesine kadar durdurulmuştur.”¹⁹⁶

Üç numaralı tebliğ ise tahkikat hakkında yayın yasağının getirildiğini ilan ediyordu:

¹⁹⁴ Komisyonun kurulduğu gün çalışmalara başlayıp başlamayacağı, o gün gazeteciler arasında merak konusu oldu ve ilk tebliğler yayınlanana dek gazeteciler bu konuyu araştırmaya devam etti. 18 Nisan 1960 gecesi gazetecilerin araştırmaları hakkında bkz. “Olur Mu, Böyle Olur Mu Kardeş Kardeşi Vurur Mu?”, *Ulus*, 05.06.1960.; Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 544, 545, 550.

¹⁹⁵ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

¹⁹⁶ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

Komisyonun aldığı bu karara yabancı basında da yer verildi. Bkz. “Three-month ban on political activity in Turkey”, *The Guardian*, 20.04.1960.; “Political acts banned by Turks for 3 moths”, *The New York Times*, 19.04.1960.

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin 3 numaralı tebliği: Tahkikatın selameti cereyanını temin maksadı ile tahkikata mevzu teşkil eden maddelerle Tahkikat Encümeninin vazife selahiyetlerini ve bilumum karar, tedbir ve faaliyetlerine müteallik her türlü haber, havadis, beyan, tebliğ, mütalaa, vesika, resim ve yazıların ve (Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt cerideleri hariç) bu takrirle alakalı Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakerelerinin her türlü vasıtalarla neşri yasak edilmiştir.”¹⁹⁷

Ayrıca bu tebliğe ek olarak alınan bir kararla yayın yasağına uymayan yayınların toplatılmasına karar verildi:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin neşir yasağı ile alakalı olarak dün neşrettiği tebliğ aşağıdadır: Encümenimizin 3 numaralı tebliği ile açıklanan neşir yasağı kararına muhalefetle, yasak edilmiş mevzuları tab ve neşreden mevkute ve gayri mevkutelere el koyularak, tevdilerine mani olunmasına ve dağıtılanlarının da toplatılmasına karar verilmiştir.”¹⁹⁸

Komisyon tarafından yayınlanan, neşir yasaklarını içeren 3 numaralı tebliğ en çok tepki çeken karar oldu. Muhalif basının önde gelen sesi olan Ulus Gazetesi, 3. tebliğe ithafen Anayasanın 20. maddesine 19 Nisan 1960 tarihli baskısında ön sayfada yer verdi: *“Meclis görüşmelerine dair Anayasanın 20. maddesi: Meclis müzakeratı alenidir ve harfiyen neşrolunur. Fakat Nizamnamei Dahilide münderiç şeraitle tevfiқан Meclis haфi celseler dahi akdedebilir. Ve haфi celseler müzakeratının neşri Meclisin kararına memuttur.”¹⁹⁹* Ayrıca meclis müzakerelerinin neşrine getirilen bu yasak 19 Nisan 1960 günü Ulus Gazetesi tarafından çiğnendi. “İnönü: Karar Anayasaya Aykırıdır” manşetiyle, İsmet İnönü’nün komisyonun kurulmasına dair kanunun görüşüldüğü meclis toplantısında yaptığı konuşmanın can alıcı noktalarına ilk sayfada yer verildi.²⁰⁰ Yasağı karşı çıkan Ulus Gazetesi’nin bu baskısı toplatıldı.²⁰¹

Altan Öymen, anılarını kaleme aldığı kitabında 3 numaralı tebliği “(...) kimsenin o tahkikat konusunda, Tahkikat Encümeni’nin bildirileri dışında, tek kelime yazamaması demektir.” şeklinde yorumladığı görülmektedir. Ayrıca Altan Öymen ve Örsan Öymen, 27 Mayıs darbesi sonrasında Ulus Gazetesi’nde yayınlanan “Olur Mu,

¹⁹⁷ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

¹⁹⁸ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

¹⁹⁹ “Meclis görüşmelerine dair Anayasanın 20. maddesi”, **Ulus**, 19.04.1960.

²⁰⁰ Ulus Gazetesi’nin 19 Nisan 1960 tarihli baskısı, başta Bülent Ecevit olmak üzere bir grup CHPlı milletvekili tarafından dağıtıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öymen, s. 552, 553.

²⁰¹ “Gazetemiz dün sabah toplatırıldı”, **Ulus**, 20.04.1960.

Böyle Olur Mu Kardeş Kardeşi Vurur Mu?” başlıklı yazı dizisinde 3 numaralı tebliğin gazeteciler üzerindeki etkisini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Bu bir şok teşkil etti. Siyasi faaliyetin durdurulabilmesi bir yana, Meclis müzakerelerinin neşrine yasak konulabileceği o ana kadar kimsenin aklına gelmemiştir. Nasıl gelebilirdi ki? Anayasanın 20nci maddesi ortada idi. ‘Meclis müzakeratının aleni olduğunu ve harfiyen neşredilebileceğini’ biliyordu. Gerçi artık işin bu safhasından sonra Anayasa, hukuk prensipleri falan düşünmek aşırı bir iyimserlik, hatta saflık oluyordu ama, gazeteciler bu kadar açık bu kadar ağır bir Anayasa tasalludunu o vakte kadar tasavvur bile etmemişlerdi.”²⁰²

Komisyonun 3 numaralı tebliği 20 Nisan’da gerçekleşen TBMM oturumunda da tepki topladı. CHP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş geçmiş tutanak hakkında söz aldı ve komisyonun bu kararının, Anayasanın 20. maddesine uygun olmadığını dile getirdi, kararı eleştirdi. Oturumda çıkan tartışmalar ve Çelikbaş’ın Tahkikat Komisyonu’na dair kullandığı kelimeler²⁰³ neticesinde Çelikbaş’a 12 oturum meclisten çıkarma cezası verildi.²⁰⁴ Meclis Başkanı Refik Koraltan, Çelikbaş’ın sözlerine ithafen şu cümleleri kurdu:

“Tahkikat Encümeninin kararının Meclisçe kendisine verilen salâhiyetleri tecavüz eder mahiyette olup olmadığı hususunun takdiri Riyaset Makamına değil, doğrudan doğruya bu salâhiyeti veren Büyük Millet Meclisine aittir. (...) Büyük Millet Meclisi eğer bu encümenin salâhiyetlerini tecavüz ettiğine kaani olursa elbette bu salâhiyetleri kısımlar.”²⁰⁵

Çelikbaş’tan sonra Osman Bölükbaşı da komisyonun kararını Anayasaya ve tüzüğe aykırı bulduğunu dile getiren bir konuşma yaptı ve 6 oturum meclisten çıkarma cezası aldı.²⁰⁶

19 Nisan günü 4 numaralı tebliğini yayımlayan Komisyon’un tebliği şu yöneydi:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basın faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin 4 numaralı tebliği şudur: Memleketin ihlal edilmek istenilen huzur ve asayişini korumak ve vukuu teşvik edilen kardeş kavgalarını önlemek için alınması lüzumlu tedbirleri sebepleri ile birlikte tetkik etmek üzere, kurulan Encümenimizin daha vazifeye başladığı ilk anda hangi ahval ve şartlarla karşı karşıya getirildiğinin Türk milletine duyurulması zarureti hissedilmiştir.”

²⁰² “Olur Mu, Böyle Olur Mu Kardeş Kardeşi Vurur Mu?”, *Ulus*, 05.06.1960.

²⁰³ Bu kelimelere tutanakta yer verilmemiştir. Ancak Altan Öymen’in kitabında Çelikbaş’ın komisyon için “bizim nazarımızda gayrimeşru” ve “aldığı bu karar ile meclisin hukukuna tasallut etti” kelimelerini kullandığı ifade edilmektedir. Bkz. Öymen, s. 565, 566.

²⁰⁴ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 59. İnikad, 20 Nisan 1960, s. 218, 219.

²⁰⁵ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 59. İnikad, 20 Nisan 1960, s. 220.

²⁰⁶ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 59. İnikad, 20 Nisan 1960, s. 220, 221.

Encümenimiz, malum olduğu üzere, Teşkilatı Esasiye Kanununun ve Dahili Nizamnamenin hükümlerine istinaden Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı ile kurulmuş, Dahili Nizamname ile müeyyet bulunan vazife ve selahiyet hudutları Büyük Millet Meclisinin ayrı bir kararı ile bir daha teyid olunmuştur.

Buna rağmen bu mevzularla alakalı takririn müzakeresi sırasında söz alan Cumhuriyet Halk Partisi Lideri, Partisine mensup mebusların çok yakın tarihlerde Türkiye Büyük Millet Meclisine tahkikat taleblerini ihtiva eden muhtelif takrirlerle müracaat etmiş olduklarını unutmış görünerek, Encümenimize vücut veren tahkikat talebinin gayrimeşruluğundan bahsetmiş ve Encümenimizi “Baskı rejiminin kanun dışı bir parçası” kelimeleri ile tavzif etmek istemiş ve partisine mensub mebus kadrosu ile Encümenimiz tarafından alınacak tedbir ve kararlara karşı mukavemet edeceğini ve vatandaşları da aynı yola sevk etmeye çalışacağını açıkça beyan ve ifade etmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Lideri, bundan başka memleketimizde vukuu bulacağını sarih olarak ifade ettiği ihtilal ve ayaklanmayı, konuşmasının bir noktasında aynen: “Şartlar tam olduğu zaman Milletler için ihtilal meşru bir haktır” demek suretile mergup ve şayani teşvik gördüğünü, yine serahitle beyan ve ifade etmiştir.

Dünyanın en muhataralı bölgelerinden birinde bulunan memleketimizde, bu çeşit teşviklerin ve tahriklerin ne kadar tehlikeli neticeler tevhit edebileceği izahtan varestedir.

Cumhuriyet Halk Partisi Lideri, bu beyanları ile gayri meşruluğun hudutlarını fazlası ile aşmış olduğunu ve muhalefette takip etmekte olduğu yolun memleketin emniyet ve asayiş için ne kadar tehlikeli ve ne kadar kamunlara ne kadar münafi bir yol olduğunu kendi diliyle ve millet kürsüsünde ikrar etmiştir.

Bu kabil tahrikler, Türk Milletinin maşeri vicdanında makes bulamaz. Nitekim, ayaklanmaya değil, hatta girişilebilecek sokak nümayişlerine karşı dahi vatandaşlarımızın kayıtsızlıkla, sükun ve vekar ile mukabele ettikleri, bugün Ankara’da Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezinde bu partiye mensub mebusların da yardımı ile hazırlanan ve hükümet dairelerinin boşalma saatine rastlatılan bir nümayiş teşebbüsü sırasında da tamamilе ortaya çıkmış bulunuyor.

Tahkikat Encümenimiz, bütün bu çeşit hadiseleri de göz önüne alarak, tahkikat vazifesine ciddiyetle başlamış ve ayrıca, memlekette huzur ve sükunun biran evvel teessüsü için lüzumlu ve zaruri gördüğü tedbirleri tesbiti hususunu bütün işlerine tercihan ve hassaten ele almıştır.”²⁰⁷

Komisyonun yayımlanan 4. tebliği incelendiğinde direkt olarak CHP’yi hedef alan bir açıklama olduğu görülmektedir. 18 Nisan’da Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasından sonraki gün Ankara Kızılay Meydanı’nda gerçekleşen olayların, yayımlanan 4 numaralı tebliğde CHP’nin önderliğinde düzenlendiği iddia edildi. İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bir başka tebliğde de, yine aynı şekilde olayların CHP uzantılı olduğu bildirildi.²⁰⁸ Fakat dönemin muhalif basınına bakıldığında, CHP lideri İnönü’nün Kızılay Meydanı’ndaki bir bankadan para

²⁰⁷ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

²⁰⁸ “İçişleri Bakanlığı tebliği”, **Akşam**, 20.04.1960.

çekmek için oraya gittiği ve kalabalığın kendiliğinden çevresinde toplandığı öne sürülmektedir.²⁰⁹

Komisyon tarafından yayımlanan tebliğler incelendiğinde, ağırlıklı olarak neşir yasaklarını içeren kararlar alındığı görülmektedir. İlk çalışma gününde yayımlanan 3 numaralı tebliğde alınan neşir yasaklarının kapsamı olaylar geliştikçe genişletildi. 27 Nisan'da Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini arttıran Salahiyet Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra komisyonca yapılan açıklamada, kanun görüşmelerini içeren meclis müzakerelerinin neşrinin yasak olduğu bildirildi:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninden bildirilmiştir: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin vazife ve selahiyetleri hakkındaki kanunun Büyük Millet Meclisindeki müzakereleri, Tahkikat Encümeninin vazife ve selahiyetleri ile alakalı olması bakımından 3 numaralı neşir yasağı kararının şumulü dahilinde bulunduğu tavzihen bildirilir. Bu tavzih tebliğ makamındadır.”²¹⁰

27 Nisan'da Salahiyet Kanunu'nun kabulünden sonra İstanbul ve Ankara'da yaşanan 28-29 Nisan öğrenci olayları hakkında da komisyon tarafından yayın yasağı çıkarıldı. 28 Nisan'da yayınlanan tebliğ ile İstanbul için alınan bu karar bu şekilde tebliğ edildi:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninden tebliğ olunmuştur: 28 Nisan 1960 günü İstanbul'da cereyan eden hadiseler hakkında Encümenimizin, Hükümet'in ve Örfi İdare Kumandanlıklarının yapacakları resmi tebliğler haricinde haber, havadis, makale, fıkra, mütalea, resim ve yazıların neşri yasak edilmiştir.”²¹¹

29 Nisan'da Ankara için alınan karar ise bu şekilde tebliğ edildi:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninden tebliğ edilmiştir: Tahkikatın selamete cereyanını temin maksadıyla 29 Nisan 1960 tarihinde Ankara'da vuku bulan hadiseler ve hükümetçe 2 vilayetimizde alınan Örfi İdare kararının tatbikine ait Türkiye Büyük Millet Meclisinde cereyan eden müzakereler hakkında, zabıt ceridesi, resmi gazete ile Encümenimizin, Hükümetin ve Örfi İdare Kumandanlıklarının yapacakları resmi beyan ve tebliğler haricinde her türlü haber, havadis, makale, fıkra, mütalea, resim ve yazıların neşri yasak edilmiştir.”²¹²

²⁰⁹ “İnönü para alacaktı”, **Hürriyet**, 20.04.1960.; “Başkent çınladı: İnönü, hürriyet istiyoruz”, **Ulus**, 20.04.1960.

²¹⁰ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

²¹¹ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

²¹² BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

29 Nisan 1960 günü yayımlanan bir diğer tebliğ ile toplantı düzenlemek komisyon tarafından yasaklandı: *“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basın faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninden tebliğ olunmuştur: Her türlü toplantılar tertip etmek ve tertiplenen toplantılara, her ne suretle olursa olsun, fiilen iştirak etmek 7468 sayılı kanunun ikinci maddesine göre yasak edilmiştir.”*²¹³

Salahiyet Kanunu ile komisyona verilen gazete/dergi ve matbaa kapatma yetkisinin, 29 Nisan 1960 günü yayımlanan tebliğde kullanıldığı görülmektedir. Bu tebliğde çeşitli gazete ve dergilerin, bunların matbaalarının tahkikatın selameti gerekçesiyle kapatıldığı bildirilmektedir: *“Tahkikatın selametle cereyanını temin maksadiyle Ankara’da Ulus Gazetesi ile Akis Dergisi; İstanbul’da Dünya Gazetesi ile Kim Dergisi ve İzmir’de Demokrat İzmir ve Sabah Postası gazetelerinin neşriyatının tatili ile bu gazete ve dergilerin basılmakta oldukları matbaaların kapatılmasına ittifakla karar verilmiştir.”*²¹⁴ Komisyonun bu yetkisini Mayıs ayı boyunca, görevini tamamladığı ilan edilene dek kullandığı görülmektedir. 9 Mayıs’ta alınan 17 sayılı karar ile Adana’da Yeni Adana ve Türksözü gazetelerinin ve Bursa’da Yeni And Gazetesinin neşriyatı tatil edildi.²¹⁵ 20 Mayıs’ta Eskişehir’de Bizim Sakarya Gazetesi, Afyon’da Dinar Gazetesi, Antalya’da Antalya Gazetesi ve Mersin’de Son Haber Gazetesi alınan 24 sayılı karar neticesinde neşriyatına ara verdi.²¹⁶ *“1 Mayıs’ta Cumhuriyet Gazetesi 10 gün, 4 Mayıs’ta Yeni Sabah Gazetesi 10 gün, 8 Mayıs’ta Milliyet Gazetesi 15 gün, Zafer Gazetesi bir hafta ve 18 Mayıs’ta da Akşam Gazetesi 20 gün kapatıldı.”*²¹⁷ Komisyon tarafından pek çok konu için yayın yasağı çıkarılması, bu yasakların ihlali durumunda ise gazete/matbaa kapatma cezaları verilmesi nedeniyle bazı illerde gazeteler tek yaprak halinde çıkarılmaya başlandı.²¹⁸

12 Mayıs 1960 günü komisyon tarafından yayımlanan yeni tebliğde alınan neşir yasaklarına rağmen çeşitli belgelerin yayınlanıp dağıtıldığının tespit edildiği bildirilmektedir. Buna göre tebliğde şu şekilde bir karara yer verilmekteydi:

²¹³ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

²¹⁴ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 10 - 30 - 1.

²¹⁵ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

²¹⁶ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

²¹⁷ Uyar, DP İktidarında, s. 348.

²¹⁸ “İzmit gazeteleri tek yaprak olarak çıkıyor”, *Milliyet*, 05.05.1960.

“(...) yurdun her tarafında Kanun ve Nizamlara karşı vuku bulacak ve Tahkikatın selametle cereyan ve intacına mani olacak her türlü hadiselerle dair haberleri muhtevi varakaların her ne suretle olursa olsun çoğaltılarak dağıtılması, bulundurulması, taşınması ve başkalarına duyurmak maksadı ile okunması ve elden ele geçmesini sağlayacak sair hareketlerde bulunulması 7468 sayılı kanunun 2nci maddesi gereğince yasak edilmiştir.”²¹⁹

12 Mayıs günü komisyon tarafından alınan bir diğer karar ise CHP ile ilişkisi olduğu öne sürülen bir öğrenci hakkındadır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Osman Dağlıoğlu’na, CHP ile münasebeti bulunduğu gerekçesiyle, gelen ya da gelecek olan tüm haberleşme yollarının durdurulması, usulünce açılıp incelenmesi ve gerekli görüldüğü takdirde el koyulması 20 sayılı karar ile PTT’ye bildirilmektedir.²²⁰

12 Mayıs’ta alınan kararlar aynı doğrultuda, 14 Mayıs günü yayımlanan yeni bir tebliğde halkı tahrik edici birtakım belgelerin gizlice yayınlandığı dile getirilmektedir:

“Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeni riyasetinden tebliğ edilmiştir. Gerek Tahkikat Encümenimiz ve gerekse Örfi İdare makamlarından gayri kamuni ve tahrik edici hareketlerin menba ve menşei tahkik ve bu tahkikatın selametle cereyanını temin ve gerekse sükun ve asayişini yeniden tahsis maksadı ile ittihaz edilen karar ve tedbirler cümlesinden olmak üzere efkari tehyiç, tahrik ve teşviş edici neşriyat menedilmiş olduğu halde aynı muzır maksadı istihsal için Yurt içinde ve dışında hazırlanan birtakım beyanname, el ilanı, broşür, sirküler ve emsali vesikalar ile Yurt içinde ve dışında yazılmış veya basılmış haber, makale, resim veya karikatürü ihtiva eden neşriyatın aynen veya tadilen iktibas edilerek basıldığı, çoğaltıldığı ve gizlice dağıtıldığı öğrenilmiş bulunmaktadır.

Tahkikatın selametle cereyanını temin maksadı ile basılmış veya sair suretle çoğaltılmış veya teker teker yazılmış bu çeşit ve benzeri evrakın basılması, çoğaltılması, bulundurulması, dağıtılması başkalarına duyurmak için okunması 7468 sayılı kanunun 2. maddesi gereğince yasak edilmiştir.”²²¹

TBMM’nin 23 Mayıs’taki toplantısında CHP Tokat milletvekili Şahap Kitapçı, Tahkikat Komisyonu’nun aldığı kararlar ve uygulamaları hakkında itiraz edebilmek için gündem dışı söz istedi ancak kendisine söz hakkı verilmedi.²²² Toplantının devam eden sürecinde CHP Ankara milletvekili Avni Doğan ve Osman Bölükbaşı, meclise İstanbul ve Ankara olaylarında hükümetin sorumluluğuna dair bir önerge sundu. Bu önergede, yaşanan elim hadiselerde sorumluluğu bulunan DP

²¹⁹ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

²²⁰ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

²²¹ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

²²² **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 68. İnikad, 23 Mayıs 1960, s. 493.

hükümeti hakkında, İçtüzüğün 169. maddesi gereğince meclis tahkikatı açılması istenmekteydi.²²³ Meclis toplantısı sonrasında Tahkikat Komisyonu tarafından alınan 25 sayılı karar ile ise, meclisin 23 Mayıs toplantısında alınan gündem dışı sözlerin ve hükümet aleyhine sunulan tahkikat önergesinin yayımlanması “tahkikatın selametle cereyanını temin maksadı ile” yasaklandı.²²⁴

Tahkikat Komisyonu 26 sayılı son kararını yine bir TBMM toplantısı hakkında verdi. 27 Mayıs darbesinden önceki son meclis toplantısı 25 Mayıs’ta gerçekleşti. Bu toplantı tutanakları incelendiğinde siyasi ortamın ne derece gergin olduğunu görebilmek mümkündür. Toplantıda öncelikle, meclisin 20 Haziran’a dek tatile girmesini teklif eden Demokrat Parti Isparta milletvekili Ali Latifoğlu ve Kastamonu milletvekili Şükrü Esen’in önergesi kargaşa yarattı.²²⁵ CHP Urfa milletvekili Esat Mahmut Karakurt *“Bu vatanın hürriyeti için canını feda eden gençlerin cesetleri üzerine basarak bayram şenlikleri mi yapacaksınız? Ayıptır arkadaşlar! Daha vatan için canını veren gençlerin kanları kurumadı. Bunların hesabının verilmesi lâzımdır, bir yere gidemezsiniz, arkadaşlar. Hesap istiyoruz, hesap istiyoruz, hesap istiyoruz!”* sözleriyle muhalefetin bu tatil önergesine şiddetle karşı çıktığını gösterdi. Daha sonra söz alan CHP Maraş milletvekili Emin Soysal ise, meclisi tatile sokmanın ülkeyi denetleme tanımayan hükümetin eline teslim etmek demek olduğunu dile getirdi ve meclisin tatile girmesi yerine hükümet hakkında tahkikat açılmasını istediklerini belirtti. Fakat oldukça hararetli geçen toplantı sonunda yapılan oylama ile meclisin 20 Haziran’a kadar tatile girmesini teklif eden önerge kabul edildi.²²⁶ Meclis toplantısından sonra bir araya gelen Tahkikat Komisyonu ise, darbe öncesindeki son kararını yayınladı ve meclisin 25 Mayıs toplantısına yayın yasağı getirdi.²²⁷

²²³ Önergenin tam metni için bkz. **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 68. İnikad, 23 Mayıs 1960, ss. 495-497.

²²⁴ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

²²⁵ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 69. İnikad, 25 Mayıs 1960, s. 575.

²²⁶ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 69. İnikad, 25 Mayıs 1960, ss. 575-580.

²²⁷ BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

3.2. TAHKİKAT KOMİSYONU TARAFINDAN YAPILAN BAZI SORGULAMALAR

Tahkikat Komisyonu'na tanınan yetkilerden biri lüzum gördüğü durumlarda istediği kişiyi sorgulayabilme yetkisidir. Komisyon bu yetkisi dahilinde pek çok ismi sorguladı. Bu isimler arasında halktan isimler, milletvekilleri, öğrenciler, öğretim üyeleri bulunmaktadır. Komisyon tarafından aralarında Bedii Faik, Kurtul Altuğ, Orhan Birgit, Özcan Ergüder, Mesut Özdemir, Orhan Sami Güvenç, Gazanfer Kunt, Fethi Giray, Turhan Ada, Vedat Refioğlu, Sabri Yalım, Egemen Bostancı, Coşkun Kırca gibi isimlerin bulunduğu pek çok gazeteci sorgulandı. Ayrıca CHP Ankara milletvekili Ahmet Üstün'ün, DP Sakarya milletvekilleri Baha Hun ve Hamdi Başak'ın, üniversite hocaları Hüseyin Nail Kubalı'nın, öğrenci olaylarına karıştığı düşünülen öğrencilerin ve komisyona ihbarda bulunan ihbarcılarının da komisyon tarafından sorgulandıkları bilinmektedir.²²⁸

Komisyonun, 27 Nisan'da Salahiyet Kanunu ile tanınan yeni yetkilerini 28 Nisan'da kullanmaya başladığı görülmektedir. Saat 11'de Akis Dergisi Yazı İşleri Müdürü Kurtul Altuğ, komisyon tarafından "bilgisine müracaat edilmek üzere" çağırıldı. Anılarında komisyonun çalışması için özel olarak hazırlanan bir binada sorgulandığını dile getiren Altuğ, bu binayı medeni bir sorgu merkezi olarak tanımlamaktadır. Özellikle bir diğer gazeteci Emil Galip Sandalcı'nın sorguya çekildiği yerler ve metotlar ile kendi deneyimini kıyaslayan Altuğ, kendi sorgusunu eğlencelik ve medeni olarak yorumlamaktadır. Altuğ, Akis Dergisi'nin 299. sayısında bulunan "Partiler" başlıklı yazı hakkında aralarında Nusret Kirişcioğlu, Osman Kavuncu ve Kemal Özer'in bulunduğu 5 kişi tarafından sorgulandı. Bu yazıda Cemal Yıldırım'ın orijinal fikir ve eksantrik tasavvurlara sahip olduğu ifade edilmekteydi. Yazıyı kimin yazdığı ve bu fikirlerin, tasavvurların ne olduğu sorularıyla başlayan sorgunun asıl amacı, Altuğ'un aktarımına göre, yazıda Metin Toker'in katkısı olduğunu Altuğ'un ağzından alıp Toker'i köşeye sıkıştırmak ve sonrasında İsmet İnönü ile hesaplaşmak idi.²²⁹ Sorgu sırasında Kirişcioğlu Altuğ'a, Menderes'in diktatör olduğunu ve ordunun onu devirmesini istediklerini, bu

²²⁸ Özcan, s. 377, 391, 397, 399, 567.

²²⁹ Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, (27 Mayıs), ss. 58-62.

doğrultuda ise Cemal Yıldırım'ın "melun İsmet Paşa'nın" emriyle ülkeyi karıştırdığını ve damadının da bu amaçla herkesi kullandığını yani yazıları zorla yazdırdığını söylemesi halinde onu serbest bırakacaklarını söyledi.²³⁰ Ayrıca sorgu boyunca Altuğ'a; CHP'nin ihtilal hazırlayıp hazırlamadığı, Cemal Yıldırım'ın CHP ile ordu arasında köprü olup olmadığı, Akis'in bu ihtilalin sözcülüğü görevini üstlenip üstlenmediği soruları yöneltildi. Altuğ'un sorgusu devam ederken bir başka odada ise Cemal Yıldırım aynı konu hakkında, ihtilal hazırlama ithamı ile sorgulanıyordu.²³¹ Altuğ, 5 komisyon üyesinin sorgusunun ardından tüm komisyonun önüne çıkarıldı. Öncelikle Ahmet Hamdi Sancar, Tahkikat Komisyonu'nun bilinen diğer tahkikat komisyonlarından farklı olduğunu ve isterlerse onu tutuklayabileceklerini dile getirdi. Daha sonra ise kendisinden aynı şeyleri söylenmesi istendi ancak Altuğ, söylemesini istedikleri iddiaların asılsız olduğunu tekrar dile getirdi. Bu sorgudan sonra ilerleyen saatlerde Cemal Yıldırım ve Kurtul Altuğ, sorgulandıkları binadan askeri bir araca bindirilerek önce Adliye'ye, oradan ise hapishaneye gönderildiler. Altuğ'un anılarında aktardıklarına göre komisyon, kendisine tutukladığını bile söylemeden uygulamaya geçmişti.²³²

Komisyon tarafından sorgulanan bir diğer gazeteci Bedii Faik idi. 29 Nisan 1960'ta Dünya Gazetesi matbaasına, Faik'in Tahkikat Komisyonu tarafından sorgulanmak üzere Ankara'ya sevk edilmesi gerektiğini bildiren iki polis geldi. Faik, emniyete gidince bir diğer gazeteci Orhan Birgit'in de kendisiyle birlikte sorgulanmak üzere Ankara'ya sevk edileceğini öğrendi. Aynı zamanda emniyette Faik'e, komisyon tarafından gazetesinin kapatıldığı ve matbaasının mühürlendiği bildirildi.²³³ Ankara'ya sevk edilen Faik, komisyon binasına geldiğinde iki tali encümenin odalarını belirten iki ayrı levha gördüğünü belirtmekte ve kendisini 2 Nolu Basın Tali Encümeni'nin sorgulayacağını düşündüğünü ancak sorgulanmak üzere 1 Nolu Tali Encümen'in odasına götürüldüğünü aktarmaktadır.²³⁴ Faik'in sorgusunda Nusret Kirişcioğlu, Kemal Özer, Selami Dinçer, Turhan Bahadır, Osman Kavuncu, Necmettin Önder ve Ekrem Anıt bulunmaktaydı. Faik'e Kirişcioğlu tarafından Dünya Gazetesi'nin 28 Nisan baskısında bulunan "Kore Destanı" başlıklı

²³⁰ Altuğ, Tanık, s. 228.

²³¹ Altuğ, 27 Mayıs, s. 63.

²³² Altuğ, Tanık, ss. 230-232.

²³³ "Tahkikat Komisyonunda Sorgum", **Dünya**, 02.06.1960.

²³⁴ "Tahkikat Komisyonunda Sorgum", **Dünya**, 03.06.1960.

yazısı okundu. Bu yazıdaki “(...) *Yürekleri gerçekten yürek olan bir avuç üniversiteli ve başlarının içindeki gerçekten beyin olan bir dizi profesör, dal gibi gövdelerini durmadan zulüm kusan...*” satırları, 28 Nisan’da İstanbul’da yaşanan öğrenci olaylarını tahrik etmekle suçlanıyordu. Kirişcioğlu “*İstanbul’da kan döküldü Bedii Faik Bey, kan. Bunu siz tahrik ettiniz.*” sözleri ile Faik’i suçlamaya devam etti.²³⁵ Komisyon, olaylardan dört gün önce CHP Adana milletvekili Suphi Baykam’ın Faik ile bir görüşme yaptığını ve bu görüşmede üniversite öğrencilerini tahrik etmek için planlar kurduklarını iddia etti.²³⁶ Israrla, Faik konuşmanın içeriğini belirtmişken, Baykam ile arasında geçen konuşmaları tüm şeffaflığıyla dile getirmesini istediler ve kendilerinin bir “siyasi mahkeme” olduklarını ifade ettiler.²³⁷ Daha sonra Kemal Özer tarafından Faik’e ait “Yeter” başlıklı yazı okundu. Bu yazı, Salahiyet Kanunu’nun meclis müzakereleri sırasında yayımlanan bir yazıydı. Metinde geçen “partizanlar” ifadesi üstünde duruldu. Faik’in komisyona yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tanındığını dile getirmesi üzerine Kirişcioğlu, “*Bizim ceza yetkimiz var mı? İcra yetkimiz var mı?*” şeklinde çıktı. Oysa biraz önce komisyonun bir siyasi mahkeme olduğunu dile getiren de kendisiydi.²³⁸ Komisyon tarafından CHP ile bağlantısı olup olmadığına dair yöneltilen benzer sorular sonrasında üç saat süren sorgusuna ara verilen Faik daha sonra tekrar sorguya alındı.²³⁹ Tekrar aynı iddialar ile sıkıştırılmaya çalışılan Faik daha sonra sorgusu bittiği söylenerek salıverildi. Ancak dönüş hazırlıkları yaparken ertesi gün sorgu için tekrar komisyon tarafından çağırıldı. Burada bir diğer gazeteci Coşkun Kırca ile karşılaştı, Kırca da sorgulanmak üzere getirilmişti. Faik, tekrar girdiği sorguda önceden sorulan sorularla karşılaştı. Ayrıca önceki gün sorgu sonrasında geçmiş olsun dilemek için Faik’i ziyarete gelen CHP’li vekillerden de haberi olan komisyon, bu vekillerin onu neden görmeye geldiklerini sordu.²⁴⁰ Yine önceki akşam ve sorgu günü sabahında Faik’i görmeye gelen gençlerin üniversite ile bağlantısı olup olmadığı, kendisini herhangi bir ordu mensubunun görmeye gelip gelmediği soruları yöneltildi.²⁴¹ Aslında sordukları tüm soruların cevaplarını önceden biliyorlardı ve görünen o ki komisyon Faik’i sıkı bir

²³⁵ “Tahkikat Komisyonunda Sorgum”, **Dünya**, 04.06.1960.

²³⁶ “Tahkikat Komisyonunda Sorgum”, **Dünya**, 05.06.1960.

²³⁷ “Tahkikat Komisyonunda Sorgum”, **Dünya**, 09.06.1960.

²³⁸ “Tahkikat Komisyonunda Sorgum”, **Dünya**, 10.06.1960.

²³⁹ “Tahkikat Komisyonunda Sorgum”, **Dünya**, 11.06.1960.

²⁴⁰ “Tahkikat Komisyonunda Sorgum”, **Dünya**, 13.06.1960.

²⁴¹ “Tahkikat Komisyonunda Sorgum”, **Dünya**, 15.06.1960.

gözlem içine almıştı. Zorlu, oldukça sert geçen ve yaklaşık altı gün süren sorgusunu, sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar süren ve aynı soruların tekrar tekrar sorulması yöntemiyle bir işkence olarak tanımlayan Faik, sorgusunun tamamlanmasından sonra serbest bırakıldı.²⁴²

Kim Dergisi'nin kurucusu ve yazarı olan Orhan Birgit de belirttiğimiz üzere komisyon tarafından sorgulanan gazetecilerden biriydi. 28 Nisan'da İstanbul'da yaşanan öğrenci olaylarının akabinde tutuklanan Birgit, sorgulanmak üzere Ankara'ya gönderildi. Ankara'da kendisini karşılayanlar arasında Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit, Orhan Öztrak bulunuyordu. Komisyon binasına götürülen Birgit, kendisinden önce Bedii Faik'in sorguya alındığını belirtmektedir. Faik'ten sonra, aralarında Nüzhet Ulusoy, Ekrem Anıt ve Bahadır Dülger'in bulunduğu yedi kişiden oluşan komisyon tarafından sorguya alındı. Birgit, ihtilal amacıyla oluşturulan İstanbul Yeraltı Örgütü'nün Genel Sekreterliği'ni yapmakla suçlanıyordu. Komisyon kendisinden bu örgütte kimlerin yer aldığını, neyi amaçladıklarını, o zamana kadar neleri gerçekleştirdiklerini anlatmasını istedi. Birgit, böyle bir şeyden haberi olmadığını ifade etmeye çalıştı. Bahadır Dülger Birgit'e, komisyonun tutuklama yetkisine sahip olduğunu ve tüm bildiklerini anlatıp evine dönmesi gerektiğini dile getirdi. Birgit bu sorgusundan sonra, Ankara'da kalacağı ev sahibinin kendisine kefil olması ve komisyonun her çağrısına olumlu yanıt vermesi zorunluluğuyla ikamete raptent serbest bırakıldı. Ancak komisyondaki sorgusu 18 Mayıs'a dek aralıksız devam etti. Kendisinin dört polis tarafından bir gölge gibi takip edildiğini dile getiren Birgit anılarında, Ankara'da kaldığı eve Ekrem Anıt tarafından Kurtuluş Savaşı'nın Küçük Kazım'ı Kazım Yurdalan'ın kızı Neyir Hanım'ın gönderildiğini ve komisyonda sorulan sorulara doğru cevaplar vermezse işkence uygulamak zorunda kalacaklarının haberini verdiğini anlatmaktadır. Birgit'e, yaklaşık yirmi gün süren sorgu sonrasında dosyasının tam olarak kapatıldığı bilgisi verilmeden ifade alma işlemine ara verildiği ve ay sonuna doğru tekrar çağırılacağı söylenerek İstanbul'a dönmesine izin verildi.²⁴³

²⁴² Bedii Faik, *Matbuat Basın Derkeen... Medya, Cilt III*, Doğan Kitap, İstanbul, 2002, s. 261, 262.

²⁴³ Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, ss. 284-294.

3.3.1 NOLU TALİ ENCÜMEN'İN CHP FAALİYETLERİ HAKKINDAKİ RAPORU

Elimizde bulunan komisyon raporu, CHP'nin faaliyetlerini incelemekle görevli olan 1 Nolu Tali Encümen Başkanı Nusret Kirişcioğlu tarafından hazırlandı. Basının faaliyetlerini incelemekle yükümlü olan, Bahadır Dülger'in başkanlığındaki Basın Tahkikat Encümeni'nin raporu ise hazırlanamamıştır. Kirişcioğlu'nun raporu komisyonda kabul edildiği takdirde; komisyon tutanağının ilk bölümünü oluşturması, Dülger'in basın raporunun ise ikinci bölümü oluşturması planlanıyordu. Kirişcioğlu anılarını kaleme aldığı kitabında hazırladığı raporun, özellikle tedbirler kısmının, şahsi çıkarımları olduğunu belirtmektedir. Ancak, yaşanan olaylar ışığında tedbirler kısmını tekrar değerlendirdiğinde bunların isabetli kararlar olduğunu düşündüğünü, yine de tavsiye ettiği tedbirleri tüm komisyona mal etmenin doğru olmadığını dile getirmektedir. Kirişcioğlu, hazırlanan rapordaki tekliflerin hükümet için birer direktif mahiyetinde olduğunu, gereklikçe ve parça parça uygulamaya konulacağını vurgulamaktadır. Komisyon incelemesinin, tüm ayaklanmalardan CHP'nin sorumlu olduğunu ortaya koyduğunu dile getiren Kirişcioğlu, raporun TBMM'de okunacağı gün yapılan sorgulamalarda alınan ses kayıtlarının mecliste dinletileceği ve CHP'nin yaptıklarını kendi seslerinden duyacağını planladıklarını ifade etmektedir.²⁴⁴

180 sayfadan oluşan rapor Kirişcioğlu tarafından 10 Mayıs 1960 günü yazılmaya başlandı. Kirişcioğlu bu raporu "TBMM Tahkikat Encümenin Mazbata Muharriri" ve "CHP Tahkikatı Tali Encümen Reisi" sıfatları ile kaleme aldı. İncelemeler sonrasında toplanan deliller 10 Mayıs itibarıyla eve kapanan Kirişcioğlu'na gönderildi, o ise delilleri değerlendirip raporunu 25 Mayıs 1960 günü sabahına kadar kaleme aldı. Rapor yazımının sona erdiğinin Başbakan Adnan Menderes'e bildirilmesi üzerine, 26 Mayıs 1960 günü Eskişehir'e giden Menderes orada yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu'nun görevini tamamladığını duyurdu.²⁴⁵ Ancak komisyonun ikinci ayağını oluşturan Basın Komisyonu raporu henüz oluşturulmamış; soruşturma aşaması sona ermiş ve basına 59 komünistin

²⁴⁴ Kirişcioğlu, ss. 205-208.

²⁴⁵ "Tahkikat Komisyonu, vazifesini bitirdi", **Vatan**, 26.05.1960.

sızdığını ortaya çıkarılmıştı. Bahadır Dülger'in kaleme alacağı basın raporu 27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen darbe sebebiyle hazırlanamadı.²⁴⁶

3.3.1. Raporun İçeriği ve İncelemesi

Komisyon adına Nusret Kirişcioğlu tarafından hazırlanan rapor incelendiğinde²⁴⁷, öncelikle CHP muhalefetine üç ana başlık altında incelenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu başlıklar “CHP’nin nasıl bir ortam ve şartlar çerçevesinde muhalefeti sürdürdüğü”, “partiye hakim olan ruhsal durum ve zihniyet dünyası”, “bunların 10 sene içerisinde nasıl bir ilerleme kaydettiği” şeklinde açıklanabilir. Kirişcioğlu, raporun başlangıç kısmında CHP lideri İsmet İnönü’nün 1950 seçimleri öncesinde İstanbul’da yaptığı konuşmasından bazı kesitlere yer vermektedir. Bu kesitlere göre İnönü’nün seçimi kesinlikle kazanacağı kanaatinde olduğunu ve kazandıktan sonra milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılacağını, üniversite özerkliğine kısıtlamalar getirileceğini, basına sınırlar koyulacağını, muhalefet şekillerine karşı çeşitli kanuni yaptırımlar getirileceğini söylemekten sakınmadığı ifade ediliyor; CHP’nin iktidarda kalması halinde oldukça şiddetli tedbirlerin hayata geçirileceği vurgulanıyordu.

“İnönü’nün şahsına bağlı olan şartlar” başlığı altında CHP’nin faaliyetlerinde, İnönü’nün Kurtuluş Savaşı’ndaki kilit rolünü adeta bir kalkan gibi kullandığı öne sürülmektedir. *“Kanunların ihlali sırasında hep o, milli kahraman, aksaçlı kahraman gibi sıfatlarla takdim edilir.”* ifadelerinin geçtiği rapor, İnönü’nün Kurtuluş Savaşı zaferine tek başına sahip çıkma isteğinde olduğunu vurgulamaktadır. Rapor incelendiğinde bu iddianın sürdürüldüğü, İnönü’nün Batı Cephesi Kumandanı ve Lozan Kahramanı olarak elde ettiği zaferlerin küçük görülmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir. Bariz bir biçimde muhalefet ve İnönü karşıtlığı içerisinde hazırlanmış olduğu görülen bu raporda İnönü’nün Kurtuluş Savaşı zaferindeki rolünü küçümsemek hem tahkikatın, iddia edildiği, asıl amacından sapmak hem de bu tarihi şahsa saygısızlık yapmak anlamına gelmektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve

²⁴⁶ Kirişcioğlu, s. 255.

²⁴⁷ Çalışmamızda rapor, sıralı bir şekilde incelenmiş olup belgenin orijinal akışı bozulmadan metin içerisine yansıtılmaktadır. Komisyon raporuna sıralı ve tam metin şeklinde Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nde yer verilmiştir. Bkz. BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 2.

İsmet İnönü arasındaki ilişkiye de değinilen raporda, İnönü'nün 1937'de başbakanlıktan ayrılması ve 1938'de cumhurbaşkanı seçilmesine kadar geçen sürede *“tarihte misli görülmemiş kin ve ihtiras”* ile dolduğu iddia edilmektedir. DP'nin iktidara geldiği 1950 senesinden 12 sene, raporun kaleme alındığı 1960 senesinden 22 sene önce yaşanan, tahkikatın amacıyla hiçbir alakası bulunmayan bu konunun raporda sayfalarca yer bulması, raporun sonunda önerilen tedbirleri haklı çıkarmak adına girilen beyhude bir çaba gibi görünmektedir. İnönü'nün 14 ay başbakanlıktan uzaklaştırılmasının acısını, Atatürk'ün vefatından sonra onun aziz hatırasından aldığı gibi, 10 sene muhalefette bırakılmasının acısını da milletten ve DP ileri gelenlerinden alacağı da raporda yer almaktadır.

Raporda CHP'ye hakim olan zihniyet dünyasının İnönü'nün şahsından ayrı incelenmesinin mümkün olmadığı, çünkü CHP zihniyetinin İnönü'nün şahsında meydana geldiği belirtilmektedir. Bu sebeple raporda İnönü'nün kişiliği, fikir ve hareketleri üzerinde durulacağı ifade edilmektedir. 12 sene başbakanlık ve 12 sene cumhurbaşkanlığı yapan İnönü'nün, bu 24 senelik görev süresinin ruh halindeki etkilerinin, 10 sene boyunca sürdürdüğü muhalefet tarzında başlıca etken olduğu da raporda vurgulanmaktadır.

CHP'nin 10 senelik muhalefeti 1957 seçimleri öncesi ve sonrası olarak ikiye ayıran rapor, bu iki dönemde sergilenen muhalefetin birbirinden son derece farklı olduğunu; muhalefetin 1957 sonrasında ayaklanma ve isyan hareketlerine yöneldiğini ileri sürmektedir. 1957 itibarıyla sürdürülen muhalefet tarzından CHP'nin, teşkilatın dağılmasını engellemek ve görevlileri, vatandaşları yıldırma olmak üzere iki fayda umduğu; ve bu tarz muhalefetin Tahrir-i Sükun dönemindeki tehditten daha yıkıcı, daha sistemli ve daha hain olduğu belirtilmektedir.

Raporda, Tahkikat Komisyonu'na ek yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu'nun görüşülmesi sırasında mecliste yaşanan olaylar, sonrasındaki beyanlar, yazılar ve hareketler, CHP'nin TBMM'nin meşruiyeti aleyhine yürüttüğü teşebbüslerin sonuncusu ve en vahimi olarak değerlendirilmektedir. Komisyonun kurulmasının ve verilen yetkilerin tamamen yasal olduğunu savunan rapor, Salahiyet Kanunu müzakerelerinde CHP'nin Türk ve dünya tarihinde eşi görülmemiş bir kargaşa yarattığını; bu kargaşanın CHP'nin meclis faaliyeti anlayışını yansıttığını, artan milletvekili sayılarını bu tarz kargaşalar için kullandıklarını ifade etmektedir.

DP'nin iktidarda bulunduğu 10 senelik süre zarfında CHP'nin hiçbir 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenine katılmadığının vurgulandığı raporda CHP'nin hükümet otoritesini tahrip etmeye çalıştığı ileri sürülmektedir. CHP'nin 1950 yılında daha I. Demokrat Parti hükümeti programı dahi okunmadan, kurulan hükümetin memleketin yüksek çıkarlarını muhafaza ve müdafaa etmeyeceği algısını yaratmaya başladığı, İnönü'nün muhalefet dönemi boyunca *“hükümeti partizanlıkla, israfla, suistimalle, beceriksizlikle, memleketi satmakla, iflasa sürüklemekle”* itham ettiği vurgulanmakta; CHP'nin adeta bir komünist ajanı gibi konuştuğu iddia edilmektedir. CHP'nin din politikasına da değinilen raporda, muhalefet partisinin bu politikasının zararlı olduğu kanaatine varılmaktadır. Ayrıca hükümetin irticai hareketleri desteklediği iddiası yalanlanmakta; Arapça ezan yasağının kaldırılması, radyoda Kur'an-ı Kerim'e yer verilmesi, okullarda din eğitimi verilmesi gibi, muhalefetin eleştirdiği uygulamaların bilhassa laikliği korumak, İslamiyet'i gerçek yönleriyle öğretmek amaçlı hayata geçirildiği açıklanmaktadır.

Muhalefet etmenin veya tenkit etmenin kurallara, kanunlara uyarak da yapılabileceği savunulan raporda, CHP'nin bunun tam aksi yönünde davrandığı vurgulanmaktadır. CHP liderlerinin kanunlardan, hakimlerden, idare amirlerinden, emniyet ve asayiş kuvvetlerinden şikayetçi oldukları; ancak bu şikayetlerinin, aleyhlerine bir durum söz konusu olduğunda veya vazifesini layıkıyla yapan insanlarla karşılaştıklarında tezahür ettiği raporda açıklanmaktadır. Öyle ki İnönü'nün kendini imtiyazlı hissettiği için, görevlerini ifa etmeye çalışan görevlilere karşı kaba davranışlar sergilediği iddia edilmekte; konuyla ilgili örnekler sunulmaktadır. Ayrıca, görevlileri milletvekili adayı göstermek vaadiyle siyasi emellerine alet etmeye çalıştıkları; bu şekilde bir partiye tanınan aday gösterme hakkını istismar ettikleri de raporda yer almaktadır. CHP propagandasının; milletvekilliği, şöhret ya da sermaye vaatleri ile sonuç bulamayınca, hazırladıkları kara listelerden bahsedilerek iktidara gelince bu kişilerden hesap sorulacağı tarzında tehdit çarelerine başvurduğu kanaatini raporda görebilmek mümkündür.

İnönü ve CHP'nin iktidarda iken kanunlara uyma, kanun ihlalleri konusunda halkın ve muhalefetin çok titiz davranmasını istediği ancak kendisi muhalefet partisi statüsüne geçince kanunları zorlama ve ihlal teşebbüslerine giriştiği; özellikle Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu ihlal noktasında özel bir uğraş

sergilediği Kirişcioğlu tarafından raporda vurgulanmaktadır. Bu kanunun, CHP'nin 10 sene içerisinde her gün, bir sonraki gün seçim yapılacaktıymışasına tebliğler, kongreler, toplantılar gibi vesilelerle huzursuzluk yaratması neticesinde çıkarıldığı belirtilmekte; özellikle bu tarz huzursuzlukların ülke huzura kavuşulduğu günlere denk getirildiği bildirilmektedir. Bu görüşe CHP'nin Ege Taarruzu, Zile olayları açıklanarak örnek gösterilmektedir. CHP'nin 10 senedir sürdürdüğü bu yıkıcı politika ile emeline ulaşamamasının nedenleri olarak Türk milletinin anlayış ve olgunluğu, DP hükümetinin sevilmesi ve başarılı olması gösterilmektedir. Muhalefetin kanunları ihlal etme hususunda halkı da galeyana getirdiği, milletvekillerinin bu konuda bizzat önderlik yaptığı, bazı kanunları anayasa dışı ilan ettiği ve halkı bu kanunları tanımamaya teşvik ettiği iddiaları da raporda yer bulmaktadır. Partinin bunu yaparkenki amaçlarından biri olarak ise ülkede her türlü karışıklığa müsait bir zemin hazırlamak olduğu belirtilmektedir. Buradaki “her türlü karışıklık” vurgusu pek tabii ihtilal tehlikesine atıf yapmaktadır. Halihazırda raporun ilerleyen bölümlerinde CHP'nin ihtilale teşebbüs, ihtilale ortam hazırlama gibi iddialarla alenen suçlandığı görülmektedir.

CHP tarafından sürdürülen agresif muhalefet usullerinin ülkenin geleceği için büyük tehlikeler yarattığını ve bunu ispat etmek için 1950'den beri sürdürülen bu usullerin gidişatını gözler önüne sermek gerektiğine, raporda “Vahim İnkişaflar” başlığı altında yer verilmektedir. Yine bu başlık altında, belirtildiği gibi CHP'nin 10 senelik muhalefet usulleri irdelenmektedir. Öncelikle, CHP'nin 10 senedir hükümeti “partizan idare” olarak suçladığı, ancak yine CHP'nin “İktidar sizde ama idare bizde” sözünü ağızından düşürmemesi ile bir çelişki yarattığı belirtilmektedir. Muhalefetin bu partizan idare iddialarıyla vatandaşlar arasında bir nifak oluşturmak istediği ve böylece olası bir ihtilalin önünü açmak isteğinde olduğu vurgulanmaktadır. 1946-1950 yılları arasındaki CHP idaresinin partizan idare olarak isimlendirilmeye en yatkın idare olduğunu belirten rapor, İnönü'nün ulaşmak istediği bu kötü emele ne 10 sene önce ne de şimdi ulaşamadığını, ulaşamayacağını dile getirmektedir. İnönü'nün, 1953 yılında bir konuşmasında “siyasi irtica” adı altında ihtilalden söz ettiği, 1957 yılındaki bir konuşmasında ise ihtilal felsefesini açıkladığı verilen bilgiler arasındadır. Ancak milletin aklından ne 1950'li yılların başlarında ne de raporun kaleme alındığı 1960 yılında ayaklanmanın geçmediği; millet için ilk

çarenin de son çarenin de seçim olduğu, sadece CHP için ilk ve son çarenin ihtilal olduğu ileri sürülmektedir.

CHP'nin ihtilal yanlısı olduğuna dair, raporda sunulan bir başka kanıt ise 1958'de Lübnan'da baş gösteren iç savaş hakkında İnönü'nün yaptığı konuşmadır. İnönü'nün Lübnan iktidarının, anayasayı değiştirerek iktidarda kalma süresini uzatmaya çalışmasını açıklaması, bir ağız denemesi olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca CHP'nin, 1960 yılında "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İş Birliği Anlaşmasının Tasdikine Dair Kanun"²⁴⁸, anlaşma kapsamında meşru hükümete karşı yapılacak olan gayrimeşru bir ayaklanma karşısında müttefikten -bu durumda Amerika- yardım istenilebileceği için karşı çıktıkları; çünkü hükümetin bu gibi bir durumda yardım alabilecek olmasının CHP'yi telaşlandırdığı ifade edilmektedir. Rapor Irak'ta 1958 yılında gerçekleşen ihtilal sonrasında İnönü'nün bu konuya dair yaptığı konuşmalardan kesitlere yer vererek, muhalefet yanlısı basının Irak ihtilaline dair yayınladığı "imalı yazı ve resimler" olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda muhalefetin, milli birliği bozacak, ülkeyi kardeş kavgasına sürükleyecek uğraşlar içerisinde olduğu yinelenmektedir. Raporda, 18 Nisan 1960'ta Salahiyet Kanunu müzakereleri sırasında İnönü'nün "*Şartlar tam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır.*" sözü de hatırlatılarak, İnönü'nün senelerdir söylediklerini daha açık ve daha teşvik edici bir şekilde tekrarladığının üzerinde durulmaktadır.

"Tahriklerin Fikri Hazırlığı" başlığı altında CHP propagandasının, halkın hislerini tahrik ve yalan haber uydurma yollarıyla tahriklerin fikri zeminini yaratmaya çalıştığı; ancak mekana ve hitap edilen kitleye göre bu hazırlıkların da çeşitlilik gösterdiği ifade edilmektedir. CHP'nin halkın hissiyatını tahrik edebilmek için İnönü'nün canına kastedildiği ve başına taş atıldığı iddialarında bulunduğu bildirilmektedir. CHP, 1959 yılında gerçekleşen Uşak olayları üzerinden İnönü'nün hem canına kastedildiği hem de başına taş atıldığı iddialarını ortaya atmaktadır. Ancak raporda bu iddia, İnönü'nün Ege Taarruzu sırasında bu iki olayın da yaşanmadığı, galeyana gelen halk tarafından her türlü hakarete maruz kaldığı şeklinde açıklanmaktadır. Uşak'ta gerçekleşen hadiseler hakkında, İnönü'nün 10 senedir geçmiş hizmetlerini bir kalkan gibi kullanıp halkı tahrik edici açıklamalar

²⁴⁸ Kanunun tam metni için bkz. "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İş Birliği Anlaşmasının Tasdikine Dair Kanun", **Resmi Gazete**, 16.05.1960.

yapmak yerine, anlık mevkisine uygun hareket etseydi bu olayların yaşanmayacağı yorumları yapılmaktadır.

Komisyon raporuna göre yalan haber uydurma yolunu CHP muhalefete düştüğü ilk günden beri izlemektedir, bu olay artık siyasi hayat için en büyük bela ve tehlike boyutundadır. Rapor, yalan haberleri tehlike derecelerine göre “hükümet icraatlarını kötüleyen ve halkın hükümete duyduğu teveccühü engellemek maksadıyla çıkarılan” ve “halkı hükümete karşı galeyana getirmek için çıkarılan” şeklinde iki bölümde incelemektedir. İlk bölümde CHP’nin söylediği yalanlar; atılan temellere ve kurulan fabrikalara yönelik, yapıların hesaplı olmadığı, konumunun yanlış olduğu, bir fayda sağlamayacağı, seçim için göz boyamak maksadıyla yapıldığı şeklinde sıralanmaktadır. Bu tarz yalanların DP iktidarının ilk günlerinde oy kaybına neden olduğu ancak artık etkisini yitirdiği belirtilmektedir. Bunların haricinde ortaya atılan bazı ciddi yalanlara ise halkı inandırmanın kolay olmadığı ifade edilmektedir. Rapora göre bu iddialardan ilki hükümeti plansızlık ve programsızlıkla suçlamalarıdır; ancak bu suçlama CHP’nin iktidarda iken hiçbir plan ve program hazırlamadığını itiraf etmesi mahiyetindedir. İşin aslı olarak ise bazı programların CHP iktidarı döneminde hazırlanıp DP döneminde hayata geçirildiği şeklinde açıklama yapılmaktadır. Rapora göre CHP’nin bir diğer yalan iddiası ise israfla ilgilidir. Ortaya koyulan bir eserin hesaba dayanmadan pahalıya mal olduğunu ispat etmenin kolay olduğu dile getirilirken, bu iddiaların ispatının gerekli olduğu savunulmaktadır. Suistimal iddiaları başlığı altında, her dönemde çeşitli suçların işlendiği ancak bu suçların şahsa ait olduğu ve bu suçları iktidara mal etmenin yanlış olduğu açıklanmaktadır. Hikmet Bayur’un aktardığı, Atatürk’ün İnönü’ye kardeşinin ticaret işleri dolayısıyla sert çıkması olayının örnek gösterildiği raporda, işlenen suçun sadece suçluya ait olduğu fikri verilmeye çalışılmaktadır. CHP’nin yalanı alışkanlık haline getirdiği ve plansızlık, israf, suistimal iddialarını özellikle dış yardım alımı mevzusu söz konusu olduğu zaman ortaya attığı vurgulanmaktadır. Özellikle 4 Ağustos Kararları’nın alınması akabinde sürdürülen dış kredi konsolidasyon anlaşmaları ile birlikte CHP’yi bir telaş ve endişe sardığı, bu hissiyatı muhalif basından Ulus Gazetesi’nde konuyla ilgili yapılan pek çok haberde görmenin mümkün olduğu ileri sürülmektedir.

Rapora göre CHP'nin yürüttüğü bir diğer yalan politikası halkı hükümete karşı kışkırtmayı, milleti ayaklandırmayı amaç edinmektedir. Bu yalanların başında ise Türk-Amerikan dostluğuna yönelik iddiaların geldiği ileri sürülmektedir. Amerika'nın son iki yılda Türkiye'ye yaptığı yardımların arttığı ve bunun da ülkeye bir ferahlık sağladığı; ancak bu güzel gelişme akabinde CHP'nin sistematik bir biçimde bu dostluk aleyhinde propaganda yürüttüğü belirtilmektedir. Bu propagandanın İnönü'nün *"İktidar aciz halindedir. Yabancıdan para almak için vermediği memleket hazinesi yoktur."* sözleri esas alınarak yürütüldüğü ifade edilmektedir. CHP'nin bu bağlamda ortaya attığı iddialara çeşitli örnekler de raporda yer verilmektedir: 1) Hükümet Amerikan yardımı alabilmek için her sene Türk kızlarını Amerika'ya gönderiyor ve Amerikan büyüklerine peşkeş çekiyor, 2) Amerikalılar'dan alınan kan Türkler'e aşılanıyor, 3) Ülkenin en güzel yerleri Amerika'ya satılıyor, 4) Amerika'dan alınan yardımın kesilmemesi için ülke içerisindeki Amerikalılar ne suç işlerse işlesin göz yumuluyor. Bu dört iddiaya raporda tek tek cevap verilmeye çalışılmaktadır. Buna göre; birinci iddianın "3 başlı şen'i bir yalan" olduğu, hükümeti Türk kadınının iffetini satmakla suçlamanın ihanet olduğu, bu iddianın hem Türk kadınlarına hem de Amerikalılara bir saygısızlık teşkil ettiği ifade edilmektedir. İkinci iddia için gülünç aynı zamanda tehlikeli olduğu dile getirilmekte ve kan kaybı yaşayan vatandaşlar için kurulan kan bankasını bu şekilde yorumlayanların kanından şüphe etmek gerektiği vurgulanmaktadır. Üçüncü iddia için ise patenti İnönü'ye ait bir yalan olduğu, ülke içerisinde kurulan Atom üslerinin Amerika'ya toprak satmak olarak lanse edilmesinin gaflet olduğu belirtilmektedir. Dördüncü iddia, NATO Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme'nin istismar edilmesi şeklinde yorumlanmakta ve sözleşme maddelerine açıkça yer verilerek çürütülmek istenmektedir.

Raporda, vatandaşları hükümet aleyhine kışkırtmak için sadece Türk-Amerikan dostluğuna yönelik yalan haberlerin yapılmadığı, istismarını uygun gördüğü her konuda CHP'nin bu yola başvurduğu ifade edilmektedir. Bu yalanlar arasında mantık dışı iddiaların olduğu, ancak tümünün ülkeye önemli zararlar verdiği ve tehlike oluşturduğu vurgulanmaktadır. Rapora göre CHP tarafından söylenen diğer yalanları umumi ve mahalli olarak iki alt başlığa ayırmak mümkündür. Umumi önem arz eden iddialara örnek olarak; Refik Koraltan'ın Japonya ziyareti sırasında

intihar eden Türkiye'nin Japonya büyükelçisi ve eşinin ölümünün Koraltan'a mal edilmesi, Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno'nun Türk yöneticilerden kadın talep etmesi ve gittiği randevu evinde hastalık kapması gösterilmektedir. Mahalli önem arz eden yalanlar hakkında ise CHP milletvekillerinin kendi seçim bölgelerinde çıkardıkları pek çok yalan olduğu, bunların arasında dini siyasete alet eden yalanların başı çektiği belirtilmekte; örnek olarak Said-i Nursi'yi DP iktidarının seçimlerde görevlendirdiği iddiası gösterilmektedir.

Raporda, CHP'nin yürüttüğü yalan haber propagandasının beş yöntemle yayıldığı ifade edilmektedir: 1) Toplantılarda yapılan konuşmaların yayınlanması 2) Partinin yayımladığı tebliğler, bildiriler ve broşürler veya kulaktan kulağa yayılması 3) Muhalif basının yayınları 4) CHP milletvekillerinin haberleri yayması 5) "Kulak Gazetesi" adıyla kurulan gizli teşkilat. İlk üç yöntem üzerinde durulmadan, diğer iki yöntemin açıklandığı raporda CHP milletvekillerinin haberleri yaydığı konusuna dair CHP Şanlıurfa milletvekili Esat Mahmut Karakurt'un "*D.P. de fısıltı gazetesi ile ve yapacağımız hareketlerle yıkılacaktır.*" sözleri kanıt niteliğinde sunulmaktadır. Kulak gazetesi konusunda ise CHP İstanbul İl Başkanlığı'nın 20 Mart 1960 tarihli 373 sayılı gizli genelgesinden bahsedilmektedir, bu belgede ilçelerin irtibatla görevli üyelerinin kulak gazetesi muhabirliği de yapacağı bildirilmektedir. Raporda yalan haberlerin yurdun her köşesine en kısa sürede yayılmasının kulak gazetesi aracılığıyla gerçekleştirildiği, bu oluşumun hücre tipinde bir yapılanma olduğu ve parti genel merkezinden yönetildiği açıklanmaktadır. CHP'nin yıllardır sürdürdüğü bu yalan haber yayma propagandasının, komünizmin yıkıcı usulleri ile benzeştiği; ikisinin de yalan haberler aracılığıyla devlet otoritesini sarsmayı, halkı tahrik ve galeyana teşvik etmeyi, halkı birbiri aleyhine kışkırtmayı amaçladığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda raporda, 1 Ekim 1960'tan itibaren Bizim radyo isimli komünist radyonun yayınlarının CHP propagandası ile benzeştiğinin tespit edildiği belirtilmektedir. CHP tarafından yayılan yalan haberlerin ve radyo yayınlarının arasındaki zaman yakınlığına dikkat çekilen raporda radyonun yayınlarından birçok örnek verilmektedir. Bizim Radyo'nun halkı, orduyu hükümet aleyhine kışkırttığı, CHP'nin de 10 senedir bundan farklı bir politika yürütmediği belirtilmekte ve CHP liderlerinden bu ağız birliğinin açıklaması istenmektedir.

Raporda yalan haberler ile ilgili açılan bir diğer başlık ise “Yalan Haberlerin Korkusu”dur. Bu başlık altında tekziplerin, yalan haberi çıkaranların düşmanı olduğu ve pek tabii yalan haberi çıkaranların da tekzipleri, resmi dairelerin tebliğlerini, devlet radyosunun yayınlarını sevmedikleri ifade edilmektedir. Bu kişilerin yalan haberlerin etkisinin uzun süre devam etmesini istediği ancak resmi tebliğler ve radyo ile bu yalanların ömrünün kısaldığı vurgulanmaktadır. Bu yüzden yalan haberleri yayanların devlet radyosuna düşman olduğu ve devlet radyosu dinlemeyenler cemiyeti kurmaya kalkıştığı belirtilmektedir. Raporda komisyonun, devlet radyosunun yayınlarını incelediği ve bu yayınlarda değil Türk milletine, muhalefete dahi bir sitem bulmadığı açıklanmakta; CHP’nin 10 yıllık muhalefet dönemi boyunca devlet radyosundan şikayet ettiği, ancak Radyo Gazetesini dinleyip gerçekleri duymaya katlanamayanların isterlerse radyolarını kapatabileceği ifadeleri yer bulmaktadır.

Raporda açılan “İhtilal Şartları” başlığı altında, ülkenin içten ve dıştan maruz kaldığı kışkırtıcı uygulamalara tahammül edebilmesi, bu uygulamaların karşısında durabilmesi; Türk milletinin beslediği hükümete ve milli değerlere bağlılık duygusuna, CHP’nin eski icraatları ve liderlerinin kin, ihtirası hakkında Türk milletinin sahip olduğu bilgilere, Sovyet Rusya’nın düşmanlığına karşı tarihi tepkiye, milli ve dini hislerin komünizm sızmasına izin vermeyecek kadar güçlü olmasına, hükümetin sevilmesi ve güvenilmesine, ülkede bir ihtilal için gerekli olan şartların mevcut olmamasına bağlanmaktadır. Eğer bu etkenler olmasaydı İnönü’nün hayal ettiği ihtilalin²⁴⁹ gerçekleşmiş, Sovyet Rusya’nın da ülkeyi işgal etmiş olacağı var sayılmaktadır. Rapor; Başbakan Menderes’in, İnönü’nün “*Şartlar tam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır.*” sözüne atıfta bulunarak yaptığı 1 Mayıs 1960 tarihli radyo konuşmasında geçen; ülkede ihtilali doğurabilecek bir ortam bulunmadığı, aksine CHP’nin iktidar olduğu dönemde ihtilalin hak olduğu ifadelerine katılmaktadır. Bununla birlikte vatandaşların 10 sene önceki vaziyet ile bugünü kıyaslayabildiğini, bugünün de ihtilale mahal verecek bir durumda olmadığını tekrar vurgulamaktadır.

²⁴⁹ Komisyon adına raporu kaleme alan Nusret Kirişcioğlu, 1973 senesinde yayınladığı kitabında raporun tam metnine yer vermiş ve gerekli gördüğü durumlarda dipnot kısmında açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalardan biri ise; raporda ihtilal olarak bahsedilen olgunun halk ayaklanması olduğudur. Bkz. Kirişcioğlu, s. 165.

Raporda “CHP başkanının yakını olan bir şahsa ait dergi” olarak bahsedilen Akis Dergisi’nin kapağında Cemal Yıldırım’ın olduğu 20 Nisan 1960 tarihli sayısında geçen “(...) yeni gayretlerde arkadaşları Cemal Yıldırımı birtakım ekzantrik tasavvurlardan vazgeçirmeyi daha uygun buldular. (...) Cemal Yıldırımı arkadaşları fazla heyecanın ve orijinal fikirlerin politikamızın bu devresinde frenlenmesi gereken şeyler olduğunu, bir karara varılırken dört başı mamur şekilde düşünülmesi gerektiğini hatırlattılar.”²⁵⁰ cümleleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca hem yazıyı kaleme alanların hem de Cemal Yıldırım’ın burada bahsi geçen eksantrik planların ve orijinal fikirlerin açıklamasını komisyona yapmaktan kaçındıkları ifade edilmektedir. Ancak raporda bu planlar ve fikirlerin sadece Cemal Yıldırım’a ait olmadığı, CHP liderlerinin yaşanan karışıklıkların suçunu üstlerinden atabilmek için bu yazıyı yazdırdığı iddia edilmektedir.

Raporda açılan “Vahim Neticeler” başlığı altında, senelerdir süren tahriklerin tamamen sonuçsuz kalmadığı ve 1958 yılı itibariyle ülke içerisinde yer yer hoş olmayan olayların yaşandığı belirtilmektedir. Bu olaylardan Gaziantep ayaklanması, Yeşilhisar olayları ve Ankara-İstanbul ayaklanması üzerinde durulmakta, derin tahlilleri yapılmaktadır. 1957 senesinde gerçekleşen Gaziantep olayları hakkında, CHP’nin bu olayları vatandaşın 1957 seçim sonuçlarına karşı bir cevabı olarak göstermeye çalıştığı ifade edilmektedir. Ancak olayların, seçmenlerin seçim günü listelerde adını bulamamasıyla alakalı olmadığı, çünkü seçimlerden çok daha önce ortaya çıkmaya başladığı belirtilmektedir. Seçimler öncesinde başlayan hadiselerin, seçim günü hayal kırıklığına uğrayan CHP’lilerin bu hayal kırıklığını taşkınlığa dönüştürmesi neticesinde başladığı bildirilmektedir. Olaylarda bir komiserin öldürüldüğü, hükümet ve belediye binalarına saldırıldığı, Türk bayrağının indirilip yerine CHP bayrağının asıldığı; bu hadiselerle rağmen suçlulara beraat kararı verildiği bilgisi raporda yer almaktadır. Bu olaylardaki en önemli noktanın siyasi cephe olduğu; çünkü burada seçimin güvenliği ve demokratik rejimin de mevzubahis olduğu ifade edilmektedir. CHP idarecilerinin bu olayları örnek alınacak bir olay gibi sunduğu ve bu olayın onlarda çeşitli umutlar doğurduğu çıkarımı yapılmaktadır.

Mart 1960’ta gerçekleşen Yeşilhisar olayları hakkında ise Yeşilhisar’ın seçimlerde CHP’nin daha yüksek oy aldığı küçük bir kasaba olduğu ve CHP’lilerin

²⁵⁰ “Yurtta Olup Bitenler”, Akis, Cilt: 18, Sayı: 299, 20.04.1960, s. 17.

de bu üstünlüğe güvenerek bazı olaylara neden olduğu belirtilmektedir. Raporda, bu olayların adli süreci devam ettiği için sadece gelişimi ve siyasi cephesi üzerinde durulmaktadır. Olayların gelişimi hakkında açıklamalarda bulunularak, İnönü'nün kongrelerin durdurulduğu ve bunun yerel karışıklıkları körükleyeceğini bildiği halde Kayseri'ye gitmekte ısrar etmesinin övünebileceği bir davranış olmadığı, hükümetin de tedbirler almasının yerinde bir hareket olduğu vurgulanmaktadır.

Raporda, Salahiyet Kanunu'nun kabulünden sonra İstanbul ve Ankara'da baş gösteren öğrenci olayları incelenmeden önce üniversite özerkliği hakkında açıklamalar yapılmaktadır. CHP'nin yürüttüğü propagandanın, üniversite öğrencileri arasında irtica yalanları, Atatürk inkılaplarının elden gittiğine dair yalanlar, hilafetin geri geleceğine dair söylentiler, demokrasi elden gidiyor yalanları, seçimde hile yapılacağı söylentisi tarzında pek çok kışkırtıcı yollar izlediği ifade edilmektedir. Rapora göre, bu tarz haberlerin üretilmesi ve yayılması dışında CHP'yi destekleyen akademisyenlerin ilme politikayı karıştırmaları, derslerde iktidar aleyhinde konuşması da üniversite özerkliği gölgesinde meydana geldi. İktidar partisi DP'nin, bugüne kadar yaşanan tüm bu karışıklıklara üniversite özerkliğine zarar gelmemesi için tahammül ettiği vurgulanmaktadır. CHP'nin senelerdir yürüttüğü bu yıkıcı politikanın ise 28 Nisan 1960 günü İstanbul'da sonuç verdiği belirtilmektedir. İstanbul'da başlayan hadiselerin görünen sebepleri olarak; güya Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının ve komisyona verilen yetkilerin anayasaya aykırı olması, İnönü'ye 12 oturum meclisten çıkarma cezası verilmesi sayılmaktadır. Çıkan olayların cereyanlarının tüm ülkede hissedildiği, özellikle Ankara Üniversitesi'nde bu olaylarla ilgili çeşitli yalan haberlerin yayıldığı ve böylece ertesi gün de Ankara'da olayların patlak verdiği bildirilmektedir. Raporda, Ankara'da meydana gelen olaylar hakkında da çok sayıda yalan haber üretildiği altı çizilen bilgilerdendir.

Raporda İstanbul ve Ankara'da yaşanan öğrenci olaylarından sonra 2 Mayıs'ta NATO toplantısının yapıldığı gün, toplantıya gelen müttefiklerin misafir edildikleri otellerin çevresinde meydana gelen gösteriler hakkında da yorum yapılmaktadır. Bu olaylara dair raporda Menderes'in yaptığı radyo konuşmasına değinilmekte; gösteriyi düzenleyenlerin, NATO müttefiklerine ülkenin ihtilal ve ayaklanma içerisinde olduğu, ülkede istikrarın olmadığı izlenimi yaratmak amacıyla olduklarına işaret eden sözlerine yer verilmektedir. Ayrıca raporda 555K olayına da

değinilmekte, ancak ağırlıklı olarak 21 Mayıs'ta Ankara'da gerçekleşen Harp Okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşü üzerinde durulmaktadır. Yaşanan tüm öğrenci olayları açıklandıktan sonra raporda, bu olaylara dair genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu değerlendirme; tüm hadiselerin belirli saatlerde ve belirli yerlerde yapıldığı, her olayın birbirine benzediği, olaylardan belli süre öncesinde halkın birikmesi için söylentilerin yayıldığı, tahrik edici broşür tarzında belgelerin dağıtıldığı, olayların başlangıcında 20-25 kişiden oluşan bir grubun "Hürriyet!" nidaları ile gösterileri başlattığı ve daha sonra kalabalığın oluştuğu noktalarına ulaşmaktadır. Sonuç olarak ise, bu olayların kendiliğinden meydana gelen halk/öğrenci hareketleri olmak yerine belirli şahıslar tarafından düzenlenen suni ayaklanmalar oldukları kanısına varılmaktadır.

Raporda, komisyonun yürüttüğü araştırmalar sonucunda bu olayların düzenleyicisinin bizzat CHP liderleri olduğu bilgisine ulaşıldığı bildirilmektedir. Bu bağlamda, ayaklanma emrine yönelik İnönü'nün ya da onun adına herhangi bir kişinin imzaladığı bir belgenin ele geçirilmediği açıklanmakla beraber, bu hareketlerin CHP liderleri tarafından düzenlendiği gerçeğinin reddinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Yürütülen araştırmalar doğrultusunda; 1) Olaylar sonrasında yakalanan şahısların ceplerinde CHP pankartlarının bulunduğu, 2) Olayların meydana geldiği vakitlerde CHP milletvekilleri ve parti mensuplarının hazırlık faaliyetlerinin tespit edildiği, 3) Üniversitelerde ve Atatürk Bulvarı'nda yaşanan olaylarda bazı CHP milletvekillerinin bulunduğu, 4) Olayların gerçekleştiği dönemlerde CHP mensuplarının ev kapılarının altından gizli bir biçimde broşür attığı, 5) CHP milletvekillerinin ve mensuplarının olaylardan sonra yalan haberler yaydığı ve hatta bu yalanları TBMM kürsüsünde dahi dile getirdikleri, 6) Yayın yasaklarına rağmen yalan haberlerin yazılı olduğu broşürlerin CHP teşkilatı tarafından gizlice dağıtıldığı, 7) Bizim Radyo'nun dinlenmesini öneren ve diğer komünist radyoların yayın saatlerini ve frekanslarını içeren listelerin CHP'liler tarafından gönderildiğinin şahitlerce tespit edildiği, 8) Her konu hakkında basın toplantısı yapan ya da tebliğ ve bildiri yayımlayan CHP'nin son olaylar hakkında görüş bildirmediği, 9) Bilakis İnönü ve bazı CHP milletvekillerinin olayları tasvip ve tahrik edici konuşmaları, İnönü'nün ihtilal olacağına dair kesin beyanı, 10)

Komisyonca kontrol edilen CHP'lilerin konuşmalarının açık gerçekleri ortaya çıkardığı²⁵¹ bilgilerine ulaşılmıştır.

Raporda, bu olayları düzenleyenlerin yani CHP'nin amacının seçimsiz iktidara gelmek olduğu iddia edilmekte, bunun ihtilal teşebbüsü ve ayaklanma hareketi olduğu belirtilmektedir. Tüm yaşananların hükümet darbesi ve siyasi suikast teşebbüsü olduğu, bu teşebbüslerin CHP liderlerinin ihtilal yaşanması için ellerinden gelen her şeyi yapmasıyla son safhaya kadar ulaştığı ifade edilmektedir. İnönü'nün meclis kürsüsünden şartlar elverdiğinde ihtilalin bir hak olduğunu bildirmesiyle, CHP teşkilatının öğrencileri, halkı ve hatta orduyu tahrik ederek bahsedilen şartları sağlamaya çalıştıkları, fakat bu teşebbüslerin başarıya ulaşamadığı bildirilmektedir. Ancak şu an için teşebbüslerin başarıya ulaşmamasının ileride de ulaşamayacağı anlamını taşımadığı, bu yüzden bu niyetleri kökünden temizlemek ve oluşabilme imkanlarının ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Eğer bu kötü niyetler ortadan kalkmazsa yurdun çok yakın bir zamanda korkunç tehlikelerle karşı karşıya kalacağının altı çizilmektedir.

3.3.1.1. CHP Liderlerine Düşen Vazife

Raporun bu bölümü itibariyle, komisyonun yürüttüğü araştırma sonucunda ortaya koyulan bilgiler ışığında belirli başlıklar altında, durumu düzeltebilmek adına yapılması gerekenler sunulmaktadır. Bu konuda ilk olarak “CHP Liderlerine Düşen Vazife” başlığı altında CHP lideri İnönü'den yapılması istenenler sıralanmaktadır. 1957 itibariyle CHP içerisine komünist ajanların sızmamış olduğunu düşünmenin yersiz olduğu vurgulanırken, raporda şu anki durumda kimin ne için ya da hangi amaçla faaliyet gösterdiğini öğrenebilmenin mümkün olmadığı ve bu durumda CHP liderlerine bazı görevlerin düştüğü belirtilmektedir. Bu görevler doğrultusunda İnönü'nün TBMM kürsüsünden ya da bir bildiri ile bazı açıklamalarda bulunması gerektiği önerilmektedir. Bu açıklamalar ise şu şekildedir:

“1) Türk hükümeti bir karış vatan toprağını dahi ne Amerikalılara ne yabancılara satmamıştır. Memleketimizde kurulmakta olan eserler yurdumuzun

²⁵¹ Kirişcioğlu kitabında, CHP'lilerin telefon konuşmalarında ihtilal hazırlıklarını ortaya çıkaran pek çok konuşmalar olduğunu, bu konuşmaları mecliste kendi seslerinden dinletmeyi planladıkları için raporda yer vermediğini belirtmektedir. Bkz. Kirişcioğlu, s. 198.

selameti ve dünya sulhunun korunması için faidelidir. C.H.Partiside bunlara taraftardır.

2) Türk hükümeti hiçbir şekilde hiçbir yabancıya Türk kadınlarını peşkeş çekmemiştir. Bu şekilde uydurulan yalan haberler Milli vakarımız ve Türk kadınlığının iffeti ve dost ve müttefiklerimizin hüsnüniyetiyle asla kabili telif olmayan muzır bir neşriyattır.

3) Türk hükümeti Amerikalılara hiçbir hususi imtiyaz tanımamıştır. Türk çocuklarının kasden çiğnenmesi veya öldürülmesi ve Türk kadınlarının zorla kirletilmesi gibi vakalar yoktur. Böyle müessif bir vaka tahaddüs etse dahi buna Türk mahkemeleri bakar bunun hilafına ne tatbikat ne anlaşma yoktur.

4) Vazife esnasında işlenen suçlara maznunun bağlı bulunduğu kuvvetler mahkemesince bakılması Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf devletler arasında kuvvetlerin statüsüne dair sözleşme hükümleri icabıdır ve karşılıklıdır. Bu hükümlerden NATO karargâhlarında vazife alan Türk askeri kuvvetleride aynen faydalanmaktadır. Buna C.H.P. de taraftardır.

5) “Bizim radyo” C.H.P.’nin radyosu değildir, bir komünist radyosudur. Dinlenmesi memlekete zararlıdır, tahriklerine teşviklerine itibar etmemek lazımdır.

6) Türkiye Büyük Millet Meclisi meşru bir meclistir, çıkardığı kanunlara itaat etmek vatandaşlık vazifesidir. Aksi taktirde müeyyidelerin tatbiki hak olur.

7) Türkiye Büyük Millet Meclisi ekseriyetinin kararıle ademi itimat reyini almadıkça muhalif muvafık bütün vatandaşların hükümet karar ve emirlerine riayet etmesi zaruridir.

8) Tahkikat Encümenini kurmak Türkiye Büyük Millet Meclisinin selahiyetleri cümlesindendir.

9) Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selahiyetleri hakkındaki kanunun kurulan veya kurulacak olan tahkikat encümenlerine mahkeme selahiyeti vermediği kanunun metninden, ruhundan ve tatbikatından anlaşılmıştır.

10) Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesi her şahıs hakkında mazisi ve geçmiş hizmetleri ne olursa olsun tatbik edilmek icap eder.

11) İstanbulda ve Ankarada vuku bulan müessif hadiseler memleketin hayrına değildir ve derhal durdurulması lazımdır. İstanbulda ölen bir talebe ile tank altında ezilen bir şahısdan başka ne Ankarada ne İstanbulda bu hadiseler sırasında ölen kimse yoktur. Yaralananlar hastahaneden çıkmışlar ve iyi olmuşlardır.

12) Askerlerin siyasetle iştigali caiz değildir bu itibarla bazı askeri talebelerin yaptıkları gösteri yürüyüşü memleketimiz atisi için tehlikeli bir teşebbüsdür.

13) Demokrat Partinin seçimleri yapmayacağı veya seçimi gaip etsede iktidarı bırakmayacağı yolundaki haberler asılsızdır.

14) Seçim günü reyler kullanılırken veya tasnif sırasında herhangi bir hadise çıkarılmaması milli iradenin tezahürünün tek yoludur.”

Raporda, İnönü’nün bu açıklamaları meclis kürsüsünden yapmasının, yalan haberlerin kökünü kurutacağı ve huzursuzluğun ortadan kalkmasını sağlayabileceği ifade edilmekle beraber, bu açıklamalardan sonra tekrar aynı faaliyetlere başlanılmaması gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. Türk halkının muhalefet liderinden bu kadarını beklemesinin hakkı olduğu ve bu açıklamaların tamamen doğruları yansıttığı belirtilen raporda, İnönü’nün “üzerine düşen vazifeyi” yapmaktan

kaçınması durumunda yalan haberlerin teşvikçisi, tasvipçisi durumundan kendini kurtaramayacağı ifade edilmektedir.

3.3.1.2. Tedbirler

Raporda, CHP'ye düşen görev açıklandıktan sonra, eğer İnönü bu “milli vazifeyi” yapmaktan kaçınır ya da açıklamaları yapıp eski muhalefet usullerini devam ettirirse bazı teşrii, icrai ve kazai tedbirlerin alınmasının zorunlu olacağı belirtilmektedir. Bu tedbirleri incelemek gerekirse:

3.3.1.2.1. İcrai Tedbirler

Raporda bildirilen icrai tedbirler dört tanedir. Bu tedbirlerden ilki, Milli Emniyet Teşkilatı'na yalan haber yuvalarını ve bu yuvalardaki suçluların tespit edilmesi hususunda gerekli takviye ve cihazların sağlanmasını istemektedir. İkinci tedbir ise zabıta kuvvetlerine takviye sağlanması ve daha iyi duruma getirilmesidir. Raporda yer alan üçüncü tedbir, tüm yıkıcı yayınları takip edecek bu alanda uzman bir hukuk müşavir heyetinin kurulması yönündedir. İcrai tedbirler başlığında son olarak devlet ve kamu hizmetlerinde daha disiplinli ve daha verimli bir çalışma sisteminin kurulması dile getirilmektedir.

3.3.1.2.2. Teşrii Tedbirler

12 maddeden oluşan bu tedbirler çeşitli konularda yapılması önerilen düzenlemeleri içermektedir. Bu düzenlemeler raporda şu şekilde sıralanmaktadır:

- “1) Basın yolile veya her hangi bir suretle mücerret yalan haberlerin yayınlanmasının veya yayılmasının ceza müeyyidesi altına alınması.*
- 2) Yalan haberleri yayma suçunun amme vazifesi görenler veya dost ve müttefiklerimiz aleyhine işlenmesi halinin kamuni şiddet sebebi sayılması.*
- 3) Hüküm ve infaz tarihi ne olursa olsun sabıkalı eşhasın seçim ve sandık kurullarında vazife almamaları ve partilerce bu gibi eşhasa her ne suretle olursa olsun seçimlerde vazife verilmemesini temin edecek bir hükmün seçim kanununa ilavesi.*
- 4) Seçim ve tasnif devam ettiği müddetçe silah taşıyanlar için çok ağır ceza müeyyidesi vaz olunması.*
- 5) Rey verme gününden en az üç gün evvel ruhsatlı veya ruhsatsız bütün silahların idare amirliklerine veya adli mercilere veya seçim kurullarına*

makbuz mukabili teslim edilmesi için keza seçim kanununa mecburiyet ve ağır müeyyide vaz olunması. “Ruhsatsız olanların teslimi halinde ceza verilmeyeceği tasrih edilmek kaydıle”

6) Seçim kütüklerinin adli teminata bağlanması ve seçim kütüklerinin tanziminde ihmal ve suiistimalları görülen vazifeliler için mevcut müeyyidelerin ağırlaştırılması.

7) Siyasi partilerin bütün kademe kongrelerini umumi mebus seçimlerinden iki ay sonra başlamak ve bir sene içinde ikmal edilmek üzere yapmalarını teminen Cemiyetler Kanununda gerekli tadilin veya tesisin yapılması. (NOT: Muvakkat bir madde ile siyasi partilerin büyük kongrelerini bu kanunun neşrini takip eden üç ay içinde yapabilmelerinin temini muvafık olur)

8) Siyasi partilerin Türk bayrağından maada ayrı parti bayrak, fors ve flamaları kullanmamaları için Bayrak Kanununda gerekli tadilin yapılması.

9) Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinde değişiklik yapılarak

a) Gündem dışı söz talebinin sağlam esaslara bağlanması.

b) Zabtı sabık hakkında söz talebinin yazılı ve mucib sebebli bir takrir ile yaptırılması ve Reisin taktir hakkı bulunması.

c) İnzibatı ceza müeyyidelerinin müessir hale getirilmesi ve bilhassa topdan yapılan hareketlerle verilen cezanın infazına mümanat veya hörmetsizlik halinde çok ağır ceza müeyyideleri konması.

ç) Usul hakkındaki müzakerelerde yeni esasların tebiti.

d) Sadet dışı komuşmakta ısrar hali için kuvvetli müeyyide vazı.

10) Türk Ceza Kanununda hükümet kuvvetleri aleyhine işlenen suçlara ait müeyyidelerin tekrar gözden geçirilmesi ve amme müesseselerine tecavüz için ayrı sarih hüküm vazedilmesi.

11) Ordunun siyasete alet edilmesine delalet edecek neşriyat ve teşebbüsatin ve hareketin sıkı müeyyide altına alınması, siyasi partilerin bu yola başvurmaları halinde partinin kapatılması hususunda müeyyide vazolunması.

12) Üniversite Kanunu gözden geçirilerek..

a) Talebeleri ayaklanma ve nümayişlere teşvik edenler hakkında müessir ceza müeyyidesi konulması.

b) Profesör ve talebelerin siyasi partilere girmelerinin men edilmesi profesörlerin ve talebelerin günlük politika ile iştigallerinin yasak edilmesi.

c) Profesörlerin siyasetle iştigalleri halinde Maarif Vekiline müessir selahiyet tanınması.”

3.3.1.2.3. Kazai Tedbirler

Bu başlık altında, CHP'nin sürdürmekte olduğu muhalefet politikasına devam etmesi durumunda parti yetkileri hatta direkt olarak parti hakkında bazı yargısal tedbirlerin alınması gerekeceği belirtilmekte ancak bu tedbirlerin ne olduğu açıkça dile getirilmemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÜKSEK ADALET DİVANI YARGILAMALARINDA TAHKİKAT KOMİSYONU

4.1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Ülkede var olan siyasal gerilim Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile arttı, Salahiyet Kanunu'nun kabulü ile zirveye ulaştı. Kanunun kabulünün akabinde 28-29 Nisan öğrenci olayları baş gösterdi. Bu olaylarla birlikte darbeye giden yolda son düzlüğe girildi. 27 Mayıs'a kadar uzanan bir aylık sürede ülkedeki tansiyon giderek yükseldi. Yaşanan öğrenci olayları üzerine Başbakan Menderes, Anayasa Hukukçusu Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil ile iletişime geçti ve kendisini "tavsiyelerini almak" için Ankara'ya davet etti. 29 Nisan günü Ankara'ya ulaşan Başgil, 30 Nisan'da Çankaya'da yemeğe davet edildi. Yemekte Başgil, Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar dışında DP ileri gelenleri de bulunuyordu ve gündem Tahkikat Komisyonu idi. Başgil, komisyon hakkındaki görüşlerini masada bulunan isimlerle paylaştı, meclis içtüzüğünün 177. maddesine göre komisyon kurmanın bir anayasa ihlali olmadığını vurguladı. Ancak dikkat edilmesi gereken noktanın komisyona tanınan yetkiler olduğunu dile getirdi. Salahiyet Kanunu kapsamında komisyona tanınan yetkilerin haddi aştığını ve anayasaya uygun olmadığını belirtti. Menderes ve Bayar Başgil'e katılmasalar da, ondan yükselen gerilimi düşürmek için tavsiyeler beklemekteydiler. Bu konuda Başgil, Bayar'a önerilerde bulundu:

*"Sayın Cumhurbaşkanım, size asıl tavsiyem, son derece ihtiyatlı hareket etmenizdir. Her şeyden önce de, yetki kanununun hükümlerini tatbik etmenizdir, çünkü onlar Anayasa'ya tam manasıyla uygun değiller. Bu açıdan tekrar gözden geçirilmek üzere, bu kanunun Meclis'e hemen geri gönderilmesi uygun olur. Gençliğe karşı aşırı sert tedbirlere başvurmamaya özellikle çok dikkat edilmesi de gerekir."*²⁵²

Ancak Bayar, geri adım atma niyetinde olmadığını belli ederek Başgil ile aynı görüşte olmadığını, aksine daha sert davranılması gerektiğini ve isyan edenlerin cezalandırılmaları gerektiğini dile getirdi.

²⁵² Başgil, s. 130.

Menderes, Başgil'e başka tavsiyeleri olup olmadığını sordu ve Başgil bu görüşmeyi daha dar bir halka içerisinde yapmak istediğini dile getirdi. Yemek sonrasında Menderes, Başgil, Bayar ve Koraltan konu üzerinde istişare etmek için ayrı bir odaya geçti. Başgil bu görüşmede, hükümetin sert önlemler almaktan vazgeçmesi gerektiğini, baskının son çare olarak düşünülmesi gerektiğini yineledi ve eğer gerçekleştirilseydi belki de 27 Mayıs darbesinin önüne geçebilecek, ülkedeki tansiyonu düşürebilecek nitelikte önerilerde bulundu:

“En başta, Menderes kabinesi derhal istifa etmeli. Ardından, mümkün olduğu ölçüde muhalefete de birkaç bakanlık vererek, Meclis'in ılımlı milletvekilleriyle yeni bir bakanlar kurulu oluşturulmalı. Böylece de bir çeşit koalisyon veya daha doğrusu milli birlik kabinesi kurulmalı. Bu yeni hükümet, öncekinin siyasetinden sorumlu olmayacağı için, kararlarını tam bir serbestlik içinde alacak ve Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen kanunların, bilhassa da yetki kanununun değiştirilmesini Parlamento'ya teklif edebilecektir. Bu durumda muhalefet artık suçlayacak bir şey bulamayacak ve siyasi tansiyon düşecektir.”²⁵³

Bayar, Başgil'in bu tavsiyelerinin “zaaf işareti” olacağını, bunun rakiplerini daha da alevlendireceğini dile getirdi ve daha sert önlemlerin alınması gerektiğini savunarak itiraz etti. Menderes ise, eğer sorun kendisi ise istifa etmekten çekinmeyeceğini, ancak kabine değişikliğinin daha büyük bir çalkantıya sebep olabileceğinden korktuğunu dile getirdi. Daha sonra Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun da katıldığı konuşma, Bayar'ın bu tavsiyeleri hiçbir şekilde desteklemediği ve bunda kararlı olduğunu söyleyerek ayrılması ile son buldu.²⁵⁴

Cumhurbaşkanı Bayar tarafından kesinlikle reddedilen Başgil'in önerilerinden sonra mayıs ayında ülkedeki tansiyon giderek arttı, siyasal gerginlik doruk noktasına ulaştı. İlimli davranmaktan oldukça uzak duran hükümete karşı mayıs ayında pek çok uyarı yapıldı, darbenin habercisi olan pek çok olay yaşandı. Ancak bu uyarılar ve olayların verdiği mesajı alamayan adeta basireti bağlanan DP, sona doğru giden yolda hızlı adımlarla ilerlemekteydi. Mayıs ayında, ilk olarak 2 Mayıs'ta NATO Konseyi'nin toplandığı bina önünde gösteri yapıldı.²⁵⁵ 3 Mayıs'ta

²⁵³ Başgil, s. 133.

²⁵⁴ Görüşme, Başgil'in anılarını kaleme aldığı kitapta ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Bkz. Başgil, ss. 124-137.

Yemekte bulunan isimlerden biri olan Samet Ağaoğlu da anılarını kaleme aldığı kitabında bu görüşmeye yer vermektedir. Bkz. Ağaoğlu, s. 121, 122.

²⁵⁵ “Dün de 2 Nümayiş Yapıldı”, **Milliyet**, 03.05.1960.; Ahmad ve Turgay Ahmad, s. 209.; “Troops In Turkey Break Up Protest By 200 Students”, **The New York Times**, 03.05.1960.

Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup göndererek darbe konusundaki en büyük mesajı verdi. Bu mektupta Gürsel; Bayar'ın istifa etmesini, hükümet değişikliğini ve antidemokratik kanunların kaldırılmasını istiyordu.²⁵⁶ Aynı gün görevinden izne ayrılan Gürsel'in vermek istediği bu mesajı da DP göremedi. 5 Mayıs'a gelindiğinde tarihe 555K Olayı olarak geçen, 5. ayın 5'inde, saat 5'te Kızılay Meydanı'nda yaşanan gösteri gerçekleşti.²⁵⁷ Ülkede gerginlik en üst noktaya ulaşmışken 11 Mayıs'ta meclis on günlük tatile girdi ve ülkedeki tansiyonu görmezden gelen Menderes ilerleyen günlerde bir Ege seyahatine çıktı. Seyahatinde coşkulu kalabalıklar tarafından karşılanan Menderes, 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin düzenlediği, ordunun tutumunu gözler önüne seren "sessiz yürüyüş" ile verilmek istenen uyarıyı da anlamadı. Harbiyelilerin okullarının yürüyüş nizamından çıkarak Orduevi'ne doğru yaptıkları yürüyüş DP içerisindeki bazı endişeli vekilleri çıkar yol aramaya yöneltti. 23 Mayıs'ta Rıfki Salim Burçak, Sıtkı Yırcalı, Kamil Gündeş, Mustafa Zeren, Zeyyat Mandalinci, Esat Budakoğlu, Arif Demirer, İlhan Sipahioğlu, Kemal Demiralay, Atilla Konuk, Mazhar Şener ve Sabri Dilek'in durumu düzeltmek için, DP Genel İdare Kurulu öncesinde, ne yapılması gerektiğini konuştular. Bu konuşmada kabinede bazı bakanların değiştirilmesi fikri benimsendi. Daha sonra toplanan Genel İdare Kurulu'nda, Rıfki Salim Burçak, tansiyonu düşürmeye yönelik tedbirler alınması gerektiğini dile getirdi ve Tahkikat Komisyonu hakkında *"Tahkikat Komisyonu'nun sadece bizim partililerden oluşması üzerine bu 15 kişinin vereceği hükme kim itibar eder?"* yorumunda bulundu. Toplantıda söz alan Sıtkı Yırcalı ise, toplantı öncesinde kararlaştırdıkları "kabinede ıslahat" fikrini sundu. Bu fikri asla benimsemeyen Başbakan Menderes ise bazı bakanların istifaya hazır olduğunu ancak kendisinin bunu kabul etmediğini, bunu yaparsa kimsenin ona itimat etmeyeceğini dile getirdi.²⁵⁸ Toplantıda Burçak, bir çıkmazın içinde boğulduklarını ve buradan nasıl çıkacaklarını sordu, Menderes ise "Ben sizi çıkaracağım." cevabını verdi. Burçak'ın karşılık olarak "Hayır çıkaramayacaksınız." sözü üzerine sinirlenen Menderes ve Burçak arasında yaşanan tartışma sonucunda toplantı sona erdi.²⁵⁹

²⁵⁶ Eroğul, s. 235. ; Ağaoğlu, s. 122, 123.

²⁵⁷ 555K Olayı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ulus ve Güngör.

²⁵⁸ Burçak, ss. 735-739.

²⁵⁹ Ağaoğlu, s. 127.

25 Mayıs'ta, partinin muhalif kesiminden 98 kişinin imzası üzerine toplanan DP Meclis Grubu'nda da ülke genelinde olduğu gibi gerilim yüksekti. Menderes gruptaki gerilimi düşürmek, muhalif kesimi hoşnut edebilmek için, 2 Nolu Basın Tali Encümeni çalışmalarını tamamlayıp raporunu yazmadığı için aslında tam olarak görevi sona ermeyen, Tahkikat Komisyonu'nun görevini bitirdiğini ve o gün gideceği Eskişehir'de bunu kamuoyu ile paylaşacağını açıkladı. Bu açıklama grupta kısa süreli memnuniyet ortamı yaratsa da grup toplantısı genel olarak hararetle geçti. Yatıştırma çabaları sonuç vermeyen Menderes ise 10 yıllık iktidar döneminde son kez Meclis Grubu kürsüsüne çıkarak arkadaşlarına "teessüf ettiğini" dile getirdi ve toplantıdan ayrıldı.²⁶⁰

Toplantı sonrasında Eskişehir'e giden Menderes, kendisini karşılayan subayların ona selam vermek yerine "geriye dön" komutu ile sırtlarını dönmesi protestosu ile karşılaştı. Bu protesto artık darbenin yaklaşmakta olduğunun en büyük belirtisi idi. Olayın verdiği şaşkınlıkla Eskişehir'de konuşma yapan Menderes, hazırlanmış olan konuşması yerine spontane bir konuşma yaptı.²⁶¹ Bu konuşmasında Tahkikat Komisyonu'nun planlanan üç aylık süreden daha kısa bir sürede görevini tamamladığını bildirdi. Aynı gün, Ankara'da sıkıyönetim kararlarının gevşetildiği duyuruldu.²⁶² 26 Mayıs'ta Eskişehir Şeker Fabrikası'nda yemek yerken Koraltan'dan gelen telefonla İstanbul'da profesörlerin sessiz bir yürüyüş başlattığı haberini alan Menderes, "kara cübbeliler" dediği profesörler hakkında bir konuşma yaptı. Menderes'in başbakan olarak yaptığı bu son konuşmasından sonra 27 Mayıs'ın ilk saatlerinde darbe başladı. Darbe haberini alan Menderes ve yanındakiler bir süre Ankara'dan haber almaya çalıştıktan sonra Eskişehir'den ayrılma kararı aldılar, yola çıktıkları Kütahya girişinde ise tutuklandılar. Bu sırada Ankara'da da tutuklamalar devam etmekteydi; Cumhurbaşkanı Bayar başta olmak üzere milletvekilleri, partililer tutuklandı.²⁶³

1950 senesinde mayıs ayında başlayan DP iktidarı, 1960 yılında yine mayıs ayında sona erdi. 27 Mayıs 1960 darbesi, geleceğini gösteren ayak sesleri ile giderek

²⁶⁰ Burçak, ss. 745-749.

²⁶¹ Birand ve diğerleri, s. 185.

²⁶² Ahmad ve Turgay Ahmad, s. 211.

²⁶³ "Aslında hareket planlamasında ilk yapılan listeye göre sadece kabine üyeleri, Tahkikat Komisyonu üyeleri ve birkaç sivri milletvekili ile asker tutuklanacaktı. Ancak zamanla 73 kişilik bu liste kabardıkça kabardı. Şehirde adeta bir Demokrat avı başladı. Harbiye'ye getirilenlerin sayısı 200'e yaklaşırken iş, giderek kontrolden çıkıyordu." Bkz. Birand ve diğerleri, s. 202.

daha da yaklaştı. Ancak hükümet, iktidar hırsıyla bu seslere kulak veremedi. Darbeyi engellemek, Başgil'in önerileri ve parti içerisindeki muhalif kesimin önerileri ile ellerinde olabilirdi. Fakat partinin beyin takımı diyebileceğimiz ileri gelenleri bu önerileri açık kapı dahi bırakmadan reddetti. Askerin yönetime el koymasından sonra “sabık hükümetin” yargılanması meselesi baş gösterdi. Milli Birlik Komitesi (MBK), başlangıçta eski iktidarı yargılama niyetinde değildi. Ancak, darbe sonrasında Ankara'ya davet edilen profesörlerden oluşan Anayasa Komisyonu, darbenin meşruluğunu kanıtlayabilmek için eski iktidarın suçlu olduğunun ortaya koyulması ve bu suçlarına binaen ceza almaları gerektiğini savunuyordu. Profesörler, darbenin haklılığını vurgulayabilmek için DP iktidarının “bir mahkeme kararı ile” suçlu olduğunun tescillenmesi gerektiğini dile getiriyorlardı.²⁶⁴ Profesörlerin öne sürdüğü bu fikirden etkilenen MBK, DP hükümetini yargılama kararı aldı ve bu amaçla Yüksek Adalet Divanı (YAD) kuruldu.

4.2. YÜKSEK ADALET DİVANI

Yüksek Adalet Divanı, bilinen diğer adıyla Yassıada Mahkemeleri²⁶⁵, yalnızca sabık iktidarı yargılamak amacıyla kurulan bir mahkeme idi. Mahkemenin kuruluş amacı olan “*bir iktidarın hesap vermek üzere yargılanması, işlediği suçların cezasını çekmesi*” olayının Türkiye’de daha önce bir örneği bulunmuyordu.²⁶⁶ 31 Mayıs’ta MBK Başkanı aynı zamanda, Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’in açıklamasında nezarete tutulanların suçlu oldukları ve bunun hesabını vermeden seçimlere giremeyeceğini yani eski iktidarın yargılanmadan seçimlere giremeyeceğini²⁶⁷ belirtmesi özel bir yargı sisteminin kurulacağı mesajını veriyordu. Bu bağlamda, 12 Haziran’da kabul edilen geçici kanuna, eski hükümetin yargılanmasına dair bir madde eklendi. Bu madde şu kararları içermekteydi:

“Sakit Reisicumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir «Yüksek Adalet Divanı» kurulur. Yüksek Adalet Divanı, Adli, İdari ve Askerî kazaya mensup

²⁶⁴ Birand ve diğerleri, s. 225.

²⁶⁵ Yargılanmalar, İstanbul’a bağlı Yassıada’da gerçekleştiği için bu isimle anılmaktadır. Adanın günümüzdeki ismi Demokrasi ve Özgürlükler Adası şeklinde değiştirilmiştir.

²⁶⁶ Ahmet Yıldız, **İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 226.

²⁶⁷ BCA Fon Kodu: 30-1-0-0; Yer No: 1 - 10 - 1.

Hâkimler arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Millî Birlik Komitesince seçilecek bir Başkan, sekiz aslî ve altı yedek üyeden kurulur.”²⁶⁸

Bu kanun uyarınca kurulan YAD 15 yargıç ve 9 savcıdan oluşmaktaydı, başkanlığını Salim Başol yürütmekteydi. Adanın komutanlığı ise Albay Tarık Güryay yönetimindeydi. 14 Ekim 1960'ta başlayan davalardan önce, tutuklanan DP'liler yargılanmak üzere 5-17 Haziran 1960 tarihleri arasında Yassıada'ya getirildi.²⁶⁹ İhtilalden yaklaşık beş ay sonra başlayan yargılamalar, halka açık bir şekilde gerçekleştirildi. Ancak izleyici olarak katılabilmek için bir gün önce MBK'nin İrtibat Bürosu'na giderek giriş kartı edinmek gerekmekteydi.²⁷⁰ Yargılamalara katılamayanları ve genel olarak kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla her akşam radyoda 20.00 ve 21.00 saatleri arasında o günün duruşmaları yayınlanıyordu.²⁷¹

*“Yassıada davaları 14 Ekim 1960'dan, karar günü olan 15 Eylül 1961'e kadar, 11 ay 1 gün sürmüş, bu müddet içinde 203 gün davalara bakılmıştır. 203 günde 287 celse yapılmış, bu celseler 1033 saat tutmuştur. Yassıada'da 19 davaya bakılmış, bunlardan “Değirmen Davası” zaman aşımı ile düşmüş, davalardan 17'si de Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir. Davaların duruşmasına göre 287 celse şöyle tasnif edilebilir: Anayasa davası 53, Köpek davası 4, 6-7 Eylül davası 20, Bebek 7, Vinylex 5, Zimmet-İrtikap 5, Arsa 3, Değirmen 5, Barbara 6, Örtülü ödenek 13, Radyo 6, Topkapı olayları 24, Çanakkale 11, Kayseri 13, Demokrat İzmir 16, Ankara ve İstanbul olayları 52, Vatan Cephesi 16 ve İstimlak davası 13 celse.”*²⁷²

Yaklaşık bir sene boyunca süren yargılamaların dava ve celse sayısına bakacak olursak MBK'nin eski iktidarı, ulaşabildiği her konuda yargılamak amacıyla olduğunu görebiliriz. MBK'nin bu tutumunu darbeye meşruiyet kazandırmak amacıyla sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Çünkü DP iktidarının suçlu olduğunu ileri sürerek yönetime el koyan MBK'nin suçluları yargılamaması halk nazarında güvensizlik yaratırdı. Ayrıca bu suçların gözler önüne serilmesi ile hala DP'yi destekleyen kitlenin kazanılması da amaçlanmış olabilir. Zira DP, geniş halk kitlelerine hitap eden bir siyasal parti idi.

²⁶⁸ Maddenin tamamı için bkz. “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun”, **Resmî Gazete**, 14.06.1960.

²⁶⁹ Sinan Demirbilek, **Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada**, AKY Kitap, Uşak, 2012, s. 47.

²⁷⁰ T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, **Yassıada Broşürü**, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1960, s. 31.

Dönemin gazetecilerinden Tekin Erer, Yassıada'ya girebilmek için başvuran kişinin sicilinde DP'li olmadığını kanıtlaması gerektiğini ve hatta DP'lilere düşman olduğunu belirtmesi gerektiğini kaleme almıştır. Bkz. Tekin Erer, **Yassıada ve Sonrası**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965, (Yassıada), s. 7.

²⁷¹ Erer, Yassıada, s. 8.

²⁷² Tarık Güryay, **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 396.

MBK'nin DP iktidarına karşı duyduğu keskin öfke Yassıada yargılamalarında kendini oldukça belli etmektedir. Gerek yargılanma süreci, gerekse yargılanmalar sonucunda alınan idam kararları²⁷³ bu öfkenin en net delilleridir. Ülkeye on sene boyunca hizmet etmiş isimlerin ne ile suçlanırlarsa suçlansınlar idam cezasına çarptırılmaları utanç vericidir. Ayrıca infazlarının gerçekleştirilmesi sonrasında darağacındaki fotoğraflarının basına servis edilip bu görüntülere gazetelerde yer verilmesi²⁷⁴ ülke tarihinde ve millet hafızasında derin bir iz bıraktı. Bu izi silebilmek, Yassıada sanıklarına iade-i itibar sağlamak amacıyla 23 Haziran 2020'de kabul edilen yeni bir kanun ile Yassıada yargılamalarının hukuki dayanağı kaldırıldı, sanıkların ve mirasçılarının uğradıkları manevi zararların hazine tarafından karşılanmasına, mal varlıklarının müsadere edilmesi nedeniyle uğradıkları maddi zararın da karşılanmasına karar verildi.²⁷⁵ Ayrıca kabul edilen bu kanun ile Yassıada yargılamalarına ait tüm tutanaklar, alınan tüm kararlar arşiv kayıtlarından silindi.

4.2.1. Yargılamalarda Tahkikat Komisyonu

MBK tarafından yayımlanan Yassıada Broşürü'nde belirtildiği üzere sabık DP hükümeti, muhalefeti ve basını ezmek amacıyla anayasayı çiğneyerek Tahkikat Komisyonu'nu "hakim konumuna çıkarmak" ve komisyona geniş yetkiler vererek yapılan taraflı araştırma sonucunda muhalefeti ve muhalif basını "ölüme mahkum etmek" ile suçlanmaktaydı.²⁷⁶ Bu bağlamda Tahkikat Komisyonu'na dair suçlamalar "Anayasayı İhlal Davası" bünyesinde görüşüldü.

²⁷³ Yargılamalar sonucunda 15 isim idam cezasına çarptırıldı. Ancak alınan idam kararlarının uygulanması MBK onayına bağlıydı. MBK ise bu 15 kişi arasından 3 ismin (Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan) idam kararını onayladı. Diğer isimlerin cezaları müebbet hapse çevrildi.

İdam cezaları yabancı basında da yer buldu. Bkz. "Death under the law", **The Guardian**, 17.09.1961.

²⁷⁴ "Polatkan ve Zorlu asıldı", **Akşam**, 17.09.1961.; "Menderes idam edildi", **Akşam**, 18.09.1961.

Menderes'in idam haberi yabancı basında da yer aldı. Bkz. "Menderes Hanged in Turkish Prison", **The New York Times**, 18.09.1961.

²⁷⁵ Kanunun tam metni için bkz. "1924 Tarih Ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Hükümlerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun", **Resmî Gazete**, 01.07.2020.

²⁷⁶ Yassıada Broşürü, s. 25.

4.2.1.1. İddianamede Tahkikat Komisyonu

10 Ağustos 1961 gününde, Anayasayı İhlal Davası'nın 32. oturumunda okunmaya başlayan iddianame Başsavcı Altay Ömer Egesel tarafından hazırlandı.. Bu iddianamenin okunması 21 saat 4 dakika sürmekle beraber, dört celse boyunca okundu.²⁷⁷ İddianamede Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve Salahiyet Kanunu'nun kabul edilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

DP hükümetinin tüm kapıları zorlayarak dikta kurmak amacıyla ilerlediğini belirten iddianame, 1957 seçimlerinde muhalefetin aldığı oy oranının DP'nin huzurunu kaçırdığını ve parti içerisinde, bir sonraki seçimin sonucuna dair şüphe uyandırdığını dile getirmektedir. Bu bakımdan 1960'ta, normal seçim süresine bir sene kala, seçime gidilmeden önce CHP'nin kapatılması gerektiği ve yerine etkisiz bir muhalefet partisi ile ya da muhalefetsiz bir şekilde seçime gidilmesi konusunda DP çevrelerinde hareketlenmelerin başladığı belirtilmektedir. DP'nin, CHP'yi yok etmek amacıyla; ülkeyi ihtilale, kardeş kavgasına sürüklediği ve gayrimeşru faaliyetlerde bulunduğunu iddia ederek meclis kararı ile partiyi kapatma işini oldu bittiye getirmek amacıyla hareket ettiği iddia edilmektedir. İddianameye göre DP, Menderes'in bu koşullar altında seçime gitmenin bile bile iktidarı devretmek olacağı yönündeki sözlerinin ardından aynı noktada birleşti; sadece muhalefet değil, bir kısım basının da komünizmin tahriklerine alet olduğunu iddia ederek CHP'yi kapatmak ve “hür basının ağzına kilit vurmak” amacıyla hareket etti. Bu hareketin bir sonucu olarak ise meclise Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını öngören takrir Baha Akşit ve Mazlum Kayalar tarafından sunuldu. Bu takrir “CHP ve muhalif basının idam fermanı” olarak tanımlanmaktadır.²⁷⁸

İddianamede, komisyonun kuruluşunun anayasal boyutu sorgulanmaktadır. Bu bağlamda iddianamede verilen bilgiler şu şekildedir; anayasanın 7. maddesine göre “meclis, hükümeti murakabe ile mükelleftir” ve yasama organı bu denetleme görevini yine anayasanın 23. maddesinde açıklandığı üzere soru, gensoru ve meclis tahkikatı ile yerine getirebilir. Yani murakabe müessesesi sadece, yasama organının yürütme organı üzerinde yürütebileceği bir müessesedir. Ancak kurulmuş olan

²⁷⁷ Güryay, s. 397.

²⁷⁸ **Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları Anayasayı İhlal Davası (YYADTAİD) İddianame**, TBMM Kütüphanesi, Ankara, ss. 102-105.

komisyon, yürütme organına karşı bir denetleme mekanizması olarak kurulmadı; aksine mecliste yasamayı fiilen denetleyebilecek tek mercii olan CHP ve meclis dışındaki denetlemeyi yapacak olan basına karşı kuruldu. Komisyonun kurulmasına dair verilen önerge ile bahsedilen denetleme görevini yerine getirmeye çalışan CHP ve basını bu görevinden alıkoymak amaçlanıyordu ve sadece bu önerge bile anayasanın 7. ve 22. maddelerinin ihlali demektir. Çünkü muhalefeti yok etmek murakabeyi de yok etmek anlamına geliyordu. CHP ve muhalif basın DP iktidarının iddia ettiği gibi gayrimeşru yollarla orduyu siyasete karıştırma, halkı hükümete karşı kışkırtma ve Bizim Radyo aracılığıyla hem meclisin hem de hükümetin meşruiyetinden şüpheyi düşürme gibi ağır suçlar işledi ise bu suçları işleyenlerin cezalandırılması gerekirdi. Ancak bu, meclisin görevi değil, bağımsız mahkemelerin görevi idi. Yasama organının yargıya ait olan bu göreve karışması uygun değildi.²⁷⁹

İddianamede “anayasamızın ruhuna tamamıyla aykırı” olarak ifade edilen Tahkikat Komisyonu’na verilen “tahkikatın selametle cereyanını temin maksadı ile” ülkedeki her türlü siyasi faaliyeti durdurma ve gerekli göreceği her tedbiri uygulamaya koyma yetkilerinin üzerinde durulmaktadır. Bu konu, anayasaya göre sadece yasama yetkilerine sahip olan meclisin kendi içerisinde oluşturduğu komisyona, adli mercilerden karar almadan, üçüncü şahıslar hakkında tedbir ve karar alma yetkisini vermesi “yürütme ve yargının sınırlarına tecavüz” olarak yorumlanmaktadır. Bu tecavüzün anayasanın 7-22. maddelerine ve kuvvetler ayrılığı sistemine aykırı olduğu belirtilmekte ve bu yolla ülkede anayasa dışı bir düzen oluşturulduğu vurgulanmaktadır. Meclisin kendisinde bile bulunmayan yetkileri kendi içerisinde oluşturduğu bir komisyona verebilmesinin mümkün olmadığı ifade edilen iddianamede, meclisin kendisinde bulunan yetkileri dahi kendi içerisinde oluşturduğu bir komisyona devredemeyeceği açıklanmaktadır.²⁸⁰

İddianamede, komisyonunun üye sayısının 15 olarak belirlenmesi iktidarın en inandıkları isimlere gösterdikleri güven şeklinde açıklanmaktadır. Bu sayının Menderes ve Baha Akşit tarafından belirlendiği; Menderes’in kendisine sadık ve verdiği emirleri körü körüne yerine getirecek on beş kişiyi seçtiği ve bunun DP Grubu’na empoze edildiği ifade edilmektedir. Bu on beş kişi arasına muhalefetten ya

²⁷⁹ YYADTAİD İddianame, ss. 105-107.

²⁸⁰ YYADTAİD İddianame, s. 110, 111.

da bağımsız vekillerden herhangi birinin alınmaması ise komisyonun tarafsız olmaktan çok uzakta olduğunun bir işareti olarak yorumlanmaktadır. İddianameye göre komisyonun tarafsız olması amaçlansaydı CHP’den bir üye almak yerine Millet Partisi’nden bir üye alınabilirdi; ancak bunun dahi gerçekleştirilmemesi bu komisyonun muhalefeti tahkikat etmek yerine tamamen yok etmeyi amaçladığını göstermektedir. Komisyonun yayınladığı üç numaralı tebliğ de bu amaçlarının bir işareti olarak yorumlanmakta ve ayrıca bu tebliğde koyulan yasaklama, suç sayma gibi kararların yasamaya ait görevler olduğu bildirilmektedir. Üç numaralı tebliğ uyarınca komisyon hakkında yayın yasağının getirilmesinin, bu komisyonun faaliyetlerini ve kuruluş amacını meçhul hale getirdiği ve bu durumun da halk üzerinde korku havasının yayılmasına neden olduğu dile getirilmektedir.²⁸¹ Ayrıca üç numaralı tebliğin incelenmesi durumunda yayın yasaklarına da yayın yasağı getirildiğinin bariz bir biçimde ortada olduğunu ifade eden iddianame, bu kararların ülkede bir gizlilik ortamı yarattığını ve bu gizlilik ortamı içerisinde komisyonun istediği faaliyette bulunabileceği dile getirilmektedir.²⁸² Komisyon tarafından yayınlanan dördüncü tebliğe de iddianamede yer verilerek, içtüzüğün 177. maddesine göre kurulan ve mesuliyetsiz tahkikat yürütmekle görevli olan komisyonun bu tebliğ ile ülkedeki huzur ve asayiş ortamını korumak amacıyla tedbirler almayı kendine sorumluluk edindiği belirtilmektedir. Ayrıca bu tebliğde, komisyon başkanının daha tahkikata başlamadan muhalefet liderini açıkça ihtilale teşvik etmekle suçlandığı ifade edilmektedir. Komisyonun bu tutumu CHP’yi kapatmak konusunda takındıkları peşin hüküm olarak yorumlanmaktadır.²⁸³

İddianamede, her türlü siyasi faaliyeti durdurabilme yetkisine sahip olan komisyonun anayasaya göre buna yetkili olmadığı ifade edilmekte ve bir an için bunun görmezden gelinmesi durumunda dahi CHP’nin kusurlu bir hareketi nedeniyle CMP’nin siyasi faaliyetinin durdurulmasının mantıklı olmadığı açıklanmaktadır. Sahip olduğu bu yetkiyle komisyonun, sadece CHP ve muhalif basını tahkik etmek için değil ülkede iktidarın istediği şekilde bir rejim oluşturabilmek için kurulmuş olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca yine iddianameye göre, komisyonun asli görevinin CHP’nin ve muhalif basının o zamana kadarki faaliyetlerini tahkik etmek olmasına

²⁸¹ YYADTAİD İddianame, s. 111, 112.

²⁸² YYADTAİD İddianame, s. 117.

²⁸³ YYADTAİD İddianame, ss. 112-114.

rağmen getirdikleri yasaklar yolu ile komisyonun kurulmasından sonraki faaliyetleri de tahkik etmeye çalışması komisyonun asıl kuruluş amacını gözler önüne sermektedir.²⁸⁴

Komisyonun en tepki çeken yasaklarından biri olan meclis zabıtlarına getirilen yayın yasağı konusuna da iddianamede yer verilmektedir. Anayasanın 20. maddesi uyarınca meclis müzakerelerinin aleniliği ve bu müzakerelerin harfiyen yayınlanması gerektiği bildirilmekte olan iddianamede, müzakerelerin aleniliğinin ancak meclis salonuna dinleyenlerin alınması ve bu müzakerelerin basında kendi bakış açılarına göre yayınlanabilmesi ile sağlanacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda komisyonun getirdiği bu neşir yasağı, anayasanın 20. maddesini “tatbikten cebren alıkoymak” şeklinde yorumlanmaktadır.²⁸⁵ Ayrıca gazete ve dergiler hakkında verilen yayınlarına ara verilmesi ve matbaaların kapatılması kararları, anayasanın 70. maddesindeki vatandaşa verilen söz ve neşir hürriyetinin rafa kaldırılarak basının susturulmaya çalışılması olarak ifade edilmektedir.²⁸⁶

İddianameye göre, komisyon ne kadar geniş yetkilere sahip olsa da daha korkusuz bir şekilde hareket edebilmek için kanuni bir dayanak istiyordu. Komisyonun 13 üyesi hukukçu olduğu için, aldıkları kararların anayasaya aykırı olduğunu biliyor ve bu yüzden kendilerine hukuki bir destek arıyorlardı. Bu bağlamda komisyona geniş yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu önergesi hazırlandı. İddianamede “dikta anayasası” olarak tanımlanan bu önerge ile; savcılara, sorgu hakimlerine ve sulh hakimlerine kanunlar ile tanınan tüm yetkiler Tahkikat Komisyonu’na da tanındı. Böylece yargı organına ait olan yetkiler, meclis içinden çıkan bir siyasi oluşuma verilerek bir başka anayasa ihlali gerçekleştirildi. Salahiyet Kanunu ile verilen, yasaklara uyulmadığı takdirde gazete ve dergilerin basılmasına ve dağıtılmasına engel olma yetkisi ile komisyona yürütme organının sahip olduğu bir yetki de tanınmış oldu.²⁸⁷

Komisyona Salahiyet Kanunu ile birlikte tanınan yetkiler sonrasında ülkede adeta bir Gestapo rejimimin kurulduğunu dile getiren iddianame, bu kanunun kabulü ile komisyonun meclis dışındaki olayları tahkike kalkışmasının anayasaya aykırı

²⁸⁴ YYADTAİD İddianame, s. 115, 116.

²⁸⁵ YYADTAİD İddianame, s. 116.

²⁸⁶ YYADTAİD İddianame, s. 119.

²⁸⁷ YYADTAİD İddianame, ss. 119-121.

olduğunu vurgulanmaktadır. Salahiyet Kanunu ile anayasanın murakabe amacıyla kurulmasını öngördüğü Tahkikat Komisyonu'nun, kaza organının yetkilerini de içine alarak anayasanın 7. ve 54. maddelerini ortadan kaldırdığı belirtilmektedir. Sanıkların müdafaasında “hiçbir kanunun anayasaya aykırı olamayacağı”, bu durumda Salahiyet Kanunu'nun da anayasaya aykırı olmadığı savunulduğu için iddianamede bu konuya da değinilmektedir. İddianameye göre eğer bir kanun anayasaya aykırı ise anayasada yer alan 103. madde uyarınca, ki bu madde hiçbir kanunun anayasaya aykırı olamayacağını belirtmektedir, kanun değildir demektir. Yani anayasaya aykırı bir şekilde çıkarılan kanunların kanun sayılamayacakları ifade edilmektedir.²⁸⁸ Bu kanunun görüşüldüğü meclis toplantısına da değinilen iddianamede, içtüzüğün 81. maddesine göre 610 milletvekilinin bulunduğu mecliste müzakerenin başlayabilmesi için milletvekili yeter sayısı, milletvekili sayısının yarısından bir fazlası olacak şekilde 306 milletvekili olduğu belirtilmektedir. Salahiyet Kanunu'nun görüşmelerinin yapıldığı gün meclisteki milletvekili sayısının 349 olduğu ancak kanun maddelerinin müzakereleri sırasında muhalefet vekillerinin meclisi terk etmesiyle bu sayının 216'ya düştüğü ifade edilmektedir. Bu durumda kanunun o gün çıkarılamayacağı bilgisi verilen iddianamede, oylama sırasında muhalefetin açık oy isteğinin mecliste bulunan vekillerin sayısını ortaya koyacağı için reddedildiği ve kabul edenler/etmeyenler şeklinde oylandığı belirtilmektedir. Ayrıca içtüzüğün 94. maddesine göre kanun görüşmeleri sırasında meclisteki gürültülerin yatıştırılamaması durumunda toplantının sona erdirilip başka bir güne ertelenmesi gerektiği ancak Salahiyet Kanunu görüşmelerinde yaşanan olağanüstü karışıklığa rağmen toplantının sona erdirilmediği bildirilmektedir.²⁸⁹

İddianamede komisyon tarafından yapılan sorgulamalar da yer almaktadır. Günlerce ve ağır şartlar altında devam eden sorgulamalar sonucunda sadece bir iki sayfalık ifadeler oluşturulduğu bilgisi verilmekte; komisyon tarafından Kurtul Altuğ ve Cemal Yıldırım'ın şahit sıfatıyla çağırılıp, doğruları söylememe gerekçesiyle tutuklanması Ceza Kanunu'na aykırı bulunmaktadır. Çünkü Ceza Kanunu, kişinin kendi beyanının kendisini zor durumda bırakacağı durumlarda doğruyu söylememesine izin vermektedir.²⁹⁰

²⁸⁸ YYADTAİD İddianame, s. 125, 126.

²⁸⁹ YYADTAİD İddianame, ss. 139-141.

²⁹⁰ YYADTAİD İddianame, s. 178, 179.

İddianame, anayasada kuvvetler ayrılığı prensibinin kabul edilmesine rağmen kuvvetlerden birinin, diğerinin yetkilerine tasallut etmesinin anayasa dışı bir düzen kurulduğu anlamına geldiğini dile getirmekte; DP hükümetinin 1924 Anayasası'nı çiğnemeye başladığı anda kendi hayatına da son vermiş olduğunu ifade etmektedir.²⁹¹ İddianamede, komisyonun kurulmasıyla meclis murakabesinin sona erdirilmesi ve muhalefetin reddedilmesi “demokrasiye, hukuk devletine ve anayasaya taban tabana zıt bir hukuki durum” şeklinde yorumlanmaktadır. Komisyonun kuruluşu ile ülkede oluşturulan baskı ve korku rejiminin Salahiyet Kanunu'nun kabulü ile kanunileştiğinin düşünüldüğü belirtilmektedir. İddianamede, DP yönetiminin diktaya doğru gittiğini göremediklerini ifade eden söyleyen sanıkların, “dikta konseyi” olarak tanımlanan Tahkikat Komisyonu'nun 18 Nisan - 27 Mayıs tarihleri arasındaki faaliyetleri göz önüne alındığında bile, bu beyanlarında samimi olmadıklarının ortaya çıktığı ifade edilmektedir.²⁹² Tahkikat Komisyonu'nun “anayasayı silip süpüren Salahiyet Kanunu” ile yetkilendirilmesi meselesi ise iddianamede, meclisin kendinde dahi olmayan yetkileri siyasi bir komisyona devretmesi ile anayasanın çiğnendiği şeklinde yorumlanmakta ve bu nokta tekrar tekrar dile getirilmektedir.²⁹³ DP iktidarının 1950'den itibaren çeşitli faaliyetleriyle anayasayı bir ceset haline getirdiği, Tahkikat Encümeni ve Salahiyet Kanunu ile ise bir dikta rejimi oluşturduğunun kesin olduğu bildirilmektedir.²⁹⁴

4.2.1.2. Müsterek Müdafaa Metninde Tahkikat Komisyonu

Anayasayı İhlal Davası kapsamında yargılanan tüm sanıkların²⁹⁵ oluşturdukları müsterek müdafaa metninde Tahkikat Komisyonu önemli bir yer tutmaktadır. Sanıkların avukatları tarafından hazırlanan metin, pek çok ismin avukatlığını yapan Hüsamettin Cindoruk'un aktardığına göre, hazırlandıktan sonra fikir almak amacıyla dönemin ünlü Anayasa Hukukçusu Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e götürüldü. Başgil metni hazırlayan avukatlara, savunma metnini dahi

²⁹¹ YYADTAİD İddianame, s. 149, 151.

²⁹² YYADTAİD İddianame, s. 166, 179.

²⁹³ YYADTAİD İddianame, s. 174.

²⁹⁴ YYADTAİD İddianame, s. 200.

²⁹⁵ Sanıklardan sadece Ethem Menderes toplu savunmaya katılmak istememiştir. Bkz. Emine Gürsoy Naskali (Haz.), **Yassıada Duruşmaları Anayasa Davası Toplu Savunması**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s. XII.

okumadan Tahkikat Komisyonu'na atıfta bulunarak, bir parlamento komisyonunun tutuklama kararı verebilmesini, meclis tutanakları hakkında yayın yasağı çıkarmasını, yasama organının yargı yetkisi ile donatılmasını nasıl savunacaklarını sordu ve bu kararların savunulmasının mümkün olmadığını dile getirdi.²⁹⁶

Sanıkların müsterek müdafaasında; Tahkikat Komisyonu'nun bu müdafaada önemli bir yeri olduğu, çünkü iddia makamının komisyonun kuruluşunu ve Salahiyet Kanunu'nu başlıca suçlama konusu olarak ele aldığı belirtilmektedir. Mahkemenin iddiasına göre komisyonun kuruluşu, anayasayı iptal ve fiilen işleyişini durdurma amacıyla kurulmuştu. Müdafa metninde, 1925 yılında kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu örnek gösterilerek, yargı organına ait olan yetkilerin bir yürütme organına tanındığı ve bu yetkiler sayesinde muhalefetin yok edilmesinin amaçlandığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen tahkikatlardan örnekler verilmektedir. İngiltere'de 1869'dan itibaren, gerekli görülen konularda parlamentonun tahkikat açabildiği ve tahkikat komisyonlarının öncelikle İngiltere'de ortaya çıktığı ve yüzyıllardır uygulandığı bilgisi verilmektedir. Fransa' da ise ihtilalden sonra tahkikat komisyonlarının kurulmaya başladığı, 1875 Anayasası'nda tahkikat hakkında herhangi bir madde bulunmamasına rağmen parlamentonun çeşitli tahkikat komisyonları kurdukları ve Dördüncü Cumhuriyet Dönemi'nde ise kurulan komisyonlara kazai yetkilerin verildiği belirtilmektedir. Belçika örneğinde ise kurulan tahkikat komisyonlarına oldukça geniş kazai yetkilerin verildiği, 1880 yılına gelindiğinde de bu komisyonların sorgu hakimlerinin sahip olduğu tüm yetkilerle donatıldığı ifade edilmektedir. İtalyan tahkikat komisyonlarının ise, anayasaları kesin bir kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiş olmasına rağmen, yargının sahip olduğu tüm yetkilere aynı şekilde sahip oldukları belirtilmektedir. Metinde vurgulanan son örnek ise Amerika Birleşik Devletleri'nde, Temsilciler Meclisi'nin gerekli gördüğü durumlarda bireyler hakkında tahkikat komisyonları oluşturdukları şeklindedir. Verilen bu bilgiler ışığında meclis tahkikatı açmanın antidemokratik bir tutum olmadığı vurgulanıyordu.²⁹⁷

²⁹⁶ Hüsamettin Cindoruk: 'AKP Demokrat Parti'nin mirasçısı değil, karşıtıdır.', <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53186304>, 29.06.2020.

²⁹⁷ Naskali, ss. 75-80.

DP hükümeti, komisyonun kurulmasından itibaren Tahkikat Komisyonu'nun 1924 Anayasası'na dayanarak kurulduğunu ileri sürmekteydi ancak YAD sanıkları, komisyon kurarak bu anayasayı ihlal etmek ile suçlamaktaydı. Bu nedenle müşterek müdafaa metninde, 1924 Anayasası'nda meclis tahkikatının yeri de irdelenmektedir. Öncelikle metinde, 1924 Anayasası'nın kuvvetler birliğine dayandığı belirtilmekte; yasama, yürütme ve yargıyı ayırmayıp tüm bu organları kendisinde topladığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda yargının, yasama ve yürütmeden ayrı bir fonksiyon olup olmadığı tartışmasının doğduğu ve anayasada yer alan bu konudaki maddelerin, karmaşıklığı nedeniyle yargı organının salahiyyet ve fonksiyonu hakkında aydınlatıcı bir ortam oluşturmadığı vurgulanmaktadır.²⁹⁸

Müşterek müdafaa metninde, meclis tahkikatı meselesinin anayasanın 22. maddesinde yer aldığı ifade edilmektedir. Tek parti döneminde bu maddeye dayalı bir tahkikatın uygulanmadığı, bu madde ve içtüzüğün 177. maddesi uyarınca oluşturulan ilk meclis tahkikatının 1951 yılında, saraylardaki kıymetli eşyaların tespiti için oluşturulduğu belirtilmektedir. Bu amaçla kurulan komisyon için Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı raporda “yargı salahiyyetlerinin tanınması anayasa hükümleri içerisinde bulunmaktadır” ibaresinin yer aldığı ve bu uygulamanın demokrasiye aykırı olmadığı savunulmaktadır. Kurulan tahkikat komisyonlarının anayasa uyarınca kurulduğu içtüzüğe göre şekillendiği belirtilmektedir. Bu bağlamda 1960 yılında kurulan Tahkikat Komisyonu'nun anayasaya aykırı olduğunu iddia etmenin anayasada mevcut olan bir müesseseyi inkar etmek anlamına geldiği ifade edilmektedir. 18 Nisan 1960 günü komisyonun kurulmasına dair kararın mecliste DP çoğunluğu tarafından kabul edilmesini siyasete bağlayan metinde, CHP'nin bütçe kanunu olmak üzere alınacak olan neredeyse her kararda ret oyu kullandığı da hatırlatılmaktadır. Bu yüzden, demokrasilerde konuların çoğunluğun oyu ile halledildiği ve bu sebeple komisyonun kurulması hakkında yapılan oylamayı antidemokratik olarak lanse etmenin mümkün olmadığı dile getirilmektedir. Tahkikat Komisyonu'nun kuruluş amacının CHP'yi ve bir kısım basını tahkik etmek olmasının hukuka aykırı olduğu iddiası ise müşterek müdafaa reddedilmektedir. Anayasada, tahkikat konusunda hiçbir kısıtlama koyulmadığı dile getirilmekte buna

²⁹⁸ Naskali, ss. 82-84.

örnek olarak ise Şubat 1960'ta CHP'nin talebi doğrultusunda, Ziraat Bankası sorumluları hakkında açılan Kromit Tahkikatı gösterilmektedir.²⁹⁹

Komisyonla geniş yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu hakkında müşterek müdafaa metninde, bu kanunun genel ve objektif kurallar getirdiği ve bu kuralların sadece bu komisyon için çıkarılmadığı, bundan sonra kurulacak tüm komisyonların bu yetkilere sahip olacağı, bu yetkilere sahip olan ilk komisyonun 1960 Tahkikat Komisyonu olduğu dile getirilmektedir. Komisyonla verilen yetkilerin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun belirlediği ilk tahkikat ile aynı olduğu; farklı olan tek noktanın ilk tahkikatın bir kararname ile sonuca varması, bu tahkikatın ise bir mazbata ile sonuçlanacak olması olduğu belirtilmektedir. Salahiyet Kanunu uyarınca, yapılan tahkikatın sonucunun TBMM'ye sunulmasından sonra meclis kararına göre, tahkik edilen konu dava konusu olacağı ve daha sonra yargı organına intikal edeceği, meclisin ise bilgi sahibi olmakla yetineceği açıklaması yapılmaktadır. Bu durumda tahkikat amacıyla kurulan komisyonların kanuna uygun yollarla tahkikatını yürütmesini anayasaya aykırı olarak tanımlamanın meclisin yetkilerini ve yargı fonksiyonunun içeriğini tam anlamıyla bilmemek olduğu öne sürülmektedir.³⁰⁰

Komisyon tarafından uygulanan yayın yasakları konusunda da açıklamalar yapılan müdafaa metninde, komisyonun bu yasakları Salahiyet Kanunu uyarınca hayata geçirdiği belirtilmektedir. Tahkikatın selametle yürütülmesi amacıyla konulan yayın yasaklarının zamanı geldiğinde kaldırıldığı ya da kendiliğinden hükümden düştüğü belirtilmekte ve Şubat 1960'ta açılan Kromit Tahkikatı'nda da, muhalefet milletvekillerinin de oybirliği ile yayın yasağı çıkardığı örnek olarak gösterilmektedir. İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan olaylarla ilgili çıkarılan yayın yasağı hakkında, olaylarda CHP Gençlik Kolları'nın tahrikinin bulunup bulunmadığının araştırılabilmesi için bu yasağın gerekli olduğu iddiası ortaya atılmaktadır. Komisyonun en çok eleştirilen kararlarından olan meclis müzakerelerine getirilen yayın yasağı hakkında ise, anayasanın 20. maddesinin 1. fıkrasındaki "Meclis müzakeratı alenidir ve harfiyen neşrolunur." ifadesinin uygulanabilmesi için "müzakere salonunun herkese açık olması gerekli ve yeterlidir" açıklaması yapılmaktadır. Komisyonun, müzakereler hakkında yayın yasağı

²⁹⁹ Naskali, ss. 86-89.

³⁰⁰ Naskali, ss. 89-91.

ıkarırken “zabıt ceridesi hariç” ifadesini eklemesiyle bu aleniyet ilkesine zarar vermediği iddia edilmektedir.³⁰¹

Müdafaa metninin komisyon hakkındaki bölümünün sonunda, iddia makamı tarafından dikta konseyi olarak adlandırılan Tahkikat Komisyonu’nda yer alan on beş milletvekilinin bir bütün halinde anayasayı iptal amacıyla hareket etmekle suçlandığı ancak bu milletvekilleri arasında Nisan 1960’ta seçim kanunu değiştirmek amacıyla kurulan encümende de yer alan Ahmet Hamdi Sancar, Hilmi Dura, Turan Bahadır ve Kemal Biberoğlu’nun da bulunduğu belirtilmektedir. Yani komisyonda bulunan üyelerin ülkedeki tüm sorunların çözümünü serbest ve dürüst bir seçim olarak gördüğü ifade edilmektedir. Tahkikat sonunda hazırlanan raporda ise komisyonun meclise tavsiye ettiği tedbirlerin sert veya antidemokratik olmadığı savunulmakta, bu durumda ise komisyonu dikta konseyi olarak nitelendirmenin insafsızlık olacağı dile getirilmektedir.³⁰²

4.2.1.3. Yüksek Adalet Divanı Kararlarında Tahkikat Komisyonu

14 Ekim 1960 tarihinde başlayan yargılamalar 15 Eylül 1961’de kararların açıklanması ile sona erdi. Açıklanan kararlarda, iddianamede savunulduğu gibi Tahkikat Komisyonu’nun kurulması anayasaya ihlali olarak kabul edildi ve bunun gereği olarak komisyon üyelerine, Salahiyet Kanunu teklifilerine muhtelif cezalar verildi. Komisyonun kuruluşu hakkında kısa bir özet geçilen karar metninde, komisyon tarafından alınan çeşitli kararlar üzerinde durulmaktadır. İddianamede olduğu gibi kararların açıklanmasında da komisyonun 3 numaralı tebliğine değinilmekte; meclis müzakerelerine getirilen yayın yasağının anayasanın 20. maddesinde bulunan meclis müzakerelerinin aleniliğini tehdit ettiği ifade edilmektedir. Komisyonun belediye, muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerini durduran 6 numaralı tebliği ise Tahkikat Komisyonu’nun kanunsuz faaliyet gösterdiğinin bir nişanesi olarak gösterilmektedir. Komisyonun Salahiyet Kanunu’ndan önce ve sonra aldığı kararlar imzasız ya da eksik imzalı olması sebebiyle gayri ciddi olarak yorumlanmakta; tutuklama, neşriyatın durdurulması veya toplatılması, matbaaların

³⁰¹ Naskali, ss. 91-93.

³⁰² Naskali, s. 94, 95.

kapatılması gibi kararların gerekçe gösterilmeden uygulanması keyfi bir hareket olarak değerlendirilmektedir.³⁰³

Anayasa tarafından vatandaşa tanınan hak ve hürriyetlerin Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla 15 kişinin keyfine bırakıldığı ve bu yolla büyük ölçüde yok edildiği ifade edilen kararlarda, ihtilal öncesinde ülkede hürriyet rejiminin olduğu iddiasının ciddiye alınamayacağı dile getirilmektedir.³⁰⁴ Basın özgürlüğünün de gazete ve matbaa kapatma gibi uygulamalarla yaratılan korku ve panik ortamı nedeniyle bazı yayınların fiilen çıkarılamaz hale getirilmesi neticesiyle ortadan kaldırıldığı ifade edilmektedir.³⁰⁵ Ayrıca Salahiyet Kanunu ile, anayasanın 68. maddesinde sadece meclise tanınan hürriyetleri kısıtlayabilme yetkisinin Tahkikat Komisyonu'na devredilerek anayasanın zedelendiği belirtilmektedir.³⁰⁶

Sanıkların müşterek müdafaasında anayasanın kuvvetler birliği prensibini benimsediği dile getirilmekteydi. Karar metninde bu konuda, anayasanın 5. maddesine göre yasama ve yürütme faaliyetinin TBMM'nin görevi olduğu; anayasanın 8. maddesine göre ise yargı organı olarak bağımsız mahkemelerin tanımlandığı belirtilmektedir. Bu durumda devlet kuvvetlerinden kaza kuvvetinin diğer iki kuvvetten ayrıldığı; anayasada tam olarak bir kuvvetler birliği ya da ayrılığı kabul edilmeyip yasama ve yürütme faaliyetlerinde kuvvetler birliği, yargı faaliyetlerinde ise kuvvetler ayrılığının benimsendiği ifade edilmektedir. Ayrıca savcılık ve hakimliğin ayrı yetkiler olduğu ve tek bir şahısta birleştirilemeyeceği bildirilen karar metninde, Salahiyet Kanunu'nun kabulü ile tahkikat komisyonlarına sorgu hakimine, sulh hakimine ve hatta askeri adli amirlere tanınan yetkilerin verildiği belirtilmektedir. Salahiyet Kanunu'nun 10. maddesinde belirtildiği üzere komisyonun yaptığı tahkikatın ilk tahkikat olduğu, bu durumda bu tahkikatı yapan merciinin sorgu hakimi durumunda olması gerektiği ancak kabul edilen bu kanunla komisyonlara sorgu hakimlerinde ve mahkemelerinde dahi olmayan yetkilerin verildiği savunulmaktadır. Bu durumda ise anayasanın 8. ve 54. maddelerinin ihlal edildiği bildirilmektedir.³⁰⁷

³⁰³ **Yüksek Adalet Divanı Kararları (YADK)**, TBMM Kütüphanesi, Ankara, ss. 10, 11.

³⁰⁴ YADK, s. 21.

³⁰⁵ YADK, s. 41, 42.

³⁰⁶ YADK, s. 23.

³⁰⁷ YADK, s. 93, 94.

Anayasanın 22. maddesine göre meclis tahkikatının nasıl yapılacağı ve bu amaçla kurulan komisyonların yetkilerini içtüzük belirlemektedir. İchtüzüğün ise 173. ve 174. maddeleri bu konuya açıklık getirmektedir. Bu durumda karar metninde, özel bir kanun çıkarılarak komisyonun yetkilerinin düzenlenmesi anayasanın 22. maddesinin ihlali olarak ifade edilmekte; Salahiyet Kanunu ile komisyona tanınan yetkilerin içtüzüğün 173. ve 174. maddelerinde bulunan yetkilerin çok daha üstünde olduğu bilgisine de yer verilmektedir. Komisyona bu denli geniş yetkilerin tanınmasının asıl amacı “sindirmek ve ülkede terör havası yaratmak” şeklinde yorumlanmaktadır. Usul Kanunu ilk tahkikatta alınan kararların aleyhine kanun yolunu açık bırakmıştır. Ancak Salahiyet Kanunu’nun 10. maddesinde komisyonun tahkikatının ilk tahkikat olduğu belirtilmesine rağmen, kanunun 9. maddesinde komisyonun alacağı kararların kesin olduğu ve bunlara itiraz edilemeyeceği ifade edilmektedir. Karar metninde bu durumda, yargı konusunda bir başka anayasa ihlali yapıldığı belirtilmektedir.³⁰⁸

Karar metninde, Salahiyet Kanunu ile komisyona verilen yayın yasağı getirebilme yetkisi, matbuatın serbest olduğu ve yayınlanmadan önce teftiş edilmeyeceği hükmünü veren anayasanın 77. maddesinin ihlali olarak belirtilmektedir. Komisyonun bu yetkisi dahilinde aldığı yayın durdurma ve matbaa kapatma kararlarını, bu karara neden olan gerekçeyi belirtilmeden sadece “tahkikatın selamete cereyanını temin maksadiyle” hayata geçirmesi keyfilik olarak yorumlanmaktadır. Komisyonun aldığı diğer bir keyfi karar olarak Kurtul Altuğ ve Cemal Yıldırım’ın tutuklanması örnek gösterilmektedir. İki ismin sorguları sonrasında “şahitlik ettiği konu hakkında bilgi vermeden kaçındığı” gerekçesiyle tutuklanması keyfi bulunmakta, Türk Ceza Kanunu’nun 286. maddesi gereğince bu isimlerin eğer gerçekten bildiklerini sakladıkları tespit edildiyse yetkili bir cumhuriyet savcısına teslim edilmeleri gerektiği belirtilmektedir. Salahiyet Kanunu uyarınca komisyonun aldığı bir diğer karar olan her türlü toplantı düzenlemek ve bunlara iştirak etmenin yasaklanmasına da karar metninde değinilmektedir. Bu yasağın kapsamına tahkikatla alakası bulunmayan düğün, cenaze gibi toplantıların da girdiği ve böylece halkın en doğal haklarından mahrum edildiği ifade

³⁰⁸ YADK, s. 95, 96.

edilmektedir.³⁰⁹ Karar metninde, yargılamalar süresince duruşmalarda dinlenen Hüseyin Nail Kubalı, Muammer Aksoy, Bülent Nuri Esen, İlhan Arsel ve Bahri Savcı gibi anayasa hukukçularının Salahiyet Kanunu ile komisyona tanınan yetkiler neticesinde anayasanın ihlal edildiğine dair görüşlerine de yer verilmektedir.³¹⁰

Kararlarda, Menderes'in 26 Mayıs 1960'ta Eskişehir'de yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu'nun görevini bitirdiğini açıklaması üzerinde durulmakta ve bu açıklamanın hukuka uymayan iki noktası olduğu belirtilmektedir. Öncelikle, yasama organı adına faaliyette bulunan komisyonun faaliyetleri hakkında, yürütme organına tabi olan başbakanın hukuken ilgisinin olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Menderes'in buna uygun davranmamasının nedeni olarak ise meclisin hükümete tabiliği gösterilmektedir. Bu açıklamanın hukuka uygun olmayan ikinci noktası olarak; komisyonun görevini tamamladığını gösteren tek durumun hazırlanan raporun meclise sunulması gerekliliği belirtilmektedir.³¹¹

Tahkikat Komisyonu'na dair yapılan açıklamalar çerçevesinde komisyon üyeleri ve Salahiyet Kanunu teklifçileri hakkında verilen kararların da incelenmesi gerekmektedir. Tahkikat Komisyonu Başkanı Ahmet Hamdi Sancar, YAD tarafından idam cezasına çarptırıldı ancak bu cezası MBK tarafından müebbet hapse çevrildi. Karar metninde Salahiyet Kanunu da dahil olmak üzere dava konusu olan tüm kanunlara oy verdiği vurgulanan Sancar'ın, Menderes ve Bayar ile birlikte asli iştirak halinde olduğu yani anayasayı ihlal suçunda doğrudan etkili olduğu bildirilmektedir. Tahkikat Komisyonu Mazbata Muharriri Nusret Kirişçioğlu, Sancar gibi idam cezasına çarptırıldı ve cezası MBK tarafından müebbet hapse çevrildi. Menderes ve Bayar ile birlikte asli iştirakçi olduğu bildirilen Kirişçioğlu'nun dava konusu olan tüm kanunlara oy verdiği belirtilmektedir. Tahkikat Komisyonu Katibi Nüzhet Ulusoy, YAD tarafından on yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ulusoy'un komisyonda görev aldığı halde grup konuşmasında muhalefete yönelik alınan tedbirlerin gözden geçirilmesi gerektiğini savunması sebebiyle cezası hafifletildi. Komisyon üyelerinden Vacit Asena YAD tarafından müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Salahiyet Kanunu hariç dava konusu olan tüm kanunlara oy verdiği belirtilen Asena'nın asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Komisyonun bir diğer üyesi

³⁰⁹ YADK, ss. 96-98.

³¹⁰ YADK, ss. 99-108.

³¹¹ YADK, s. 118, 119.

Kemal Biberoglu, YAD tarafından müebbet hapis cezasına çarptırıldı. 1958’de yaptığı grup konuşmasında meydanı muhalefete boş bırakmama önerisi ve bir kısım basına yönelik gerçekleri çarpıtma, vatandaşın şeref ve haysiyetine leke sürme yönündeki suçlamalarının, basına ve muhalefete karşı bakış açısını gözler önüne serdiği belirtilmektedir.³¹² Devresindeki tüm kanunlara oy verdiği ifade edilen Biberoglu’nun asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Komisyon üyelerinden Turan Bahadır, YAD tarafından on yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bahadır’ın fer’i iştirak halinde olduğu yani anayasayı ihlal suçuna ikinci dereceden katıldığı bildirilmektedir. 2 Nolu Basın Tali Encümeni Başkanı olan Bahadır Dülger, YAD tarafından idam cezasına çarptırıldı ancak bu cezası MBK tarafından müebbet hapse çevrildi. Dava konusu olan tüm kanunlara oy verdiği ifade edilen Dülger, asli iştirakçi olarak bildirilmektedir. Komisyon üyesi Sait Bilgiç, YAD tarafından dört yıl iki ay hapis cezasına çarptırıldı. Bilgiç’in, iktidarın faaliyetlerini sıklıkla eleştirdiği ancak Tahkikat Komisyonu kurulması konusunda partisiyle hemfikir olduğu, komisyonda alınan bazı kararlarda imzası bulunmadığı, komisyonun tüm kararlarını mutlak olarak kabul etmediği için fer’i iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Bir diğer komisyon üyesi Hilmi Dura ise YAD tarafından müebbet hapse mahkum edildi. Dura’nın, komisyonun kurulmasına yönelik hazırlanan önerenin esaslarını belirlemek üzere kurulan komisyonda da yer aldığı bilgisi verilmekte ve asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Komisyon üyesi Osman Kavuncu YAD tarafından yedi yıl hapse mahkum edildi. Kavuncu’nun da Dura gibi komisyonun kurulmasına yönelik hazırlanan önerenin esaslarını belirlemek üzere kurulan komisyonda da yer aldığı ifade edilmekte ve fer’i iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Komisyon üyelerinden Himmet Ölçmen, YAD tarafından müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Dava konusu olan tüm kanunlara oy veren Ölçmen’in, duruşmalar esnasında Menderes için “şeker gibi bir insanın diktatör olamayacağını” söylemesi Menderes’e bağlılığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durumda asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Komisyon üyesi Kemal Özer, YAD tarafından müebbet hapse mahkum edildi. Özer’in komisyona üye olması, kurulmasına yönelik hazırlanan

³¹² Kemal Biberoglu kendisine verilen müebbet hapsi haksız bulmaktadır. Kendisine oranla daha az cezaya çarptırılan diğer komisyon üyelerinin konuşmaları yanında, kendisinin yaptığı bu konuşmanın daha masum olduğunu belirten Biberoglu, devresindeki tüm kanunlara oy verdiği iddiasının ise asılsız olduğunu dile getirmektedir. Bkz. Biberoglu, s. 161, 162.

önergenin esaslarını belirlemek üzere kurulan komisyonda yer alması neticesiyle asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Komisyonun bir diğer üyesi Necmettin Önder ise YAD tarafından müebbet hapis cezasına çarptırılmakla beraber asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Komisyon üyesi Selami Dinçer, YAD tarafından müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Devresindeki tüm kanunlara oy veren Dinçer'in, asli iştirak halinde olduğu belirtilmektedir. YAD tarafından müebbet hapis cezasına çarptırılan bir diğer komisyon üyesi Ekrem Anıt'tır. Salahiyet Kanunu görüşmeleri sırasında Meclis İdare Amiri olan Anıt'ın, bu müzakerelerde meclisten çıkarma cezası alan muhalefet vekillerinin kötü muameleyle karşılaşmalarından sorumlu tutulmasıyla beraber, asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir.³¹³

Salahiyet Kanunu teklifçilerinden Hüseyin Ortakçioğlu, YAD tarafından müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Salahiyet Kanunu'nun meclisten çıkmasına sebep olan kişilerin başında geldiği ifade edilen Ortakçioğlu'nun, asli iştirak halinde olduğu bildirilmektedir. Salahiyet Kanunu hakkında hakimlerle görüşme yaptığı ve bu görüşmelerde kanunun anayasaya aykırı olduğu uyarısını alınca otoriter bir tavırla bu konuyu onların düşüneceğini dile getirdiği bilgisine yer verilmektedir. Kanun teklifçilerinden Reşat Akşemsettinoğlu da YAD tarafından müebbet hapse mahkum edildi. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, Salahiyet Kanunu'nun çıkarılması hususlarında birinci derecede etkili olduğu ve asli iştirak halinde bulunduğu bildirilmektedir. Kanun teklifçilerinden bir diğer isim olan Sefer Eronat YAD tarafından on yıl hapse mahkum edildi. Kanun teklifçilerinden olmasına rağmen fer'i iştirak halinde olduğuna karar verildi. Muzaffer Önal da kanun teklifçilerinden olmasına rağmen kendisine YAD tarafından beş yıl hapis cezası verildi. Ortakçioğlu ve Akşemsettinoğlu gibi, Salahiyet Kanunu'nun çıkarılması için bir faaliyette bulunmadığı ancak anayasayı ihlal eden kararların içerisinde bulunması sebebiyle fer'i iştirak halinde olduğu kabul edildi.³¹⁴

³¹³ YADK, ss. 206-226.

³¹⁴ YADK, ss. 226-231.; Sanıkların aldıkları cezalar için bkz. **Yassıada Yargılamaları Müsterek Müdafaa Kararlar Kararların Eleştirisi**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1995, ss. 234-246.

SONUÇ

1950 senesinde tamamlanan demokrasi devrimi Türk demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Ancak demokrasi söylemleriyle kurulan ve bu söylemleri sayesinde iktidara gelen, iktidara gelişi ile bu demokrasi devriminin tamamlanmasını sağlayan Demokrat Parti (DP) iktidarının sonraki yıllarda demokrasiyle taban tabana zıt, giderek otoriterleşen bir yönetim biçimi sergilediği görülmektedir. Bu otoriterleşen siyaset eğilimi 1960 senesine gelindiğinde, karşısında bulunan muhalefeti susturmak amacıyla bir Tahkikat Komisyonu oluşturma faaliyeti ile tepe noktasına ulaştı ve bu komisyon, kurulduğu dönemde olduğu gibi günümüzde de Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Demokrasinin gereklerinden biri birden fazla siyasi partinin bulunmasıdır. Ayrıca demokrasi, bu siyasi partilerin eşit şartlar altında yarışabilmesini gerektirir. Fakat DP, demokrasinin gerektirdiği koşullardan iktidarı boyunca giderek uzaklaşma eğilimi göstererek karşısındaki ana muhalefet partisini, muhalif basını susturmaya ve hatta tamamen etkisiz hale getirmeye yönelik bir girişimde bulunarak Tahkikat Komisyonu'nu oluşturdu.

DP'nin muhalefet üzerine artan baskılarının devam ettiği ve sonunda muhalefeti etkisiz hale getirmeye yönelik bir komisyon oluşturduğu siyasi ortamda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, iktidar ve muhalefet arasında hakem rolü oynamak yerine partili bir cumhurbaşkanı olmayı tercih etti. Çok partili hayata geçtikten sonra oluşan demokratik ortamın bir gereği olarak tarafsız olması gerekirken DP'yi simgeleyen D ve P harflerinin bulunduğu bir baston kullanmaktan çekinmedi; İsmet İnönü'nün, cumhurbaşkanlığı döneminde Demokrat Parti - Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki gerilimde tarafsız olacağını bildirdiği 12 Temmuz Beyannamesi ile yapmaya çalıştığını yapamadı. Aksine Bayar'ın iktidar-muhalefet çekişmesinde körükleyici bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Eğer Ali Fuad Başgil'in yaptığı Tahkikat Komisyonu'nun kapatılıp hükümetin çekilmesine dair önerisi Bayar tarafından kesin bir dille reddedilmeseydi, 1950'de tamamlanan demokrasi devrimi 1960'ta yaşanan darbe ile kesintiye uğramayabilirdi. Bayar'ın benimsediği bu agresif politikada geçmiş dönemde yaşanan Bayar-İnönü çekişmesinin etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca Başbakan Menderes'in de CHP milletvekilliği yaptığı dönemde

bakanlık beklediği, ancak bu isteğinin karşılık bulamadığı; Menderes'in bu isteğinin sonuçsuz kalması sonrasında ise kırılganlık yaşadığı ve kendi içinde kinlendiği aktarılmaktadır.³¹⁵ DP'nin iki liderinin sahip olduğu bu İnönü karşıtlığının, iktidarın muhalefete yönelik benimsediği politikayı oldukça etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İktidar ileri gelenlerinin sahip olduğu İnönü karşıtlığını Tahkikat Komisyonu'nun 1 Nolu Tali Encümeni'nin CHP faaliyetleri hakkında hazırladığı raporda görmek mümkündür. Keskin bir İnönü fobisi ile hazırlanan raporda; araştırmanın konusu ile ilgili olmayan, komisyonun hatta DP'nin kurulduğu tarihten çok önce yaşanan olaylara ve Atatürk-İnönü ilişkisine yer verilmekle birlikte İnönü'nün şahsı eleştirilmektedir. Kurtuluş Savaşı'nın Atatürk önderliğinde hayata geçirildiği ve Atatürk'ten sonra akla gelen ilk ismin Fevzi Çakmak olduğu, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı dönemde daha İnönü'nün İstanbul'da olduğu, Lozan başarısının ise sadece İnönü'nün zaferi olmadığı gibi yorumlarda bulunularak Kurtuluş Savaşı ve Lozan Barış Antlaşması sürecinde İnönü'nün oynadığı tarihi role haksızlık edilmektedir. Ayrıca raporda CHP'nin izlediği politikanın İnönü'nün şahsiyetinden ayrı düşünölemeyeceğinin dile getirilmesi, aslında tahkikatın ana hedefinde İnönü'nün bulunduğunu göstermektedir. Rapor sonunda yer alan "CHP Liderlerine Düşen Vazife" başlıklı önerilerde ise İnönü'den haksız olduğunu kabul etmesi istenmektedir. Bu tarz istekler doğal olarak İnönü'nün kabul etmesi mümkün olmayan isteklerdir.

Darbe sonrasında DP iktidarını yargılamak amacıyla oluşturulan Yassıda Yargılamaları'nda, sanık konumundaki DP'lilerin müşterek müdafaasında Tahkikat Komisyonu'nun antidemokratik bir adım olmadığı savunulmaktaydı. Fakat komisyon adı itibariyle araştırma yapmak için kurulmuş gibi gözükse de iktidarın, araştırma faaliyetlerine dahi başlamadan ana muhalefet partisi CHP ve muhalif basın hakkındaki görüşleri ve bu "araştırma" sonunda varılacak olan kararı belli idi. Komisyonun bir önyargı ile kurulduğunu komisyon üyelerinin tümünün DP'li milletvekillerinden oluşmasından anlamak mümkündür. Araştırma sonucunda verilecek olan karar zaten parti içerisinde belli olduğu için, CHP dışında diğer partilerden veya bağımsız milletvekillerinden üye alma yoluna gitmemişlerdir. On

³¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı?**, 15. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 106-109.

beş kişilik komisyon üyeleri incelendiğinde bu üyelerin on üçünün hukukçu oldukları görülmektedir. Çoğunluğu hukukçu olan bu üyelerin demokrasi ruhuna son derece ters, antidemokratik yetkilerle donatılmış bir komisyon içerisinde yer alması ve komisyonun faaliyetlerini yürütmesi şaşırtıcı ve üzüntü verici bir durum olsa gerektir.

Komisyon oluşturma kararı alınırken DP Meclis Grubu içerisinde geçen tartışmalar incelendiğinde, DP'nin aslında CHP'yi araştırma yapılmadan bile suçlu olduğu yargısına vardığı ve bu suçlarının cezasını çekmesi gerektiği fikrine sahip olduğu görülmektedir. Aynı fikir komisyon kurma hakkında meclise sunulan önergede de kendini belli etmektedir. Komisyonun kurulması itibarıyla aldığı kararlar ve yaptığı sorgulamalar da incelendiğinde bu komisyonun amacının araştırma yapmaktan öte olduğu görülmektedir. Çünkü yapılan sorgulamalar sırasında, sorgulanan isimlerden komisyonun savunduğu fikirler doğrultusunda ifade vermesi istenmekte ve bu konuda baskı uygulanmaktadır. Bu durumda komisyonun, CHP'ye yönelik alınacak sert tedbirler ve hatta kapatma kararı için dayanak aradığını söylemek mümkündür. Ayrıca komisyonun hiçbir savunma hakkı bırakmaması ve Salahiyet Kanunu uyarınca, aldığı kararların kesin ve itiraz edilemez olması CHP'ye ve muhalif basına kendini savunabileceği bir alan bırakmamaktadır.

Komisyonun belli bir önyargı ile kurulması dışında, komisyona olağanüstü yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu da Tahkikat Komisyonu'nun antidemokratik bir oluşum olduğunu kanıtlar niteliktedir. Aslında gerek komisyon kurma önergesi gerekse Salahiyet Kanunu önergesi mecliste şiddetli tartışmalara sebep oldu. Ancak seçim sistemi olarak çoğunluk sisteminin belirlenmiş olmasının yarattığı bir avantaj olarak mecliste sayı üstünlüğü DP'den yana olduğu için her iki önerge de kolaylıkla kabul edildi. Bu durumda alınan iki önemli kararı da meclisin değil DP'nin kararı olarak yorumlamak doğru olur. DP'nin, iktidar olma gücünü kullanarak istediği kararı meclisten geçirebilmesi sonucunda kabul edilen Salahiyet Kanunu, içerdiği maddeler bakımından komisyona içtüzük tarafından tanınan haklardan çok daha fazlasını tanımaktaydı. Bu kanunun kabulü ile komisyonun artık tamamen antidemokratik bir baskı aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Komisyonun Salahiyet Kanunu'nun kabulü sonrasında tahkikatın selameti gerekçesiyle aldığı yayın durdurma ve matbaa kapatma kararları pek tabii muhalif

basın için alınmaktaydı. Bu durum 1960 Türkiye’inde siyasette olduğu gibi basında da çok sesliliğe tahammül olmadığının ve basın özgürlüğünün ortadan kaldırıldığının bir kanıtıdır.

Tahkikat Komisyonu’na Salahiyet Kanunu ile yargı organının sahip olduğu yetkiler tanınmaktadır. Ancak oluşturulan bu komisyon bir siyasi organ mahiyetindedir. Bu durumda DP iktidarının son döneminde yargının siyasallaştırıldığı sonucuna varmak mümkündür. Ne yazık ki DP’nin bu ve bu tarz faaliyetlerinden rahatsız olan bir kısım ordu mensubu tarafından gerçekleştirilen 27 Mayıs darbesi sonrasında da bu duruma rastlanmaktadır; DP iktidarını yargılamak adına kurulan Yüksek Adalet Divanı’nın (YAD) da siyasileştiği görülmektedir. Yani nasıl ki Tahkikat Komisyonu’na yargı yetkileri verilerek yargının siyasallaştırılmasına neden olundu ise, yargı yetkisi sahibi olan bu mahkemenin de MBK güdümünde kurulması ve bu güdüm doğrultusunda yargılamaları sürdürmesi yargı erkinin siyasi boyunduruk altına alındığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yargılama sürecinde YAD Başkanı Salim Başol’un sanıklara yönelik “Sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor.” sözleri de bu boyunduruğun bir kanıtıdır. Tahkikat Komisyonu ve YAD arasındaki bir diğer benzerlik ise karşısında bulunan kesime karşı duyulan önyargıdır. Komisyon CHP’ye karşı net bir önyargıyla kurulduğu gibi YAD da DP’nin kesinlikle suçlu olduğu önyargısı ile hareket etmektedir. Açılan davaların çeşitliliği ve duruşmalar bu önyargının hissedildiği noktalardır. Ayrıca komisyonun CHP’ye savunma hakkı tanımaması gibi YAD da DP’ye karşı kısıtlı bir savunma hakkı sunmuştur. Tahkikat Komisyonu’nun 1 Nolu Tali Encümeni’nin CHP faaliyetleri hakkındaki raporunu kaleme alan Nusret Kirişçioğlu’nun, bu raporun mahkemede aynen okunmasını istediği halde okutulmadığı, duruşmalarda raporun içeriğine dair bilgilendirme yapılmadığı bilinmektedir. Kirişçioğlu’nun bu isteğinin nedeni, raporun sonunda sıralanan tedbirlerin CHP’nin kapatılmasına yönelik bir tutum içermediğini savunmaktır. Raporun mahkemede okutulması ile komisyona yönelik yapılan bu suçlamanın düşeceğini düşünmektedir. Ancak Saim Başol tarafından bu raporun okutulmasına izin verilmeyerek, bir bakıma sanıkların kendini yeterince savunmasına da izin verilmemiştir.

Tahkikat Komisyonu ile benzerlik gösteren bir diğer oluşum da İstiklal Mahkemeleridir. DP, komisyona yargı yetkisi vererek sahip olmadığı bir yetkiyi

kendine tanımlamaya çalışırken, İstiklal Mahkemeleri sayesinde de meclisin yargı yetkisini eline aldığını söylemek mümkündür. Ancak bu mahkemelerin kurulduğu ortam ile Tahkikat Komisyonu'nun kurulduğu 1960 senesini birbirine karıştırmamak gerekir. İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele döneminde ülke içindeki ayaklanmaları bastırmak, asker kaçaklarını engellemek, ülkenin huzurunu ve güvenliğini sağlayabilmek ve dışarıda sürdürülen savaşı kazanabilmek için meclis tarafından alınan önlemlerden biridir.³¹⁶ Savaş esnasında asker kaçaklarının artması cepheye zorluk yaratıyor; cephe gerisinde ise soygun, saldırı gibi halkın güvenliğini tehdit eden olaylar yaşanıyor. Savaş ortamında bu durumlarla baş edebilmek için hızlı karar alıp uygulayabilen, yani dönemin gerektirdiklerine uygun olarak tasarlanan bu mahkemeleri “*Devrin koşullarına uygun ihtilal mahkemeleri*” olarak tanımlayabilmek mümkündür. Cumhuriyet döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri ise devrim karşıtı eylem ve isyanları bastırabilmek için, devrimlerin yerleşebilmesi amaçlanarak kurulan mahkemelerdir. Yeni kurulan genç cumhuriyetin çağın gerektirdiği değişimleri hızlıca yakalayabilmek, bu değişimleri kalıcılaştırabilmek adına bir üst güç olarak bu mahkemeleri oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenler ve bu ortam içerisinde kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin yanı sıra Tahkikat Komisyonu ise, çok partili hayata başarıyla geçilen, siyasette çok sesliliğin bulunduğu bir ortamda bu çok sesliliği kısmak ya da tamamen etkisiz hale getirmek amacıyla kurulan, dönemin ruhunu ve gerektirdiklerini inkar eden bir oluşum olarak ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin de siyasi bir amacı olduğunu söylemek mümkün olsa dahi bu mahkemeler kurulduğu dönem ve koşullar göz önünde bulundurulduğunda makul karşılanabilir. Çünkü çağın gerisinde kalan bir toplumun yeni bir yönetim biçimiyle tanışması ve çağdaşlarını yakalayabilmek adına bir dizi devrimle karşılaşması toplumda yerleşen değerlerin değiştirilmesi anlamına geliyordu. Bu durumda karşılaşılan devrim karşıtı hareketlerin ise amaçlanan hedefe kısa bir sürede varabilmek için etkisiz hale getirilmesini gerektiriyordu. Ancak Tahkikat Komisyonu çok partili hayatın gereği olan muhalefeti, sadece siyasi amaçlar doğrultusunda etkisiz hale getirebilmek için hayata geçirilen bir iktidar hareketi olarak tarih sahnesine çıkmaktadır. Ayrıca cumhuriyet dönemi İstiklal Mahkemeleri sanıklara savunma hakkı sunarken Tahkikat

³¹⁶ Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 225.

Komisyonu'nun yürüttüğü araştırmanın muhataplarına bu hakkı dahi sunmadığını belirtmek gerekir.

Tahkikat Komisyonu'nun oluşturulduğu dönemde çok partili hayatın gerektirdiği şartlar tam olarak kavranamamıştı. Ülkenin demokrasi kültürünün zayıflığı, demokrasinin gereklerinin bilinmemesi ve iktidar sahiplerinin kişisel hırsları dönemin ruhuna uygun olmayan bir oluşumun hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. DP'nin muhalefeti döneminde savunduğu demokrasi söylemlerinden iktidar sürecinde uzaklaşması, DP milletvekillerinin çoğunun Menderes'e koşulsuz bağlı olması parti içerisindeki demokrasi kültürünün zayıflığını da göstermektedir. Tam olarak benimsenemeyen demokrasi algısı, 1924 Anayasası'nda tam olarak oturtulamayan kuvvetler ayrılığı sistemiyle birlikte Tahkikat Komisyonu'nun oluşturulmasına olanak sağladı. Dönemin anayasasında ne tam olarak bir kuvvetler birliği ne de tam olarak bir kuvvetler ayrılığı sistemi hakimdi. Ayrıca 1924 Anayasası'nda meclis araştırması konusunda net bir tanımlamaya da gidilmemişti. Anayasadaki bu boşluk ile muhalif seslere karşı duyulan ve giderek artan tahammülsüzlük çok partili sisteme aykırı bir oluşumun şekillenmesini sağladı.

Tahkikat Komisyonu kuruluşu ve faaliyetleri incelenerek Türk demokrasi tarihinde ders çıkarılması gereken konulardan biridir. Demokrasiden söz edebilmek için gerek siyasi partilerin gerekse vatandaşların farklı görüşlere tahammül edebilmesi gerekir. Çünkü bu tahammülün olmadığı ya da giderek kaybolduğu durumlarda asıl amacının çok daha dışında emellerle hareket edebilecek Tahkikat Komisyonu gibi oluşumlara rastlamak mümkün olacaktır. 1960 senesinde yapılan yanlış gibi siyasi muhalefeti ve muhalif basını susturmaya, yok etmeye yönelik eylemlerin gerçekleştiği durumlarda özgürlüklerden, demokrasiden söz edilemez. Bu bağlamda Tahkikat Komisyonu'nun gerek kurulurken temelinde yatan önyargı gerekse faaliyetleri incelendiğinde antidemokratik bir oluşum olduğu görülmektedir. Araştırma komisyonlarının içtüzükle belirtildiği üzere sahip olması gerekenden çok daha fazla yetkiyle donatılarak bir baskı aracı olarak demokratik işleyişe aykırı bir biçimde kullanılması nedeniyle Tahkikat Komisyonu, Türk demokrasi tarihinin olumsuz örneklerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA Fon Kodu: 30-1-0-0; Yer No: 1 - 10 - 1.

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 1.

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 4 - 11 - 2.

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 8 - 24 - 1.

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 10 - 30 - 1.

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 22 - 65 - 1.

Basılmamış Yayınlar

Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları (D.P.MGMZ)

D.P.MGMZ, 12.04.1960.

D.P.MGMZ, 27.04.1960.

Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları (YYADT)

YYADT Anayasayı İhlal Davası, Cilt V, TBMM Kütüphanesi, Ankara.

Yüksek Adalet Divanı Kararları, TBMM Kütüphanesi, Ankara.

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete (24.07.1950, 11.08.1951, 20.06.1952, 17.03.1954, 22.06.1954, 25.06.1954, 07.07.1954, 26.06.1957, 27.11.1957, 19.04.1960, 28.04.1960, 16.05.1960, 14.06.1960, 01.07.2020.)

TBMM Tutanak Dergisi/Zabıt Ceridesi

T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 16, 41. Birleşim, 11 Nisan 1945.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: F, Cilt: 1, 15. İnikad, 30 Haziran 1954.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 58. İnikad, 18 Nisan 1960.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 59. İnikad, 20 Nisan 1960.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 61. İnikad, 27 Nisan 1960.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 68. İnikad, 23 Mayıs 1960.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 3, Cilt: 13, 69. İnikad, 25 Mayıs 1960.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Akşam (İstanbul) (1954, 1955, 1958, 1960, 1961)

Cumhuriyet (İstanbul) (1954, 1955, 1957, 1958, 1959, 1960)

Dünya (İstanbul) (1960)

Hürriyet (İstanbul) (1960, 1983)

Milliyet (İstanbul) (1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960)

The Guardian (Londra) (1960, 1961)

The New York Times (New York) (1960, 1961)

Ulus (Ankara) (1957, 1958, 1960)

Vatan (İstanbul) (1960)

Zafer (Ankara) (1958, 1960)

Dergiler

Akademik Bakış

Akis

Mülkiye Dergisi

Tarih Okulu

Tarih ve Toplum

Kitaplar

Ağaoğlu, Samet. **Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad. **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

Akbıyıkoglu, Ali Rıza. **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Filiz Matbaacılık, Ankara, 1986.

Albayrak, Mustafa. **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Altuğ, Kurtul. **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

Altuğ, Kurtul. **Bir Numaralı Tanık**, 3. Baskı, İsim Yayınları, Ankara, 2011.

Asker, Ayşe. **Askeri Darbeye Doğru, Demokrat Parti’nin Tahkikat Komisyonu Girişimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

Aybars, Ergun. **İstiklal Mahkemeleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975.

Aydemir, Şevket Süreyya. **Menderes’in Dramı?**, 15. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014.

Başgil, Ali Fuad. **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, (Çev. Cemal Aydın), 7. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2017.

Biberoğlu, M. Kemal. **Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1996.

Birand, Mehmet Ali ve diğerleri. **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu**, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.

Birgit, Orhan. **Evvel Zaman İçinde**, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

Burçak, Rıfık Salim. **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998.

Çelikoğlu, Adnan. **Bir Darbeci Subayın Anıları, 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, (Yay. Haz.) Ergin Konuksever, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Demirbilek, Sinan. **Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada**, AKY Kitap, Uşak, 2012.

Demirci, Aytaç ve Yusuf Rıza Düvenci. **Bir Mücadele Gazetesi! Demokrat İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Doğaner, Yasemin. **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

Doğaner, Yasemin. “Vatan Cephesi”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, 2. Baskı, (Haz.) Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 177-191.

Erer, Tekin. **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963.

Erer, Tekin. **Yassıada ve Sonrası**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965.

Eroğul, Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2017.

Faik, Bedii. **Matbuat Basın Derkeen... Medya, Cilt III**, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.

Güryay, Tarık. **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971.

Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Kabacalı, Alpay. **Türkiye’de Gençlik Harketleri**, 2. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.

Karayaman, Mehmet. **İsmet İnönü’nün Uşak’ta Taşlanması Olayının İçyüzü**, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Kirişcioğlu, Nusret. **12 Mart (İnönü-Ecevit) ve 1960 Tahkikat Encümeni Raporu**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.

Nadi, Nadir. **Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar Bir İflasın Kronolojisi 1950-1960**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1961.

Naskali, Emine Gürsoy (Haz.). **Yassıada Duruşmaları Anayasa Davası Toplu Savunması**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

Onar, Erdal. **Meclis Araştırması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Öymen, Altan. **... Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Özbudun, Ergun. **1924 Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Sarol, Mükerrerem. **Bilinmeyen Menderes, Cilt II**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014.

Tanör, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 25. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu. **Yassıada Broşürü**, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1960.

Toker, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Toker, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Tuncer, Erol. **1950 Seçimleri**, TESAV Yayınları, Ankara, 2010.

Tunçkanat, Haydar. **27 Mayıs 1960 Devrimi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile T.B.M.M Birleşik Toplantısı İçtüzüğü ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahili Nizamname, 3. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1965.

Türkiye İstatistik Kurumu. **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012.

Ulus, Bülent ve Hakan Güngör. **Parola 555K**, Kor Kitap, İstanbul, 2019.

Uyar, Hakkı. **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, Büke Yayınları, İstanbul, 2001.

Uyar, Hakkı. **Türkiye'nin Demokrasi Devrimi: 1950 Seçimleri**, Anka Yayınları, Ankara, 2014.

Uyar, Hakkı. **Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Yassıada Yargılamaları Müsterek Müdafaa Kararlar Kararların Eleştirisi, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1995.

Yıldız, Ahmet. **İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Makaleler

Alemdar, Korkmaz. “Demokrat Parti ve Basın”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 53, Mayıs 1988, ss. 19-23.

Aral, Fahri. “Hayrettin Erkmen’le DP Üzerine”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 53, Mayıs 1988, ss. 30-35.

Bulut, Sedef. “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2009, ss. 125-145.

Çakmak, Cem. “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 53, Mayıs 1988, ss. 24-29.

Doğru, Osman. “1960 Baharındaki Kriz: Belgelerle “Meclis Tahkikat Encümeni”nin Siyasal Çevresi”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 13, Sayı: 77, Mayıs 1990, ss. 9-17.

Esen, Selin. “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 34, Sayı: 267, 2010, ss. 167-192.

Karayaman, Mehmet. “İsmet İnönü’nün Uşak’ta Taşlanması Olayının Sebep Ve Sonuçları”, **Tarih Okulu**, Sayı:8, 2010, ss. 19-49.

Tezler

Bayburt, Deniz. **27 Mayıs İhtilâlini Hazırlayan Sebepler ve Tahkikât Komisyonu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Gün, Önder. **27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP - CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 – Tahkikat Komisyonu’nun Kurulması ve Faaliyetleri**,

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Özcan, Mehmet Şah. **Türk Siyasal Hayatında Meclis Tahkikatı ve Demokrat Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Hakkındaki Meclis Tahkikatı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çankırı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 2018.

İnternet

TBMM Albümü 1920-2010, Cilt II,
https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html, 04.05.2020.

Hüsamettin Cindoruk: 'AKP Demokrat Parti'nin mirasçısı değil, karşıtıdır.',
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53186304>, 29.06.2020.

EK 1: Tahkikat Komisyonu Üyeleri

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 8 - 24 - 1.

EK 2: Tahkikat Komisyonu Üyeleri ve Başbakan Adnan Menderes

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 8 - 24 - 1.

EK 3: Tahkikat Komisyonu Üyeleri ve Meclis Başkanı Refik Koraltan

BCA Fon Kodu: 10-9-0-0; Yer No: 8 - 24 - 1.